

1. PEATÜKK

1. Eelnevas arutluses¹ on näidatud:

1. Aadamal polnud ei isaduse loomuliku õigusena ega otsese annina Jumalalt sellist võimu oma laste üle ega omandiõigust maailmale, nagu on väidetud;
2. kui tal oligi, siis tema pärijatel polnud sellele mingit õigust;
3. kui tema pärijatel ka oleks see õigus olnud, ei ole siiski olemas loomuseadust ega Jumala kehtestatud seadust, mis määraks kõigis võimalikes olukordades üheselt ära nii õige pärija kui pärimisõiguse ja sellest tuleneva võimu edasikandumise;
4. kui see olekski olnud ära määratud, siis on juba väga ammu täielikult kaduma läinud teadmine sellest, milline on Aadama järeltulijate vanim liin; järelkult pole inimkonna rasside ja maailma perekondade hulgas tänapäeval enam ühtegi, kes oleks teisest üle ja kes võiks pidada end vanimaks perekonnaks ning omada sellist pärimisõigust.

Kui kõik need väited on selgelt esitatud, nagu ma arvan, et nad on, siis pole võimalik, et tänased maapealsed valitsejad võiksid saada mingitki kasu või tuletada väikseimarki õigustust sellest, mida peetakse kogu võimu allikaks — Aadama isiklikust omandiõigusest ja isalikest kohtumõistmisest.² Järelkult see, kes ei

¹ S.o "Esimeses traktaadis valitsemisest". 1689. aastal esmakordselt ilmavalgust näinud teos koosnes kahest traktaadist ja tervikväljaande pealkirjaks oli *Kaks traktati valitsemisest: Esimeses esitatakse ja lihtlase imber Sir Robert Filmeri ja tema järgijate valel põhinevõetud ning lähtealused. Teine on esseet isiviitvalitsuse tegelikest algusest, ulatusest ja eesmärgist* (Two Treatises of Government: In the Former, The False Principles and Foundation of Sir Robert Filmer, And His Followers, are Detected and Overthrown. The Latter is an Essay Concerning The True Original, Extent, and End of Civil Government). Siin ja edaspidi tõlkija märkused.

² Siin ja edaspidi järgitakse kaldkirja puhul autori kasutust, va pärisnimedes, tsitaatides ja viidetes Piiblite. Viimasel juhul, nagu ka piiblisalmide tõlgetes, kasutatakse Eesü Piibliseltsi poolt 2000. aastal väljaantud Piiblit.

2. PEATÜKK. LOOMUSEISUNDIST

nõustu väidetegega, et kogu valitsemiskord [*Government*] maailmas tuleneb ainult jõust ja vägivallast ning et inimesed elavad üksteisega koos üksnes metselajate reeglite järgi, kus võim on kõige tugevama käes, luues niimoodi tingimused lakkamatuks korratuseks ja kujuuseks, rahutusteks, mässuks ja vastuhakuks (asjadeks, mille vastu sellise seisukoha järgijad nii valjult protestivad) — see peab paratamatult leidma teistsuguse alguse valitsemiskorrale, teistsuguse partitoli poliitilisele võimule, ning teistsuguse viisi selle kandjate kujutamiseks ja mõistmiseks, kui *Sir Robert Filmer* seda meile on õpetanud.³

2. Ma arvan, et seetõttu oleks sobiv välja öelda, mida mina pean poliitiliseks võimuks. S.o et poliitilise võimukandja võimu alama üle saab eristada isa võimust laste üle, peremehe võimust sulase üle, mehe võimust naise üle ja isanda võimust orja üle. Teinekord satuvad kõik need erisugused võimuvormid kokku ühes ja samas inimeses, kuid tema vaatlemine lahtuvalt neist erinevatest võimusuhetest aitab meil eristada neid võimuliike üksteisest ning osutada erinevustele riigivalitseja, perekonnaisa ja galeerikapteni vahel.

3. Niisiis, poliitiliseks võimuks pean ma õigust teha seadusi surmanuhtluse ja sellest tulenevalt ka kõigi väksemate karistuste tagatisegega, et korraldada ja kaitsta omandit ning rakendada tihiskonna jõudu seaduste täideviimisel ja riigi kaitsmisel võõrarnaise ülekohtu eest — ja seda kõike üksnes avaliku hüvangu nimel.

³“Esimenes traktaadis” arvustas Locke Robert Filmeri (1588–1653)

1680. aastal ilmunud raamatu *Parriarcha, or the Natural Power of Kings* väiteid, mille järgi Aadam sai maailma kuningaks kohe pärast seda, kui Jumal oli ta loonud, mistõttu kuningavõim tuleneb Jumalast ja kõik maailma valitsejad on seejärel saanud oma valitsamisõiguse pärandiõiguse teel Aadamalt. Locke'i sõnul seisneb Filmeri meelest see isalik võim “jumalikus ja muutmatus valitsemisõiguses, mille kaudu isal või valitsejal on oma laste ja alamate elude, vabaduste ja varade üle absoluutne, omavoliline, piiritu ja piiramat võim nii, et ta võib oma äranägemise järgi ära võtta või võõrandada nende varasid ja müüa, kohitseda või ära kasutada nende isikuid, sest nad kõik on tema orjad ning tema on isand ja omanik kõige üle” (pkt 2, lõik 9).

4. Et mõista poliitilist võimu õigesti ja tuletada see tema algusest, peame võtma arvesse seisundit, milles kõik inimesed asuvad loomupäraselt — see on *tiieliku vabaduse seisund* korraldada oma tegevust ning käsutada oma vara ja isikut loomuseaduse piires nii, nagu neile endale õige tundub, küsimata kellelki luba ja sõltumata teiste inimeste tahtest.

See on ka *võrdsuse seisund*, milles kogu võim ja kohtumõistmine kuuluvad igaühele, kusjuures kellelgi ei ole seda rohkem kui teistel. On ilmne, et samast liigist ja klassist olendid, kes sünnivad samasuguste looduslike eelduste ja võimetega, peaksid olema võrdsed ka üksteise suhtes, väljaspool allumist või allutamist, kui just nende kõigi Isand ja Valitseja ei sea oma tahte avaliku teadaandmisega ühte teisest ülemaks ega määra väljavalitut avalikult ja ühennõtteliselt ametisse, kus tal on vaieldamatu õigus omandile ja tlemvõimule.

5. Seda inimeste loomupärast võrdsust peab arukas Hooker⁴ nii iseenesestmõistetavaks ja vaieldamatuks, et selle alusel peab ta inimeste kohuseks üksteist vastastikku armastada, millele ta rajab nende kohustused üksteise suhtes ning millest ta tuletab suured õigluse ja heategevuse normid. Ta ütleb:

Sama loomupärane ajend on pannud inimesi mõistma, et nende kohus on armastada teisi samapalju kui iseenast, sest võrdselte asjade kaalimiseks peab kõigil olema üks ja sama mõõdupuu; kui ma tahan, et kõik inimesed oleksid minu vastu head sedavõrd, nagu iga inimene võiks seda oma hungele soovida, siis kuidas saaksin ma loota, et minigi osa minu soovist läheks täide, kui ma ise ei kannu hoolet selle eest, et täita samasugust soovi, mis on kindlasti olemas ka teistes inimestes, sest meil kõigil on ühesugune loomus? Kui neile pakutaks midagi, mis on selle sooviga vastuolus, siis peab see paratamatult kurvastama neid sama palju kui mind. Nii et kui ma teen kellelegi kahju, siis pean ka mina ise kannatama, sest ei ole ühegi põhjust, miks teised inimesed peaksid armastama mind rohkem kui mina neid. Minu soov, et loomult võrdsed mind võimalikult palju armastaksid, seab mind loomuliku kohustusega näidata nende suhtes üles sama-

⁴Locke tsiteerib “Teises traktaadis” 16 korral mõjuka anglikani teoloog Richard Hookeri (1554–1600) teost *Of the Laws of Ecclesiastical Polity* (mille eri osad ilmusid aastatel 1593–1661).

sugust kiindumust. Sellisest võrdsusest meie ja nende vahel, kes on nagu meie, on loomulik mõistus tuletanud mitted reeglid ja normid elu korraldamiseks, mille suhtes keegi ei saa olla asjatundmatu.⁵

6. Kuigi loomuseisund [*State of Nature*] on *vabaduse seisund*, ei ole see siiski *omavoli seisund*, ning vaatanata sellele, et loomuseisundis on inimesel täielik vabadus käsutada oma isikut ja oma vara, ei ole tal siiski vabadust hävitada ei ennast ega ühtegi teemale kuuluvat elusolendit, kuigi viimastelt võib võtta elu, kui leidub mõni nende lihtsast elushoidmisest üllam ostarve. *Loomuseisundis* valitseb loomuseadus, mis on kohuseks igatühele. Ja mõistus, mis on selleks seaduseks, õpetab kõiki inimesi, kes temalt nõu küsivad, et olles kõik võrdsed ja sõltumatud, ei tohi ükski kahjustada teise inimese elu, tervist, vabadust ega vara. Sest kõik inimesed on ühe Kõikvõimsa ja lõpmatult targa Looja meistriteosed, ühe suveräänse Isanda sulased, kes on saadetud siia maailma tema korraldusel ja tema asju ajama. Nad on tema omand [*Property*], kelle meistriteosed nad on, olles loodud elama nikaaks, kuni tema, ja mitte keegi teine, heaks arvab. Kui võrdloomulikus koosluses elades me kasutame kõiki asju ühtselt ja meile on antud sarnased võimed, siis pole võimalik ette kujutada meie seas sellist *allumissuhet*, mis violitaks meid üksteist hävitama, just nagu ühed meist oleksid loodud teistele kasutamiseks, nii nagu alamad olendid on loodud meie jaoks. Igatüks on *kohustatud ennast alal hoidma* ja mitte lõpetama oma elu tahtlikult, ning selsamal põhjusel peaks ta, juhul kui tema enda elu ei satu ohtu, *hoidma* nii palju kui võimalik *alal kogu ülejäänud inimkonda*. Ta ei tohi võtta ega kahjustada teise inimese elu ega seda, mis aitab alal hoida teise inimese elu — vabadust, tervist, ihulikmeid või vara —, välja arvatud juhul, kui on tegemist õigusemõistmisega seaduserikkujate suhtes.

7. Et takistada inimesi teiste inimeste õigusi rikkumast ja üksteist vigastamast ning et järgitaks loomuseadust, mis näeb ette rahu ja *kogu inimkonna alalhoidmist*, on loomuseaduse *täideviimine* selles seisundis antud iga inimese kätte, mistõttu igaühel on õigus

⁵Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, pkt 8, lõik 7. Algeteks Hooker jätkab: "nimelt, selleks et meile ei tehtaks kahju, ei tohi ka me ise seda teha; et meid ei koheldaks äärmuslikult, peame ka ise hoiduma äärmustest oma tegudes; et peame hoiduma igasugusest vägivallast ja ülekohust."

karistada loomuseadusest üleastunud sel määral, mis hoiaks ära uue rikkumise. Sest *loomuseadus* nagu ka kõik teised inimesi puudutavad seadused siin maailmas oleks asjata, kui poleks kedagi, kellel oleks loomuseisundis *võim* seda seadust *elu viia* ning seeläbi kaista süttuid ja ohjeldada üleastujaid. Ja kui keegi selles loomuseisundis võib karistada teist inimest mis tahes kurjuse eest, mida too on korda saatnud, siis võib nii teha igaüks, sest loomuseisund on *täieliku võrdsuse seisund*, kus loomupäraselt ei ole ühelgi ülemvõimu ega kohtuvõimu kellegi teise üle — mida loomuseaduse täideviimisel võib teha üks inimene, võib teha igaüks.

8. Niisiis võib loomuseisundis *üks inimene saavutada võim* teise inimese üle, ent see ei ole mitte piiramatult ega omavolliline võim, mis lubaks tal kohelda kinnipüütud kurjategijat oma kirgliku viha või alatasa liialdustesse kalduva tahte kohaselt, vaid ta võib üleastujale kätte maksta ainult nii palju, kui kaine mõistus ja südametunistus peavad võrdeliseks kurjategija teoga, s.o mitte rohkem, kui on vajalik üleastumise *korvamiseks* ja *ohjeldamiseks*. Need on kaks ainsat põhjust, miks üks inimene võib õigusega teha teisele kahju, mida me nimetame *karistamiseks*. Loomuseadust rikkudes kuulutab üleastuja, et ta elab mingite teiste reeglite järgi, kui seda on *mõistuse* ja ühise õigluse reeglid, mille Jumal on seadnud inimeste mõõdupuuks nende endi kaitseks. Nii muutub üleastuja inimkonnale ohtlikuks, sest ta pole hoolinud siidest, mis peab kaitsma inimesi ülekohtu ja vägivalda eest, ning rebib selle katki. Et see üleastumine seisab terve inimsoo ja loomuseaduse järgi inimestele kuuluva rahu ja turvalisuse vastu, siis sellises olukorras võib iga inimene õigusega, mis talle inimkonna alalhoidmiseks on antud, ohjeldada, või kus vajalik, hävitada inimestele kahjulikke olendeid. Ja nii võib ta põhjustada säärast kahju igaühele, kes on loomuseadusest üle astunud, et panna üleastujat oma tegu kahtesema ning hoida seeläbi teda ja tema näitel ka teisi eemal samasuguste kuritegude sooritamisest. Sellisel juhul ja sellisel põhjusel on iga inimene õigus *üleastujat karistada* ja olla loomuseaduse täideviitaja.

9. Ma ei kahtle, et see paistab mõnelele inimestele väga kummalise õpetusena, aga enne, kui nad selle hukka mõistavad, ma tahan, et nad veenaksid mind mis tahes valitseja või riigi õiguses *kedagi võõramaalast karistada* või hukata ükskõik millise kuriteo eest, mille too nende riigis sooritab. Sest on kindel, et nende sea-

dused, mis kehivad tänu seadusandja avalikult teatavaks tehtud tahtele, ei hõlma võõramaalasi. Need seadused ei puuduta võõramaalast, ning isegi siis, kui need teda puudutaksid, ei ole viimasel kohustust neid arvestada, sest seadusandlikul võimul, mis need seadused oma riigi alamatele on kehtestanud, ei ole võõramaalase üle mingit võimu. Ehk teisisõnu pole neil, kelle käes on kõrgeim võim teha seadusi Inglismaal, Prantsusmaal või Hollandis, indiaanlase, aga ka kogu ülejäänud maailma suhtes mingit mõjujõudu. Ning seetõttu, kui loomuseaduse järgi poleks igal inimesel õigust karistada loomuseadusest üleastumisi, nii nagu antud juhtum nõuab tema enda kaine otsuse järgi, siis ma ei mõista, kuidas saaksid ükskõik millise ühiskonna võimukandjad *karistada* mõnelt teiselt maalt pärit isikut, *võõramaalast*, sest viimase suhtes ei saa neil olla võimu rohkem, kui on igal inimesel loomupäraselt teise inimese üle.

10. Lisaks kuriteole, mis seisneb seaduse eiramises ja mõistuse õigetest reeglitest kõrvalekaldukmises, mille tulemusena üleastuja sedavõrd mandub, et ta ütleb lahti inimloomuse põhimõtete järgimisest ja kuulutab end kuritahlikuks olendiks, tehakse *kahju* tavalliselt veel mõnele isikule, ja keegi teine kannatab tema üleastumise tõttu. Sellisel juhul on kahju kannatajal lisaks karistamisõigusele, mis on tal ühine teiste inimestega, ka eriline õigus *hüvitusele* sellt, kes talle kahju põhjustas. Ning igaüks, kes leiab hüvituse õigustatud olevat, võib ühineda kahjukannatanuga ja aidata tal ründajalt kahju vastu saada nii palju, et see hüvitaks kannatatud kahju.

11. Nendest kahest erinevast õigusest — üks on igaühe õigus *karistada* kuriteo eest, et *ohjeldada* inimesi ja hoida ära teisi sellenaseid kuritegusid, teine on ainult kannatanule kuuluv õigus saada *hüvitist* — sünnib, et kohtunik [*Magistrate*], kellel on kohutuniku kätte on antud üldine karistamisõigus, võib tihti olukordades, kus ühishüve ei nõua seaduse täideviimist, oma volituste alusel *vähendada* kuritegude eest ette nähtud karistusi, kuid ta ei saa *vähendada* hüvitist, mis kuulub õigusega igale eraisikule selle kahju eest, mida too on kannatanud. Kahjukannatanul on õigus iseenda nimel nõuda hüvitust ning ainult tema saab *hüvitist vähendada*. Tal on *eneselalhoidu õigusest* tulenevalt ka õigus endale võtta üleastuja vara või teenistust, nagu on igal inimesel *kogu inimkonna alalhoidmise õiguse alusel* luba karistada kuritegu

ja teha kuriteo kordamise ärahoidmiseks kõiki mõistuspäraseid asju, mida ta oskab. Loomuseisundis on igal inimesel seega õigus tappa mõrvarit nii selleks, et selle karistuse näite abil hoida teisi eemal säärase kuriteo toimepanemisest, mida ei saa ühegi hüvitusega kompenseerida, kui ka selleks, et *karista* inimest kurjategija rünakukatsete eest, kes on öelnud lahti mõistusest, s.o sellest ühisest reeglist ja mõõdupuust, mille Jumal inimkonnale on andnud, ja kes on ühe inimese vastu sooritatud ebaõiglase vägivalda ja verevalamisega kuulutanud sõja kogu inimkonnale. Sellist kurjategijat võib seetõttu hukata nagu lõvi või tigrit, kes on ühed neist metsikutest kiskjatest, kellega koos ei saa inimestel olla ei ühiskonda ega julgeolekut. Sellel põhineb suur loomusedus: "Kes valab inimese vere, selle vere valab inimene"⁶. Ka Kain oli pärast oma venna tapmist nüivõrd veendunud, et igaühel on õigus temastugust kurjategijat hukata, et ta hüüab: "Igaüks, kes mind leiab, tapab mu"⁷. Nii selgelt oli see seadus kirjutatud kõikide inimeste südamesse.

12. Samal põhjusel võib inimene *karistada* loomuseisundis ka *ühiskonnate* loomuseaduse *rikkumiste* eest. Võib-olla küsitakse seepäle: "Kas sumnaga?" Ma vastan, et iga üleastumise eest võib *karistada* sellisel *määr*al ja nii *karmilt*, kui on vaja selleks, et see tegu muutuks üleastujale ebasoodsaks, annaks talle põhjust kahetsemiseks ning hinnutaks teisi inimesi millegi samalaadse tegemisest eemale. Iga loomuseisundis sooritatud kuritegu saab loomuseisundis ka karistatud, samamoodi nagu seda tehakse poliitilises ühiskonnas. Ehkki mul ei ole praegu kavatsust laskuda arutlusse loomuseaduse üksikasjade ega *karistusmäärade* üle, on siiski kindel, et selline seadus on olemas ning et see seadus on igale mõistustilkule olendile ja selle seaduse õppijale samavõrd arusaadav ja selge, nagu on riikides kehtivad seadused, või isegi selgem, sest on ju lihtsam aru saada tervest mõistusest kui inimeste ebareaalsetest ettekujutustest ja kavalatest väljamõeldistest, mida väljendatakse küll sõnadega, kuid mis järgivad vastuolulisi ja varjatud huvisid. Nimelt selline on märkimisväärne osa *inimade seadustest* eri maades, mis on õiged vaid nii palju, kui võrd nad on rajatud loomuseadusele, millele abi tuleb neid seadusi korraldada ja tõlgendada.

⁶ IMs 9:6.

⁷ IMs 4:14.

13. Ma ei kahtle, et sellele kummalisele õpetusele, *nimelt et loomuseisundis on igailhel loomuseadust täidesaatev võim*, väidetakse vastu, et ei ole mõistlik, kui inimene on kohtunikuks tema endaga seotud juhtumites, sest enesearmastus muudab inimesed erapoolikuks nii enda kui oma sõprade suhtes. Ja teiselt poolt viib nende kurjus, ägedus ja käitemaksuhimu neid teiste inimeste karistamisel liiga kaugale. Et tulemuseks on vaid segadus ja korraatus, on Jumal inimeste erapoolikuse ja vägivalla ohjeldamiseks määranud ametisse valituse. Ma kahtlemata mõnan, et *tsiviilvalitsus* on kohane abinõu suure ebanugavuste vastu, mis kindlasti ilmnevad loomuseisundis, kuna seal on inimesed kohtunikeks iseenda kohtuasjades, sest on raske ette kujutada, et inimene, kes oli nii ebaõiglane, et tegi ülekohtu oma vennale, oleks samas niivõrd õiglane, et mõistaks end oma teo pärast hukka. Aga ma soovin, et need, kes sellise vastuväite esitavad, peaksid meeles, et ka *absoluutsed monarhid* on vaid inimesed, ning kui valitus peab olema abinõuks pahede vastu, mis tekitavad paratamatult siis, kui inimesed mõistavad kohut nende endiga seotud juhtumites, mille tõttu loomuseisund muutub väljakannatamatuks, siis ma tahaksin teada, mis sorti valitus see on ja kui palju parem on ta loomuseisundist, kui kogu rahvast käsutaval ühel inimesel on vaba või mõista kohut teda ennast puudutavates juhtumites ning kohelda oma alamaid nii, nagu talle meeldib, ilma et kellelgi oleks vähimatki vabadust vastu vaielda või kontrollida neid, kes tema tahet täide viivad, kusjuures sellele ühele inimesele tuleb alistuda kõiges, mis ta teeb, olgu see siis juhtunud mõistusest, eksimusest või kirest? Loomuseisundis on olukord palju parem, sest seal ei ole inimesed kohustatud alluma teise inimese ebaõiglasele tahtele, ning kui see, kes mõistab kohut, mõistab enda või kellegi teise üle kohut valesti, siis peab ta selle eest aru andma kogu ülejäänud inimkonna ees.

14. Tihti on vägeva vastuväitena küsitud: "*Millises paigas elavad inimesed praegu sellises loomuseisundis või kas nad on kunagi üldse selles elanud?*" Siinkohal piisab, kui ma vastan, et kuna kogu maailmas on kõik *iseseisvate* valitsuste valitsejad ja *kunin-gad* loomuseisundis, siis on ilmselt, et maailm pole kunagi olnud ega saa kunagi olema ilma paljude selliste inimesteta, kes elavad loomuseisundis. Ma ütlesin, et "*Kõik iseseisvate* kogukondade valitsejad", olgu nad siis teistega liidus või mitte — sest loomuseisundit inimeste vahel ei lõpeta mitte igasugune kokku-

lepe, vaid ainult selline, mille puhul inimesed lepivad vastastikkü kokku, et astuda ühte kogukonda ja moodustada niimoodi üks poliitiline ühiskond [*Body Politick*]. Teistsugused inimestevahelised töötused ja kokkulepped ei too inimesi loomuseisundist välja. Kahe asustamata saarel elava inimese vahelised vastastikkused lubadused ja kokkulepped kaubavahetuses, millest räägib Garcilaso de la Vega⁸ oma *Peruu ajaloo*s, või šveitslase ja indiaanlase vahel Ameerika metsades sõlmitud tehingud on mõlemale poolele küll siduvad, kuid nad jäävad teineteise suhtes endiselt täielikult loomuseisundisse. Sest ausus ja lubaduste pidamine kuulub inimeste kui selliste, mitte inimeste kui ühiskonnaliikmete juurde.

15. Nendele, kes ütlevad, et ükski inimene pole kunagi loomuseisundis olnud, sean ma vastu aruka Hookeri autoriteetse mõtte:

Seadused, millest siiani on räägitud — s.t *loomuseadused* — kohustavad inimesi täiel määral ka siis, kui inimeste vahel pole kunagi olnud mingit püsivat ühtekuuluvust ega ühtegi tõsist omavahelist kokkulepet selle kohta, mida teha või mida mitte teha. Et me üksikult ei suuda varuda endale piisavalt asju, mis on vajalikud selliseks eluks, nagu meie loomus ihaldab — eluks, mis vastab inimväärikusele —, siis, et korvata neid puudujääke ja ebatäiusi, mis on meis üksikult ja ainuüksi iseenda jõust elavate inimestena, sisaldub meis loomupärane kalduvus otsida teiste inimestega ühendust ja osadust: see oli põhjus, miks inimesed alguses üldse poliitilistesse ühiskondadesse liitusid.⁹

Kuid ma kinnitan lisaks ka seda, et kõik inimesed on algselt [*natu-rally*] loomuseisundis, ja nad jäävad sinna nii kauaks, kuni neist nende omal tahtel ja nõusolekul saavad mõne poliitilise ühiskonna liikmed. Ma olen täiesti kindel, et minu arutelu edasine käik teeb selle veelgi selgemaks.

⁸Hispaania konkistadoori ja inkade printsessi järeltulija Garcilaso de la Vega (1539–1616) oli Peruu ajaloo tuntud uurija. Locke viitab tema kuulsamale teosele, milles de la Vega kirjeldab Peruu vallutamist ning inkade elu ja legende.

⁹Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, pkt 10, lõik 1.

3. PEATÜKK. SÕJASEISUNDIST

16. *Sõjaseisund* on vaenu ja hävitusseisund. Kui keegi kuulutab sõna või teoga, mitte raevukalt ega tormakalt, vaid vaoshoitult ja etteplaneeritult, oma kavatsusest võtta teise inimese elu, siis *paneb* ta end *sõjaseisundisse* tolle inimese suhtes, kellele ta oma kavatsust oli kuulutanud. Sellega on ta teinud oma elu kaitsetuks tolle teise inimese võimu ees, kes võib ta tappa, või igatühe ees, kes aitab ohvrit end kaitsta ning on selles vastasseisus ohvri poolal. On ju mõistuspärane ja õiglane, et mul on õigus hävitada seda, mis ähvardab hävitada mind ennast. *Peamise loomuseaduse järgi* — et *inimolendit tuleb kaitsta* nii palju kui võimalik — tuleb juhul, kui ei saa kaitsta kõiki inimelusid, eelistada süütute inimeste omi. Nii võib inimene hävitada teise inimese, kes tema vastu sõdib või kelles ta on avastanud mingi vaenulikkuse tema vastu, samal põhjusel, nagu ta võib tappa hundi või lõvi, sest selliseid inimesi ei piira mõistuse tildkehiva seaduse sidemed, neil pole teist reeglit peale jõu ja vägivalla, mustõttu neid võib kohelda kui kiskjaid, s.o nende ohtlike ja kahjulike loomadena, kes hävitaksid kindlasti inimese enda kohe, kui ta nende võimuse langed.

17. Ja seega on nii, et inimene, kes püüab allutada teist inimest oma piiramatu võimule, *paneb end* seeläbi tema suhtes *sõjaseisundisse* — seda tuleb mõista kui avalikku kuulutust kavatsusest võtta teiselt inimeselt elu. Sellises olukorras on mul põhjust järeldada, et see, kes tahab saada mind enda võimusesse ilma minu nõusolekuta, kasutaks mind, kui ta on mind kord enda võimu alla saanud, nii nagu heaks arvab, ja on võimalik, et ta ka tapaks mu, kui tal selline mõte peaks pähe tulema; sest kellelgi ei saa olla *piiramatut võimu minu üle*, mis tähendab teha minust orja, muudu kui vaid mind selleks jõuga sundides, mis aga on vastuolus minu õigusega vabadusele. Olla vaba sellise võimu alt on ainuke tagatis minu elule ning minu mõistus käsib kohelda vaerlasena iga sellist inimest, kes tahab ära võtta minu *vabadust*, mis mind kaitseb. Nii et see, kes *püüab mind orjastada*, *paneb* seeläbi end minu suhtes *sõjaseisundisse*. Kuna *vabadus* on aluseks kõigele muule, tuleb paratamatult arvata sellisest inimesest, kes *tahab* loomuseisundis *ära võtta* kellegi *vabadust*, mis kuulub loomuseisundis igaühele, et ta peab plaani võtta ära ka kõike muud. Niisiis kui ühiskondlikus seisundis olev inimene võtab riigi või ühiskonna liikmetelt ära neile kuuluva *vabaduse*, siis tu-

leb temast arvata, et ta soovib neilt võtta ära ka kõiki teisi asju, ning teda tuleb pidada *sõjaseisundis* olevaks inimeseks.

18. Eelkirjeldatu annab inimesele seadusliku õiguse *tappa varast*, kes pole talle vähimalki viga teinud ega märku andnud kavatsusest võtta temalt elu, kuid on kasutanud jõudu selleks, et saada teda oma võimusesse ning võtta seejärel temalt ära raha või midagi muud vargale meelepärast. Seest kui varas kasutab jõudu, kuigi tal pole selleks õigust, eesmärgiga allutada mind mis tahes ettekäändel oma võimule, siis pole mul alust arvata, et tahes *võtta minult mu vabadust*, ei võtaks ta minult ära ka kõike muud, kui ta on saanud mind oma võimusesse. Ja seepärast on mul seaduslik õigus kohelda varast kui inimest, kes on pannud *ennast minu suhtes sõjaseisundisse*, s.t mul on õigus teda tappa, kui ma seda suudan. Sellise riski võtab endale teenitult igaüks, kes algab sõjaseisundi ning on selles *sissetungijaks* pooleks.

19. Siin tuleb välja selge *erinevus* — kuigi mõned on seda erinevust eitunud — *loomuseisundi ja sõjaseisundi vahel*, mis on teineteisest samavõrd erinevad, kui rahu, hea tahe, vastastikune abistamine ja kaitsmine on erinevad vaenust, õelusest, vägivallast ja vastastikusest hävitamisest. Olukord, milles inimesed elavad mõistust järgides koos, ilma et nende üle oleks maa peal kedagi, kellel oleks võim mõista kohut nende üle, on *õigustatult loomuseisund*. *Sõjaseisund* on aga olukord, milles kasutatakse teise inimese vastu jõudu või plaanisetakse avalikult seda teha ning kus inimeste üle ei ole maa peal kedagi, kelle poole abi saamiseks pöörduda. Sellise edasikaebamisvõimaluse puudumine annab inimesele õiguse sõjaks teda rünnanud inimese vastu ka siis, kui *ründaja* kuulub ühiskonda ja on kaaskodanik. Niisiis, *vargaga*, kellele ma ei saa teha kahju muudu kui vaid kaevates kohutule, et ta on varastanud minult kõik, mida ma olen väärt, tohin ma tappa, kui ta tungib mulle kallale, et mind röövida, ja tohin tappa ta ka siis, kui ta röövib minult vaid mu hobuse või kuue. Seest seal, kus seadus, mis oli loodud minu elu kaitsmiseks, ei saa vahele astuda ega kaitsta mind parajasti ohustava jõu eest, on mul lubatud ise ennast kaitsta — see on sõjaseisund, milles on mul õigus kallaletungija tappa, sest kallaletungija ei jäta aega meie ühise kohtuniku poole pöördumiseks ega võimalust jõuda kohtuotsusele kuriteo heastamise suhtes juhtudel, kui kuritegu on korvamatu, nagu näiteks elu puhul, mille kaotust ei saa enam

hüvitada. Ühise kohtuniku puudumine, kel oleks võim mõista inimeste vahel õigust, asetab kõik inimesed loomuseisundisse; ja jõu õigusest ka sutamine inimese isiku vastu loob sõjaseisundi nii seal, kus on olemas ühine kohtunik, kui ka seal, kus teda pole.

20. Ühiskonnas lõpeb sõjaseisund inimeste vahel niipea, kui otsese jõukasutamise oht on möödunud ning mõlemad vaenupooled allutatakse võrdselt õiglasele kohtumõistmisele, sest siis on inimestel võimalus nõuda kohtus hüvitust minevikus toimunud ülekohtu eest ja hoida ära ülekohtu tulevikus. Kus aga sellist võimalust edasikaebamiseks pole, nagu näiteks loomuseisundis, kus puuduvad õigust loovad seadused ja volitatud kohtunikud, kelle poole pöörduda, siis kestab kord juba alanud sõjaseisund, mis annab süttule poolele õiguse tappa kallalekippuja, mil iganes talle sobib, kuni süüdlane pakub rahu ja soovib lepitust kogu tehtud ülekohtu heastavatel tingimustel ning tagab süttule inimesele tema elu. Seal, kus on võimalik pöörduda seaduste ja seaduslikult ametisse määratud kohtunike poole, aga kus ülekohtu ei heastata õiglust ilmselgelt moonutades ning kus seadusi väänatakse jultunult selleks, et kaitsta või vastutusest vabastada mõningaid vägivaldajaid ja ülekohtu sooritanud inimesi või seltskondi, siis on raske ette kujutada midagi muud peale sõjaseisundi. Seetõttu kasutatakse vägivaldajaid ja inimestele tehakse ülekohtu, isegi kui seda teevad need, kes on määratud õigust mõistma, on see ikkagi vägivald ja ülekohtu hoolimata sellest, milliste sõnade, ettekäändete või seaduse alaliikidega seda ka varjatakse. Seaduse eesmärgiks on kaitsta süütu ja hüvitada talle tehtud kahju, mida saab teostada seaduse erapooletu rakendamisega kõigi suhtes, kelle kohta see käib — kus iganes ei ole seda tehtud *bona fide*¹⁰, seal peetakse sõda kannatajate vastu, kellel pole maa peal enam kelleltki nõuda ülekohtu heastamist; sellistes olukordades jääb neile alles viimane abinõu — pöörduda oma abipalvetega taeva poole.

21. Peamine põhjus, miks inimesed astuvad ühiskonda ja lahkuvad loomuseisundist, on vältida sõjaseisundit (kus abi saamiseks pole pöörduda mujale kui vaid taeva poole ning kus iga vähimgi lahkeli inimeste vahel kipub kergesti jõudma vägivallani, sest pole võimu, mis eri poole vahel õigust mõistaks). Seal, kus on olemas mingi autoriteet, mingi võim maa peal, kellelt abi paludes

saab ülekohtu heastatud, on sõjaseisundi kestmine välistatud, sest see võim lahendab tekkinud vastuolud. Kui selline kohus, selline kõrgemalseisev kohtumõistmine oleks maa peal olemas olnud ja oleks mõistnud õigust jetta ja ammonlaste vahel, poleks nad kunagi sattunud sõjaseisundisse. Kuid me näeme, et jetta oli sunnitud pöörduma taeva poole: "Issand, kohtumõistja mõistku täna õigust Iisraeli laste ja ammonlaste vahel!" (Km 11:27). Ning seejärel süüdistab jetta oma vastast, ja jäädes lootma sellele *palvetele*, viib oma väed lahingusse. Seejärest ei tule konfliktides, mille puhul küsitakse: "Kes mõistab kohut?", selle küsimuse all mõelda: "Kes lahendab konfliktit?" Kõik ju teavad, mida jetta melle siin ütleb — *Kõigekõrgem Kohtumõistja* on see, kes kohut mõistab. Kui maa peal kohtumõistjat ei ole, siis tuleb pöörduda jumala poole taevas. Seega ei seisne küsimus selles, et kes mõistab kohut; kes otsustab selle üle, kas teine inimene on pannud end minu suhtes sõjaseisundisse; ja kas ma võin sellises olukorras pöörduda jetta kombel taeva poole, sest neile küsimustele saan vastata vaid mina ise oma südametunnistuse järgi, nii nagu ma vastan viimsepäeval kõigi inimeste Kõigekõrgemale Kohtumõistjale.

4. PEATÜKK. ORJAPIDAMISEST

22. Inimese loomupärane vabadus tähendab olla vaba igasugusest maapealsest ülemvõimust ja mitte alluda teiste inimeste tahtele ega seadusandlikule võimule, vaid juhinduda üksnes loomuseadusest. Inimese vabadust ühiskonnas ei suuna ükski teine seadusandlik võim peale selle, mis on riigis kokkuleppeliselt rajatud, ega ka kellegi teise tahte ülemvõim või mis tahes seadusepiirang, mis pole kehtestatud selle seadusandliku võimu poolt vastavalt talle antud volitustele. Seega pole vabadus see, mida härra Robert Filmer selle ütleb olevat: "Igaühe vabadus teha, mida heaks arvab, elada nii, nagu talle meeldib, ning mitte alluda ühelegi seadusele."¹¹ Inimeste jaoks, kes elavad valitsuskorra all, seisneb vabadus oma elu seadumises alaliselt kehtivate seaduste järgi, mis on ühised kõigile ühiskonnaliikmetele ning vastu võetud selles ühiskonnas rajatud seadusandliku võimu poolt. See on vabadus

¹¹Tsitat pärineb Robert Filmeri 1652. aastal ilmunud teosest *Observations Upon Aristotle's Politiques touching forms of government*.

¹⁰Heas usus (lad. k).

järgida oma tahet kõikides sellistes asjades, kus seadus ei tee ettekirjutusi, ning mitte alluda teise inimese muutlikule, ebakindlale, ebaselgele ja meelevaldsele tahetele. S.o sammnoodi nagu loomuvabadust ei tohi piirata mitte miski peale loomuseaduse.

23. See vabadus inimese piiramatust ja meelevaldsest võimust on inimese enesealahoius [Preservation] niivõrd vajalik ja niivõrd tihedalt sellega seotud, et inimene ei saa sellest vabadusest lahti öelda muidu kui vaid siis, kui miski ohustab samaegselt nii tema enesealalhoidu kui ka elu. Sest inimene, kellel ei ole võimu oma elu üle, ei saa lepingu või iseenda nõusoleku kaudu muuta end kellegi teise orjaks ega anda end teise inimese piiramatule ja omavolilisele võimule alla, nii et too saaks õigusega võtta temalt elu, millal heaks arvab. Keegi ei saa anda ära rohkem võimu, kui tal endal on, ja see, kes ei tohi võtta ise endalt elu, ei saa ka kellelegi teisele anda võimu oma elu üle. Tõesti, kui inimene on mõne surmavääriva teoga ja enda süül kaotanud õiguse oma elule, võib siiski see, kellele ta oma eluõiguse on kaotanud (juhul kui ta on viimase võimuses), viivitada temalt elu võtmisega ning panna süüdlase enda heaks tööle, tegemata sellega süüdlasele mingit kahju. Sest mil iganes süüdlane leiab orjuse viletsuse olevat tema elu väärtusest suurema, on tal võim hakata oma isanda tahtele vastu, tõmmates niimoodi endale ise kaela surma, mida ta soovib.

24. Selline täiuslik orjuse seisund pole midagi muud kui vaid sõjaseisundi edaskestmine, seda siis õiguspärase vallutaja ja vangilangenu vahel. Sest kui nende vahel kord juba on sõlmitud kokkulepe, millega nad on ühel meelil ühe poole piiratud võimuse ja teise poole kuuletumises, siis lõpeb sõjaseisund ja orjus nii kauaks, kui sõlmitud kokkulepe kehtib. Sest nagu varem öeldud, ükski inimene ei saa teise inimesega kokku leppides anda viimasele seda, mida tal endal pole — võimu oma elu üle.

Ma mõnan, et me täheldame juutide ja ka teiste rahvaste juures, et inimesed on end müünud. Ent on ilmselt, et nad mütsid end üksnes teenistusse, mitte orjusesse. Sest on selge, et kuna isandal ei saanud olla võimu tappa sellist inimest, keda ta oli kohustatud teatud kindla aja möödudes teenistusest vabaks laskma, siis sel moel müüdnud inimene ei langenud oma isanda piiramatule, omavolilisele ja despootlikule võimule alla; sellise sulase isand oli niivõrd kaugel omavolilisest võimust sulase elu üle, et ta ei võinud sulasele oma suva järgi isegi mitte nii paljut teha, mis oleks teda

vigastanud, vaid pidi vabastama ta teenistusest juba ainuüksi silma või hamba kaotuse korral (2Ms 21).¹²

5. PEATÜKK. OMANDIST

25. Ükskõik kas me läheme loomupärasest mõistusest, mis ütleb meile, et kord juba maailma sündinud inimestel on õigus oma elu alalhoidmisele ning sellest tulenevalt ka söögile, joogile ja teistele asjadele, mida loodus annab inimestele elusüüsimiseks, või läheme ihmusesest, mis kirjeldab meile neid maailma-ande, või läheme Jumal jättis Aadamale, Noale ja tema poegadele, mõlemal mille Jumal jättis Aadamale, Noale ja tema poegadele, mõlemal juhul on väga selge, et Jumal on andnud maa inimsoole ühiseks kasutamiseks; nagu ütleb kuningas Jaavet: "ja maa on ta andnud inimlastele" (Ps 115:16). Aga kui tõesti nii arvata, siis võib mõnel inimesel olla väga raske mõista, kuidas saab kellelgi üldse tekkida millelegi omandiõigus. Seega ma ei piirdu vastusega, et on võimatu, et kõikide inimeste seast ainult ülemaailisel monarhil võib olla õigus omandile selle alusel, et Jumal on andnud maailma Aadamale ja tema trooni pärijatele, jättes pärandist välja kõik teised Aadama järeltulijad — olgugi et võib olla keeruline põhjendada omandi olemasolu eeldusel, et Jumal andis maailma Aadamale ja tema tulevastele põlvedele ühiseks kasutamiseks. Ma püüan hoopis näidata, kuidas inimesed võisid hakata pidama enda omandiks mingit osa sellest maast, mille Jumal oli andnud inimkonnale ühiseks kasutamiseks, ning seda ilma ühegi sõnastatud kokkuleppeta kõigi ühismaa kasutajate [Commoners] vahel.

26. Jumal, kes on jättnud maailma inimestele ühiseks kasutamiseks, on andnud neile ka mõistuse, et nad võiksid kasutada maailma oma elu ja elumugavuste parandamiseks. Maa ja kõik, mis sellel on, on antud inimestele nende elu toetuseks ja tööstiks. Ja kuigi kõik viljad, mis maa peal loomupäraselt kasvavad, ja loomad, keda maa toidab, kuuluvad inimkonnale ühiselt, sest loodus on nad spontaanselt loonud, ja kuigi kellelgi ei olnud alg-

¹²"Kui keegi lõõb oma sulase või teenija silma ja rikub selle, siis ta peab tema silma pärast vabaks laskma" (2Ms 21:26). Juhul kui heebrealane oli ostmud endale sulaseks teise heebrealase, pidi viimase tööorjus kestma kuus aastat ning seejärel lõppema ilma lunamaksuta (2Ms 21:2).

selt ühelegi asjale nende loomupärasest seisundist sellist isiklikku omandiõigust, mis välistaks kogu ülejäänud inimkonna õiguse neile, siis sellegipoolest, kuna maa on antud inimestele vajaduste rahuldamiseks, peab selleks, et maa saadustest saaks igale üksikule inimesele üldse mingit kasu või tulu tõusta, paratamatult leiduma mingi moodus, kuidas neid ühel või teisel moel enda *omandiks teha*. Enne kui puuvili või ulukiliha, mis on toiduks metsikule indiaanlasele, kes ei oska oma kasutatavat maad taga ümbritseda ja kes on ikka veel rentnik kõigile kuulaval maal, saab olla talle kasulik elatiseks, peab see olema tema oma ja seda sellisel viisil, et kellelgi teisel ei ole sellele enam mingit õigust (s.t see peab saama osaks temast).

27. Kuigi maa ja kõik alannad elusolendid on kõigile inimestele ühised, on siiski iga inimese *isik* tema enda *omand*. Sellele pole kellelgi teisel mingit õigust. Me võime öelda, et tema keha *töö* [*Labour*] ja tema käte *osavus* [*Work*] on tõesti ainult tema omad. Kui inimene muudab mis tahes asja looduslikku olekut, siis on ta pannud sellese oma *tööd* ja lisanud sellele asjale midagi, mis on tema oma, tehes sellest niimoodi enda *omandi*. Tuues selle asja välja ühisest olekust, millesse loodus selle oli pannud, lisas ta oma *tööga* sellele midagi juurde, mis välistab teiste inimeste ühisõiguse sellele. Sest see *töö* on töötegi ja vaeldamatu omand, ja mitte ühelgi inimesel peale tema enda ei ole õigust sellele, millele ta on kord juba midagi oma tööga lisanud, vähemalt seal, kus teistele inimestele jääb ühiseks kasutamiseks alles piisavalt palju ja sama head.

28. Kui keegi on sõnunud enda korjatud tõrusid tammepuu alt või õunu metsõunapuude alt, siis on need tõrud ja õunad saanud kindlasti tema omaks. Keegi ju ei eita, et just tema köht sai nendest täis. Ma küsin siis: millal said need tema omaks? Kui toiti tema kõhus seedis? Või kui ta sõi? Või kui ta neid keetis? Või kui ta need koju tõi? Või kui ta need üles korjas? On selge, et kui juba üleskorjamine ei teinud neid vilju tema omaks, siis ei teinud seda ka miski muu. See *töö* eristas need viljad ühistest viljadest; töö lisas neile juurde veel midagi peale selle, mida oli neile andnud loodus — see kõige oleva ühine ema. Nii said need viljad tema isiklikuks omandiks. Ja kas keegi väidab, et tal ei olnud õigust sel kornel omandatud tõrudele või õuntele, kuna tal polnud selleks kogu inimkonna nõusolekut? Kas see oli rõõvimine, kui ta

sel moel võttis endale selle, mis oli varem kõigi ühiseks kasutamiseks? Kui selline nõusolek oleks vajalik olnud, oleks inimene nälgisurnud hoolimata küllusest, mille Jumal oli talle andnud. Me näeme, et *ühises kasutuses* olevate asjade puhul, mis jäävad ühisesse kasutusse kokkuleppe alusel, *algab omand* siis, kui sellest, mis kuulub kõigile, võetakse mingi osa ja tuuakse see välja olekust, milles ta oli looduses. Ilma sellise võimaluseta poleks ühises kasutuses olevate asjadega midagi peale hakata. Ühe või teise osa endale võtmine ei sõltu kõigi teiste ühismaa kasutajate avalikust nõusolekust. Samal viisil saavad ilma kohtuotsuse või kellegi teise nõusolekuta minu *omandiks* rohi, mida mu hobune on söönud, hein, mida mu sulane on niitnud, ja maak, mida ma olen kaevandanud, kõikjal, kus mul on samasugune õigus kõigile nendele asjadele nagu kõigil teistelgi inimestel. Minu *töö* tõi need asjad välja ühiskasutuse olekust, milles nad varem olid, ning *kinistas* nad minu *omandiks*.

29. Kui iga ühismaa kasutaja otsene nõusolek oleks eeltingimuseks mis tahes osa omandamisele sellest, mis inimestele on antud ühiseks kasutamiseks, siis ei saaks lapsed või sulased lõigata liha, mis nende isa või peremees oli neile ühiseks kasutamiseks jätanud, sest ei ole eraldatud igatühele ainult talle kuuluvat osa. Kuigi alikast jooksev vesi on igaühe oma, ei kahtle ometi keegi selles, et vesi joogikannus kuulub vaid sellele, kes vee kaevust välja tõmbas? Ta *tegi* vee enda *omaks* siis, kui ta oma *tööga* tõi selle välja looduse rüpest, kus see oli ühine ja kuulus võrdselt kõigile looduse lastele.

30. Niisiis kuulub tapetud hirv mõistuse seaduse kohaselt sellele indiaanlasele, kes selle hirve tappis — hirv lubati talle, sest ta oli näinud vaeva hirve kinnipüüdnisega, kuigi enne seda oli kõigil inimestel võrdne õigus sellele hirvele. Jä nende seas, keda peetakse inimkonna tsiviliseeritud osaks ja kes on kehtestanud hulganisti inimeste omandit määratlevaid seadusi, toimib tänini see algrupärane *omandi alustamise* loomuseadus, kuigi varem olid asjad kõigile ühised. Selle järgi ka kala, mida püütakse ookeanist, sellest suurest veest, mis on ikka veel jäänud inimkonnale ühiseks kasutamiseks, või merest korjatud merevaik, tuuakse *tööga* välja seisundist, milles need on looduses, ja nad *saavad* selle *omandiks*, kes võttis vaevaks seda tööd teha. Ja isegi meil, kui keegi peab jahiti jänesele, peetakse seda selle omaks, kes seda jänest

jahi käigus taga ajab. Kuna jänas on loom, keda siiani peetakse ühiseks omandiks ja mitte eraomandiks, siis juhuul, kui keegi on nii palju *tööd* teinud selle loomaliigi mõne isendi suhtes, et teda leida ja jählitada, on ta toonud selle looma välja looduse algsest seisundist, kus ta oli kõigi oma, ning on *pannud aluse omandile*.

31. Sellele võidakse ehk vastu võtta, et kui tõrude või teiste maa viljade korjamine annab nende üle omandiõiguse, siis võib igaüks võtta nii palju, kui ta tahab. Ma vastan, et see ei ole nii. Sama loomuseadus, mis annab meile omandi, seab sellele omandile ka piiri. Mõistuse hääl, mida kinnitab *ilmutus*, ütleb, et Jumal on *andnud meile kõike rohkesti*.¹³ Aga kui palju ta on meile andnud? Nii palju, kui on *tervislik nautida*. Ehk siis sedavõrd, kui palju keegi suudab ära kasutada elamise tarbeks, enne kui see raisku läheb, võib ta oma tööga endale omandit koguda — mis on üle selle, on tema osast rohkem ning kuulub teistele. Jumal ei loonud midagi selleks, et inimene laseks sel raisku minna või seda hävitaks. Ja võttes arvesse, kui kaua kestis maailmas aeg, mil loodus varustas inimesi külluslikult, ja kui vähe oli selle külluse kasutajaid, ning ka seda, kui väiksele osale sellest looduse külluslikust varust küündis ühe inimese rannu ja kui vähe ta sealt endale võttes teisi kahjustas, eriti siis, kui ta jäi mõistuse seatud *piiridesse* ehk piiridus sellega, mida ta jõudis *ära kasutada*, siis seliselt kehtestatud omand andis vähe põhjust tülits või riids.

32. Kuid tänapäeval ei puuduta *peamine omandikisimus* enam mitte maa vilju ega maa peal elavaid loomi, vaid *maad ennast*; maad, mis kõike muud endas sisaldab ja endaga kaasas kannab. Peaks olema ilmne, et ka *maamand* soetatakse samamoodi nagu eespool näidatud. *Nii palju maad*, kui inimene suudab künda, külvata, paremaks muuta ja koristada, ning selle maa vilju ära kasutada, nii suur on tema *omand*. Oma tööga ta justkui eraldab selle maa ühisest kasutusest. Tal on siiski teatud õigus võtta, et kuna kõigil teistel on olnud sellele maale võrdne õigus, ei või ta maad omandada või taraga piirata ilma kõigi ühismaa kasutajate või kogu inimkonna nõusolekuta. Kuid Jumal andis maailma ühiseks kasutamiseks kogu inimkonnale ja käskis inimesel teha tööd, mida nõudis ka tema olukorra viletsus. Jumal ja mõistus

¹³“Neid, kes on nüüdsel ajal rikkad, käsi, et nad ei oleks ülbed ega loodaks ebakindlale rikkusele, vaid Jumalale, kes valmistab meile kõike rikkalikult matmiseks” (1Tm 6:17).

on käskinud inimesel alistada maa, s.t suurendada maa väärtust nii, et ta saaks sellest eluks tarvilikku, ning panna sellesse mindagi, mis kuulub inimesele endale — oma tööd. See, kes sellele Jumala käsule kuuletudes alistas maa ringi haris seda ja külvas ningisugusele osale sellest maast, lisas sellele juurde midagi, mis oli tema *omand*, midagi, millele kellelgi teisel ei olnud mingit omandiõigust ning mida ei saanud keegi temalt ilma ülekohtuta ära võtta.

33. Selline *maatiki omandamine* maa harimise teel ei kahjustanud ühtegi teist inimest, sest sama head maad oli veel küllalt alles ja veel rohkemgi, kui suutnuks ära kasutada need, kellel maad veel polnud. Kuigi ta ehitas oma maatikile tara ümber, ei jäänud teistele kunagi vähem maad alles, sest see, kes jätab teisele alles sama palju, kui too suudab ära kasutada, samahästi kui ei võtagi kelleltki midagi ära. Keegi ju ei arva, et ta kannatab kahju sellest, kui teine inimene joob vett, ehkki too rüüpab ohtvalt, kui talle endale jääb jahu kustutamiseks alles terve jõetäis samasugust vett. Ning maa ja vee puhul on olukord täiesti samasugune, juhuul kui mõlemat jagub kõigile piisavalt.

34. Jumal andis maa inimestele ühiseks kasutamiseks, ent kuna ta andis maa neile selleks, et see neile kasu tooks ja et nad annutaksid sellest suurimaid eluhüvesid, milleks nad on võimelised, siis ei saa uskuda, nagu oleks ta tahtnud, et maa jääks alatiseks inimestele ühiseks kasutamiseks ja üles harimata. Jumal andis maa selleks, et töökas ja mõistusega inimene seda kasutaks (ning *tööst* pidi saama *tema maamandi õiguslik alus*), mitte aga selleks, et tüli noriv ja riikas inimene võiks rahuldada oma ihasid ja ahnust. See, kellele jäi oma elujäre järandamiseks alles sama head maad, kui oli juba ära võetud, ei tohtinud nüriseda ega vahele segada seal, kus teine inimene oli juba oma tööga maad harinud. Kui ta seda siiski tegi, siis on ilmne, et ta ihaldas endale teise inimese vaevaga saadud tulu, millele tal ei olnud õigust, ning mitte maad, mille Jumal oli jätanud tema ja kõigi teiste inimeste ühisesse kasutusse selleks, et sellel maal tööd tehtaks, ning mida oli endiselt alles sama head, kui oli juba omandiks võetud, ja isegi rohkem, kui ta oleks osanud sellega midagi ette võtta või oleks oma usinuses suutnud üles harida.

35. On tõsi, et *ühiseks kasutuseks* mõeldud *maatikil*, olgu siis Inglismaal või mõnes teises riigis, kus valitseb suur hulk

rahvast, kellel on raha ja kelle seas on levinud kaubandussuhted, ei saa keegi piiriposte seada või omandada ühtegi osa sellest maast ilma kaaskodanike nõusolekuta, sest see on jäetud ühiseks maaks kokkuleppe teel, s.t maa seadusega, mida ei tohi rikkuda. Ja kuigi see on ühine maa mingile osale inimestest, ei ole see ühine maa kogu inimkonnale, vaid on selle riigi või kihelkonna ühisomand. Pealegi, kui sellest ühisest maast võetakse ära mingi tükk, siis poleks allesjäänud maa teistele kodanikele enam samasuguse väärtusega, kui oli tervik siis, kui nad kõik võisid seda kasutada — samas kui alguses ja maailma suure ühismaa esimese rahvastamise ajal oli see hoopis teisiti. Seadus, mille all inimene siis elas, pigem toetas maa *omandamist*. Jumal oli inimest nii käskinud ja ka inimese enda vajadused sundisid teda *töötama*. Tema *omand*, mida keegi ei saanud temalt enam ära võtta, oli seal, kus ta oli tööd teinud. Ja seega me näeme, et maa alistamine, maa harimine ja omandiõigus on kõik omavahel seotud. Üks andis õiguse teiseks. Nii et Jumal, käskides inimesel alistada maa, andis seelabi talle ka õiguse maad *omandada*, ja et inimese elu, mis eeldab nii töötamist kui materjali, mille kallal tööd teha, toob paratamatult kaasa ka *eruvalduste* tekkimise.

36. Loodus on omandi suuruse määraks seadnud inimese *töövõime ja eluvajadused* — ükski inimene ei suuda oma tööga kõike allutada või enda valdusesse võtta ega ka tarbida oma naudinguks enamat kui vaid üht väikest osa. Nii põhnuvad kellelgi võimalik rikkuda teise inimese õigusi ega võtta midagi enda omandiks naabri arvelt, kellele jäi — pärast seda, kui teine oli oma osa välja võtnud — endiselt ruumi sama heaks ja sama suureks maavalduseks, nagu oli olnud enne tolle maatüki omandamist. Maailma algusaegadel, mil palju suurem oht seisnes selles, et inimesed võisid maa hülgaslikul tühermaal ringi uidates oma kaaslastest eemalduda ja ära eksida, kui selles, et neil oleks puudust olnud vabast maast, kuhu kultivata, püüasid *töövõime ja eluvajadused* iga inimese *vara* väga mõõduka osaga — sellisega, mida ta sai endale võtta ilma kedagi teist kahjustamata. Ja sama *määr*a kohaselt ning kellegi teise õigusi seejuures rüüamata võidakse veel praegugi anda maad igaühele, sest maailm paistab olevat väga rikkalik. Oletagem, et mõni inimene või perekond oleks samasuguses olukorras, nagu olid Aadama ja Noa lapsed maailma algse asustamise ajal, ning kultivaks mõnes Ameerika sisemaa asustamata paigas. Me näeksime, et *valdused*,

mida ta suudab vastavalt meie antud *määr*ale endale allutada, ei oleks kuigi suured ega saadud kogu ülejäänud inimkonna arvelt ning seega ei annaks ülejäänutele põhjust nurisemiseks või arvamiseks, et nad kannatavad kahju, kuna too mees või perekond oli osa maad enda valdusse võtnud; see kehtib isegi kuni tänase päevani, kuigi inimrass on tänaseks levinud igasse maailma nurka ning ületab tohutult seda väikest rahvaarvu, mis oli alguses. Tõepoolest — *maatüki* suurusel on väga väike väärtus, kui sinna *ei panustata tööd*. Ma olen kuulnud, et isegi Hispaanias lubatakse inimesel segamatult künda, külvata ja lõigata maatükil, millele tal pole muud omandiõigust peale selle, mille ta saab tolle maa kasutamise kaudu. Tegelikult on isegi vastupididi: elanikud on tänuõlgelased inimesele, kes unarusse jäetud ja ülesharimata maatükil töötades on suurendanud teravilja varu, mida vajasid kõik elanikud. Aga olgu sellega kuidas on; ma ei pea seda kuigi oluliseks. Kuid seda sõandan ma kinnitada, et maailmas kehtiks tänase päevani seesama *omandi põhimõte* — nimelt et igaal inimesel peaks olema nii palju maad, kui ta suudab kasutada —, mis ei viiks kedagi kitsikusse, sest maad on maailmas piisavalt ka poole suurema elanikkonna jaoks, kui vaid *raha lehtamine* ja inimeste vaikiv nõusolek onistada rahale teatud väärtus poleks (inimeste heakskiidu) toonud kaasa suuremaid varandusi ja õigust nende omaniseks. Kuidas seda on tehtud, näitan ma peagi põhjalikumalt.

37. On selge, et alguses, enne seda kui inimeste soov omada rohkem, kui nad vajasisid, oli muutnud asjade olemuslikku väärtust, mis tulenes üksnes nende kasulikkusest inimese elule, või enne seda, kui inimesed *leppisid kokku, et väike tükk kollast metalli*, mis ei kulu ega mädane, peab olema väärt suurt tükki liha või tervet koormat vilja — kuigi igaal inimesel oli õigus võtta oma tööga enda valdusesse nii palju looduse äsjut, kui ta suutis kasutada —, enne kõike seda ei saanud ta soetada endale paljut ega saanud olla see ka teistele kahjuks seal, kus sama suurel hulgal maad jäi üle nendele, kes olid sama töökaad. Lubage mul lisada, et see, kes oma tööga omandab endale maad, ei tee inimeskonna ühist vara mitte väiksemaks, vaid suurendab seda. Sest inimesteks vajaminevaid varusid saadakse (tagasihoidlikult hinnates) kümme korda rohkem ühelt aakrilt tarastatud ja kultiveeritud maalt kui ühelt aakrilt sama viljakalt, ent ühises kasutuses olevalt ja ülesharimata maalt. Ning seepärast võib õigustatult

öelda inimese kohta, kes on oma maa taraga piiranud ja kellel on oma kümnest aakrist maast palju rohkem eluühused, kui ta oleks saanud saajast aakrist loodusele jäetud maast, et ta on andnud üheksakümmend aakrit inimkonnale. Sest tema töö varustab teda nüüd toiduga kümnel aakrit, mis annab sama palju toodangut kui sada aakrit ühiskasutuses olevat maad. Ma olen hinnanud ülesharitud maad väga madalalt, pidades selle toodangut kümne korda suuremaks, kuid tegelikult on see erinevus pigem sajakordne. Ma küsin, kas tuhat aakrit looduse hoolde jäetud söötis maad Ameerika metsades, millel ei tegelda ei maaparandamise, -viljeluse ega -harimisega, annaks vaestele ja puudust kannatavatele elanikele sama palju eluks vajalikke ühused, kui annab kümme aakrit sama viljakat, kuid hästi haritud maad Devonshire'is?

See, kes enne maaomandi tekkimist kogus nii palju metsikuid vilju, kui suutis, ning tappis, püüdis kinni või kodustas nii palju loomi, kui oli ta võimuses, see, kes nägi niimoodi vaeva looduse iseenesest tekkivate saadustega, et tööd tehes tõi ta need välja seisundist, kuhu loodus oli nad pannud, see on *soetanud nende saaduste suhtes endale omandiõiguse*. Aga kui nad tema omandina hävivad, ilma et neid oleks ostarbekohaselt kasutatud, kui puurviljad mädanevad või ulukilha roiskub, enne kui ta jõuab need ära kasutada, siis on ta eksimud ühise loomuseaduse vastu ja peab saama karistatud. Ta oli tunginud oma naabri omandiosale, sest *tal polnud õigust enammale, kui tema tarbimine nõudis*, ega rohkemale, kui kulus eluvajaduste rahuldamiseks.

38. Samad põhimõtted reguleerisid ka *maa valdamist*: ükskõik mida inimene haris ja lõikas, säilitas ja kasutas — tal oli sellele ainuõigus, enne kui see raisku läks. Samuti kuulusid talle nii need kariloomad kui need saadused, mida ta oli suutnud taragasse piirata, karjatada ja ära kasutada, aga kui rohi tema tarandikus läks kõdunema või tema istutatud taimede vili hävis, ilma et seda oleks kokku kogutud ja säilitatud, siis võis seda osa maast, hoolimata tarast selle ümber, ikkagi võtta kui asustamata maad, mis võis saada ükskõik kelle omandiks. Niimoodi võttis Kain aliguses nii palju maad, kui ta suutis harida, ja tegi selle oma maaks, jättes siiski piisavalt maad Aabelile lambakarja toitmiseks; kuni juures mõned aakrid maad toitsid ära nad mõlemad. Aga kui perekonnad kasvasid ja tänu töökusele suurenes inimeste vara, *laienesid* koos vajaduste kasvuga ka inimeste *valdused*. Siiski ei

olnud nende kasutataval maal kindlaksmääratud omandiõigust senikaua, kuni nad ühinesid, asusid koos elama ning hakkasid linnu ehitama. Aja möödudes nõustusid inimesed tunnustama *piire oma eri territooriumite vahel*, leppisid naabritega kokku piirides ning määrasid seaduste abil kindlaks samasse ühiskonda kuuluvate inimeste *omandi*. Me näeme, et selles osas maailmast, mis asustati kõigepealt ning kus elab seepärast ka kõige rohkem inimesi, rändasid inimesed juba Aabrahami ajast saadik neile kuulunud vooride ja karjadega vabalt sinna ja tänna nü, nagu seda tegi Aabraham, kui ta oli võõral maal.¹⁴ Järelikult on ilmselt, et toona *oli* vähemalt suur osa *maast ühine*, ja et asunikud ei väärtustanud seda maad ega nõudnud seda omandiks rohkem, kui nad seda kasutasid. Ent kui ühes paigas ei olnud enam piisavalt ruumi nende karjade toitmiseks, leppisid nad kokku, nii nagu Aabraham ja Lott (1Ms 13:5)¹⁵ seda tegid, et nad asuvad elama eri paikadesse ning laienevad oma karjamaid sinna, kus neile kõige parem näis. Ja samal põhjusel lahkus Eesav oma isa ja venna juurest ning külvas maha Seiri mäestikus (1Ms 36:6).¹⁶

¹⁴Vanas Testamendis öeldakse, et Aabraham "elas võõrana" Egiptuses (1Ms 12:10). Kaananimaal (1Ms 17:8), Geraris (1Ms 20:1) ja vilisite maal (1Ms 21:34).

¹⁵"Aga ka Lott, kes rändas koos Aabrahamiga, oli lambaid ja kitsi, veiseid ja teлке. Kuid maa ei suutnud neid toita, et üheskoos elada, sest nende varandus oli nii suur, et neil oli võimatu üheskoos elada. Ja Aabrami loomade karjaste ja Lotti loomade karjaste vahel tekkis riid; kaananlased ja perislased elasid siis veel sellel maal. Siis Aabram ütles Lotile: "Ärgu olgu riidu minu ja sinu vahel, minu karjaste ja sinu karjaste vahel. Meie, mehed, oleme ju vennad! Eks ole kogu maa su ees lahti? Mine nüüd minu juurest ära, lähed sina vasakut kätt, lähen mina paremat kätt, lähed sina paremat kätt, lähen mina vasakut kätt." (1Ms 13:5–9.) Erinevalt Locke'ist räägib Esimene Moosese raamat Aabrami, mitte Aabrahami, kokkuleppest Lotiga. Hiljem tegi Jumal Aabrahamiga lepingu, mille kohaselt sai tema nimeks Aabraham (1Ms 17:4–5).

¹⁶"Ja Eesav võttis oma naised, pojad ja tütreid ja kõik oma pere hingelised, karja, kõik veoloomad ja kogu varanduse, mis ta Kaananimaal oli soetanud, ja läks teisele maale, ära oma venna Jaakobi juurest. Sest nende varandus oli liiga suur üheskoos elamiseks, ja maa, kus nad võrastena elasid, ei suutnud neid toita nende karjade pärast. Ja Eesav asus elama Seiri mäestikku." (1Ms 36:6–8.)

39. Niisiis, kui me ei eelda, et Aadamale anti isiklik omandiõigus kogu maailma üle, mis välistas kõigi teiste inimeste omandiõiguse, sest sellist Aadama õigust ei saa kuidagi tõestada ning sellest ei saa tuletada ühegi inimese omandit, vaid eeldame, et *maailm* anti inimlastele *ühiseks* kasutamiseks, nagu ta ka anti, siis me näeme, kuidas *töö* sai anda inimestele selge omandiõiguse teatud osale maast selleks, et nad seda enda tarbeks kasutaksid. Selles õiguses ei saa olla kahtlust ega põhjust tülik.

40. Samuti pole nii kummaline, nagu see enne järelemõtlemist võib näida, et *tööga saavutatud omand* kaalub üles ühiskasutuses oleva maa, sest just *töö* on see, mis *annab* igale asjale *erineva väärtuse*. Igaüks mõelgu selle üle, mis vahe on aakrisuursusel maatükil, kuhu on istutatud tubakat või sukruroogu, külvatud nisu või otra, ja ühel aakril samasugusel maal, mis on endiselt ühine, ilma et sellel üldse põldu haritaks — ta leiab, et *töö* *lisab* maale suurema osa tema *väärtusest*. Ma arvan, et vaid väga mõõduka hinnangu põhjal võib öelda, et üheksa kümnendikku inimeluks kasulikke maa *saadusi* omandatakse *tööga* — ei, kui me hindame õigesti seda, kuidas asjad meie kasutusse jõuavad, ja arvestame kokku nende saamiseks tehtud kulutused, küsides, millise osa neist kulutustest katab *loodus* ja millise osa *töö*, siis me leiame, et enamikul juhtudel tuleb *töö* arvele panna koguni üheksakümmend üheksa protsenti.

41. Kõige paremini saab seda tõestada mitmete Ameerika rahvaste näitel, kes on küll rikkad maa, kuid vaesed eluühvede poolest. Loodus on neid sama heldelt kui teisiigi rahvaid varustanud külluslike vahenditega — s.o viljaka maapinnaga, mis annab kergeti head saaki, mida omakorda saab kasutada nii toiduks, riituseks kui naudinguteks —, aga kuna neil puudub tahe seda maad tööd tehes paremaks muuta, siis pole neil ühte saiaidik-kugi neist hüvedest, mida naudime meie. Ja sealse suure ning viljaka territooriumi kuninga toit, eluase ja rietus on kehvenad kui Inglismaa päevatöölisel.

42. Et seda selgitada natuke paremini, jälgigem, milliseid tootmisetappe läbivad mõningad tavalised eluks vajalikud asjad enne, kui meie neid kasutama hakkame, ning pangem tähele, kui suure osa nende *väärtusest annab inimese tööks*. Leib, vein ja riie on asjad, mida me kasutame iga päev ja suures koguses, kuid kas poleks meie leivaks, joogiks ja riituseks mitte tõrud,

vesi ja puulehed või loomanahad, kui mitte *töö* ei varustaks meid nende kasulikkumate tarbeesemetega? Kõik see, mille pooltest *leib* on rohkem väärt kui tõrud, *vein* rohkem kui vesi, *kalev* või *siid* rohkem kui puulehed, loomanahad või sammal, *tuleneb* täielikult *tööst* ja usinusest. Neist toiduainete ja rõivasesemete paaridest on ühed seda laadi asjad, millega loodus meid ilma meiepoolse panusega varustab, teised aga seda laadi asjad, mida annab meile meie endi tööks ja vaev — kui keegi oleks välja arvutanud, kui palju ületavad teised oma väärtusest esimesi, siis ta näeks, kui *pajju suurema osa moodustab* *töö* nende asjade *väärtusest*, mida me siin maailmas naudime. Ja maapind, mis annab meie materjalid, vaevalt et nende väärtusest üldse mingisuguse osa moodustab, või kui moodustab, siis enamasti väga väikese. See osa on nii väike, et isegi meil nimetatakse maad, mis on jäetud täielikult looduse hoolele ning mida ei harita karja-, põllu- või aiamana, jätmaaks [*waast*], mida see ka tõesti on — me näeme, et me ei saa sellest maast peaaegu mitte mingit kasu. See näitab, kui palju tuleb eelistada inimeste suurt hulka maomandi suursusele ning et maavalduste laiendamine ja nende õige kasutamine on suur valitsemiskunst. See kuningas, kes on nii tark ja jumalik, et vabadust kaitsvate seadustega julgustab inimekonna ausat töökust ning kindlustab kaitse võimu kuritarvitamise ja osapoolte kitsarinnalisuse eest, muutub oma naabrite jaoks peagi liiga tugevaks. Aga see sai öeldud muuseas. Nüüd pöördugem tagasi käimasoleva arutluse juurde.

43. Aakrisuursusel maalapil meie juures, mis kannab kaksiküm-mend vakka nisu, ja sama suurel maalapil Ameerikas, mis kannaks põlluharimise tulemusel sama palju, on kahtlemata ühesu-gune loomulik või seesmine väärtus, kuid kasu, mida inimkond saab aastast esimeselt maalapilt, on väärt 5 naela, samas kui on võimalik, et teiselt saadav kasu pole väärt penniigi või vähemalt, ma võin veendunudult öelda, see pole väärt tuhandikukugi esime-selt maalapilt saadud tulust (mis kehtib juhul, kui kogu kasumit, mida indiaanlane saab Ameerikas, hinnatakse ja müüakse Inglis-maal). Seega on *töö* see, mis *annab* *maale suurima osa väärtusest*, ilma milleta pole maa peaaegu mitte midagi väärt — just tööle võlgneime suurima osa maa kasulikest saadustest, sest nii palju, kui kõik sellelt aakrisuurselt nisupõllult toodetud öled, kliid ja leib on rohkem väärt kui ühe aakri sama hea, kuid harimata maa viljad, nii palju on see *töö* tulemus. Selle *leiva* sisse, mida me

sööme, ei tule arvestada mitte ainult künaja vaeva, niija ja rehepeksja rügamist ja küpsetaja higi, vaid ka nende vaeva, kes seadsid härjad põllutööks valmis, kes kaevasid kive ja tagusid rauda või kes langetasid puid ja viimistlesid puumaterjali selleks, et ehitada valmis ader, veski, ahi ja mitmesugused teised vahendid, mida selle vilja saamiseks suurel hulgal vaja läheb — kõik toimingud viljaseemne külvamisest kuni leiava valmistaniseni tuleb panna töö *arvele* ning neid tuleb käsitada töö tulemusena. Loodus ja maa varustasid meid omalt poolt üksnes materjalidega, mis on iseenesest peaaegu väärtusetud. Võiks teha kummalise *loetelu asjadest* (kui me suudaksime neid kõiki eristada), *mida tööks ilhe leiava valmistanise protsessis soetas või ära kasutas* enne, kui see leiab meie lauale jõudis: raud, küttepuid, nahk, puukoor, ehitusput, kivi, tellised, süsi, lubi, lina, värvained, vaik, tõrv, tammetõrv, köied ja kõik teised materjalid, mida kasutatakse laeval, mis on toonud kohale kõik vahendid, mida töömehed kasutavad ühe või teise töö tegemisel — kõige selle kokkuarvamine oleks peaaegu võimatu või vähemalt läheks liiga pikale.

44. Kõigest eelnenust on selgunud, et kuigi asjad loomuseisundis on antud ühiseks kasutamiseks, asus iga inimene endas (iseenda isandana ning *oma isiku* ja oma tegude või *töö omandikuna*) *omandi suuri allikas*, ning suur osa sellest, mida inimene oma elujärgi parandamiseks või hüngetröötsiks rakendas, ajal mil leitud tamine ja kunstid olid parandanud eluolu, oli täiesti tema enda oma ega kuulunud ühisena kõigile.

45. Niisiis, töö *andis* alguses *omandiõiguse* kõikjal, kus keegi töötas ühises kasutuses oleva maal, mille hulk jäi pikaks ajaks palju suuremaks, kui oli tööga omandatud maa hulk, ning seda on endiselt rohkem, kui inimkond ära kasutab. Enamik inimesi oli esialgu rahul sellega, mida loodus ilma inimsekkumiseta nende vajaduste täitmiseks pakkus. Hiljem aga hakkasid mitmed *koigukonnad* mõnedes maailma osades — kus (rahvaarvu ja varade kasvu ning *raha kasutuselevõtmise* tõttu) oli tekkinud puudus *vabast maast*, mille tõttu maa omandas mõningase väärtuse — tõmbama piire oma eri territooriumide vahele ja korraldama seadustega oma ühiskonna eraisikute omandit —, seega *kehtestasid* nad üksteisega *kokku leppides* [by Compact] ja üksmeelselt *omandi*, millele oli pannud aluse inimeste töö ja usinus. Ka siis, kui riigid ja kuniingriigid on sõlminud omavahelisi liite ning

on kas selgesõnaliselt või vaikides loobunud nõuetest ja õigustest teiste riikide valdustes olevale maaale, on nad üksmeelselt lahti öelnud oma algupärasest ja loomulikust ühisõigusest *nendele maadele*, ning on sellise *õigust loova kokkuleppega korraldanud* omavahelised *omandisuhted* maailma eri osades ja kohtades. Siiski võib veel leida *suuri ülesharimata maa-alasid* (mille elanikud pole liitunud ülejäänud inimkonnaga oma ühise raha kasutuselevõtmises), mida on rohkem, kui neil elavad rahvad suudavad korras hoida või kasutada, mistõttu need on endiselt ühises kasutuses olevad maad. Kuigi vaevalt saab selline asi juhtuda inimkonna selles osas, kus inimesed on nõustunud võtma kasutusele raha.

46. Suurim osa *asjadest*, mis on inimese eluks *tõesti kasulikud*, sellistest, mida maailma esmaasunikke sundis otsima eluspäsimise vajadus (nagu see sunnib tagant ka praegusi ameeriklasi), on üldiselt asjad, mis *ei kesta kaua* — kui neid kasutades ära ei tarbita, siis nad kõdunevad või hävivad iseenesest. Kuld, hõbe ja teenandid on asjad, millele ettekujutus ja kokkulepe on andnud kõrgema väärtuse, kui seda lubaks nende tegelik ostarve või neist saadav tegelik eluline abi. Seevastu nende headele asjadele, mida loodus on andnud ühiseks kasutamiseks, oli igati hea (nagu on juba öeldud) õigust nii palju, kui ta suutis ära kasutada, ning igati hea omand oli kõik see, mida ta suutis oma tööga mõjutada. Ehk teisistõnu, talle kuulused kõik need asjad, mille puhul tema tööks oli muutunud nende looduslikku seisundit. See, kes *kogus* sada vakka tõrusid või õunu, sai seeläbi nad enda *omandisse* — neist viljadest sai tema vara nende üleskorjamise hetkel. Ta pidi vaid olena hoolas kasutama neid ära enne, kui need oleksid võinud raisku minna, sest vastasel korral võttis ta rohkem, kui talle ette nähtud, ning seega ta röövis teisi. Ja oleks olnud tõesti rumal, aga ka ebaaus, rabada kokku rohkem, kui ta suutis ise ära kasutada. Kui ta andis osa õuntest ja tõrudest ära kellelegi teisele, nii et need ei hävinud kasutuna tema omandis olles, siis ka see läheb arvesse kui kasutamine. Ja kui ta vahetas ploomid, mis muidu oleksid nädala jooksul mädanema läinud, pähklite vastu, mis püsisid söömiskõlblikuna terve aasta, siis ei teinud ta kellelegi kahju — niivõrd, kui miski ei hävinud kasutult tema enda kätes, ei raisanud ta ühist tagavara ega hävitanud ühtki osa teistele kuuluvast varast. Samuti kui ta vahetab oma pähklid tüki metalli vastu, mille värv talle meeldib, või vahetab

oma lambad teokarpide vastu või villa säravate mäekristallide või teemandi vastu ning hoiab viimaseid seejärel endale kogu oma elu, siis ei riiva ta teiste inimeste õigusi — ta võib nii palju selliseid kauakestraid asju kokku kuhjata, kui talle meeldib. Õiglase omandi piiri ületamine ei seisne mitte tema varanduse suuruses, vaid selles, kas midagi sellest kasutuna hävib.

47. Niisiis *raha kasutuselevõtmine* eeldas, et oli olemas üks püsijääv asi, mida inimesed saavad hoida alles, ilma et see rikneks, ja et inimesed vahetaksid vastastikusel nõusolekul raha kasulike, ent riknevate, eluks vajaminevate asjade vastu.

48. Kui inimeste erinev töökus viis erinevusteni varanduste suuruses, siis *raha leitamine* võimaldas neil vara edasi arendada ja veelgi kasvatada. Kujutagem ette saart, mis on eraldunud kõlvõimalikust kaubandusest ülejäänud maailmaga ja kus elab vaid sada perekonda. Saarel leidub lambaid, hobuseid ja lehmi koos teiste kasulike loomadega, tervislikke vilju ning piisavalt maad, et toita ka sada tuhat korda rohkem inimesi, kuid saarel pole midagi, mis sobiks täitna *raha* ülesannet, sest kõik on kas liiga levinud või riknev. Mis mõtet oleks kellelgi selle saare elanikest suurendada oma vara enamaks, kui tema perekond kasutab või millest lahedasti ära elab, kas siis rohkem tootes või paremini kaubeldes selliste sama riknevate ja sama kasulike kaupadega, nagu on teistel saareelanikel? Seal, kus ei leidu midagi piisavalt haruldast ja püsivat ning samas ka niivõrd väärtuslikku, et seda endale varuks koguda, seal ei hakka inimesed laiendama ka oma *maavaldusi*, olgu see maa ükskõik kui rikas ja ükskõik kui vabalt saadaval. Ma küsin: kui väärtuslikuks võiks inimene pidada kümnet tuhandet või sadat tuhandet aakrit ülesharitud ja hea loomakarjaga suurepäraselt *maad* keset Ameerika sisemaad, kus tal ei ole lootustki teiste maailmajagudega kaubelda ning oma saaduste müügist endale *raha* koguda? See maa ei oleks hõivamist väärt ja me näeksime peagi, et see inimene loovutab looduse metsikuks ühismaaaks tagasi kõik selle, mida oli rohkem, kui ta vajas enda ja oma perekonna eluvajaduste rahuldamiseks.

49. Niisiis oli alguses kogu maailm nagu Ameerika, ja enamgi veel kui praegu, sest alguses ei tuntud mitte kusagil sellist asja nagu *raha*. Leia midagi, mida *sobiks kasutada rahana* ja millegi oleks *raha väärtus* naabrite seas, ja sa näed, kuidas seesama inimene hakkab peagi oma *vara suurendama*.

50. Kuna kullast ja hõbedast on inimese elus niivõrd vähe kasu võrreldes toidu, riietuse ja liikumisvahenditega, tuleneb nende metallide *väärtus* ainult inimestevahelisest kokkuleppest, kusjuures *möödapuuk* on suures osas endiselt töö, siis on selge, et inimesed on kokku leppinud ebavõrdses ja ebaproportsionaalses maavaldustes. Nad on vaikival ja vabatahtlikul kokkuleppel leidnud viisi, kuidas inimene võib ausal teel omandada rohkem maad, kui ta selle maa saadusi ise ära kasutada suudab, saades ülejäägi eest vahetuskaubaks kulda ja hõbedat, mida ta võib varuda teisi kahjustamata, sest need metallid ei rikne ega kõdune nende omaniku käes. Sellise ebavõrdse eravalduste jaotuse võtsid inimesed kasutusele väljaspool ühiskonna piire ja ilma lepinguta siis, kui nad omistasid kullale ja hõbedale väärtuse ning andsid vaikiva nõusoleku raha kasutuselevõtmiseks. Seest riikides korraldavad omandiõigust seadused ja maaomand on kehtiva põhiseadusega kindlaks määratud.

51. Niisiis ma arvan, et on väga lihtne raskusteta ette kujutada, kuidas *töö sai alguses anda omandiõiguse* asjades, mis olid loomuseisundis ühised, ning kuidas omandi piiriks oli asiade kasutamine meie vajaduste rahuldamiseks. Nii ei saanud olla põhjust omandiõiguse üle tülitsemiseks ega ka kahtlusi omandi suuruse suhtes. Õigus ja ostarbekohasus käisid käsikäes — et inimesel oli õigus kõigele, mille kallal ta tööd teha suutis, siis ei olnud tal kiusatust töötada rohkem, kui ta suutis ära kasutada. See ei jätanud võimalust vaidlusteks omandiõiguse üle ega ka võimalust teiste inimeste õiguste eiramiseks, sest see osa, mille inimene endale võttis, oli kõigile selgelt näha, ning oli kasutu ja ebaaus võtta endale liiga palju või rohkem, kui ta vajas.

6. PEATÜKK. ISALIKUST VÕIMUST

52. Võib tunduda kohatu kriitikana, kui seda laadi arutlustes osutatakse vigadele maailmas levinud sõna- ja nimekasutustes. Ometi pole ehk süiski vale pakkuda välja uusi sõnu, juhul kui vanad sõnad kalduvad inimesi eksitama, nagu see võib olla juhtunud väljendiga *isalik võim*, mis näib asetavat vanemate võimu oma laste üle täielikult *isale*, justkui *emal* ei oleks selles mingit osa. Kui me aga järgime kas mõistust või ilmutust, siis leiame, et emal

on samasugune õigus võimule kui isal.¹⁷ See võib anda alust küsida, kas poleks õigen nimetada seda *vanemlikuks võimuks*, sest ükskõik millised laste kohustused ka tulenevad loodusest ja inimeste sigimisoigusest, peavad need siduma lapsi kindlasti võrdselt sigitamise kummagi kaaspõhusega. Ja seega me näeme, et Jumala kehtestatud seadus käsitleb kõikjal vanemaid koos ega tee neil vahet lastelt kuuletumist nõudes: "Sa pead oma isa ja ema austama" (2Ms 20:12); "Kes iganes neab oma isa ja ema" (3Ms 20:9); "Igaüks teist peab austama oma ema ja isa" (3Ms 19:3); "Lapsed, olge kuulekad oma vanemale" (Ef 6:1) jne — kusjuures selline sõnakasutus on omane nii Vanale kui Uuele Testamendile.

53. Kui ainult ka see üks asi oleks õigesti arvesse võetud, isegi ilma küsimusse sügavamalt süüvimata, oleks see ehk võinud säästa inimesi neist suurtest eksitustest, millesse nad vanemate võimu suhtes on langenud. Juhul kui vanemate võimu mõistetakse *isaliku võimuna* ja see näib kuuluvat isale, siis mingil moel, kui hoidutakse igasugusest liigest karmusest, võib ju vanemate võim kanda piiramatult omandioiguse ja kuningliku ülemvõimu nime. Kuid see oleks kõlanud väga kummaliselt ning oleks juba oma nimes osutanud tottusele, kui seda oletatavat piiramatut isalikkust võimu laste üle oleks nimetatud *vanemlikuks* ja sealjuures oleks avastatud, et see võim kuulub ka *emale*. See, et *emal* peaks olema osa võimust, teenib väga halvasti nende meeste üritust, kes seisavad kindlalt *isaduse* — nagu nemad seda nimetavad — piiramatul võimul ja autoriteedi eest. Samuti teiniks see väga halvasti *monarhia huve*, mille eest nad võitlevad, kui ainuüksi nime enda kaudu ilmneks, et see aluseks olev võim, millest nemad tuletavat vaid ühe isiku valitsemisõiguse, ei olnud asetatud mitte ühele, vaid kahele inimesele korraga. Ent aitab nüüd nimedest.

54. Kuigi ma olen öelnud eespool, 2. peatükis, et *kõik inimesed on loomult võrdsed*, ei pea ma silmas igat liiki võrdsust. Näiteks *vanus* või *voorus* võib anda inimestele põhjendatud eeliseid, *tüüsilikud ihulikkused* ja *loomuomadused* võivad asetada kedagi keskmisest tasemest kõrgemale, mõnesid võib *sünni*, teisi *kõkkulepped* või *kasu* sundida kuuletuma neile, kelle loodus, tänuvõime

¹⁷"Esimises traktaadis" käsitleb Locke põhjalikult väidet, et ema võim on isa omaga võrdne (2. ptk, lõigud 6 ja 11, lõik 31 ning terve 6. ptk, lõigud 50–73).

või teised austusavaldused on pannud sellisesse positsiooni. Ja siiski sobib see kõik kokku selle *võrdsusega*, mille järgi kõigil inimestel on võrdne õigus kohtumõistmisele või võimule üksteise üle, mis oli see käesolevale arutlusele kohane *võrdsus*, millest ma rääkisin 2. peatükis — selle järgi on iga inimesel *võrdne õigus oma loomupärasele vabadusele*, ilma et ta oleks allutatud ühegi teise inimese tahtele või võimule.

55. Ma mõnan, et *lapsed* ei sünni selles täieliku *võrdsuse* seisundis, kuigi see seisund kehtib ka nende jaoks. Nende vanematel on teatud liiki võim ja otsustusõigus nende üle ajal, mil nad sünnivad maailma, ja ka mõni aeg pärast seda, kuid see võim on vaid ajutine. Need sõltuvuse sidemed on nagu mähkmed, millesse lapsed mähitakse ning millest nad oma lapsea nõrkuses tuge saavad. Vanuse ja mõistuse lisandumine kasvamisel lõdvendab mähkmeid, kuni need lõpuks sootuks maha kukuvad, jättes inimese iseenda peetemeheks.

56. Aadam loodi täiusliku inimesena, tema keha ja vaim täiusliku tugevuse ja mõistusega, ning seepärast oli ta oma esimesest olemisest hetkest võimeline ise hankima enda ülalpidamiseks ja alalhoidmiseks vajalikku ning valitsema oma tegusid vastavalt mõistuse seadusele, mille Jumal temasse oli istutanud. Aadamast alates on aga maailm rahvastatud tema järeltulijatega, kes sünnivad kõik nõrkade ja abitud imikutena, ilma teadmise ja arusaamiseta. Korvamaks selle ebatäiusliku seisundi puudujäärke, kuni kasvamine ja vananemine need kõrvaldab, olid Aadam ja Eeva, ning nendest alates kõik *lapsevanemad*, loomuseaduse kaudu *kohustatud* enda sigitatud *lapsi kaitsma, toetama ja harima*, ja mitte kui iseenda meistriteoseid, vaid kui nende endi Kõikvõimsa Looja meistriteoseid, kellele nad oma laste eest pidid vastust andma.

57. Seadus, mis valitses Aadama üle, s.o *mõistuse seadus*, pidi valitsema ka kõigi tema järeltulivate põlvete üle. Kuid tema järeltulijad, kes tulid maailma teistmoodi, temast erinevalt, ehk siis loomupärase sünni kaudu, mis tõi nad ilmale teadmiste ja mõistuse kasutamisoskuseta, ei *allunud* sündimise hetkel *sellesse seadusele*. Sest keegi ei saa alluda seadusele, mida pole talle kuulutatud. Ja kuna seda seadust kuulutab välja või teeb teatavaks ainult *mõistus*, siis ei saa öelda sellise inimese kohta, kes ei ole veel jõudnud oskuseni oma *mõistust* kasutada, et ta *sellesse seadusele al-*

luks. Et Aadama lapsed kohe oma sündimise järel ei allunud sellele mõistuse seadusele, siis ei olnud nad tol hetkel ka vabad. Sest seadus, õigesti mõistetuna, ei ole mitte niivõrd piirang, kui juhtis vabale ja arvukale inimesele, näitamaks talle teed õige huvi suunas, ning ta ei kirjuta ette midagi enamat, kui on üldiseks hüvanguks neile, kes sellele seadusele alluvad. Kui nad ilma seaduseta saaksid olla õnnelikumad, siis seadus, muutudes kasutuks, kaoks iseenesest. Ja ei vääri õieti piirangu nime see, mis seab meile tõkked, et vaid kaitsta meid kukkumast soomülgastesse ja kuristikesse. Nüüsiis, kuidas seda ka poleks valesi mõistetud, seaduse eesmärk ei ole mitte keelata või piirata vabadust, vaid seda kaitsta ja suurendada. Sest kõikides riikides, kus elavad Jumala loodud olendid, kes on võimelised seadusi järgima, kehtib: kui pole seadust, pole ka vabadust. Vabadus tähendab olla vaba piirangute ja teiste inimeste vägivalla alt; seda aga ei saa juhtuda seal, kus pole seadust. Kuid vabadus ei ole, vastupidiselt meie väidetule,¹⁸ igatihe vabadus teha, mida ta heaks arvab. (Sest kes saaks olla vaba, kui iga teise inimese tuju võib tema üle võimutseda?) Vabadus seisneb selles, kui igaüks saab enda äranägemise järgi käsutada ja korraldada oma isikut, tegusid, vara ja omandit tema üle kehtivate seaduste piires, allumata selles kellegi teise omavolilisele tahtele, vaid järgides vabalt enda oma.

58. Seega võim, mis on vanematel oma laste üle, tuleneb vanematel lasuvast kohustusest kanda hoolet oma järglaste eest nende lapseea ebatäiusliku seisundi ajal. Seni kui lastel mõistus välja areneb ning vabastab nad vanemate eestkostest, on vanemad kohustatud arendama laste vaimu ja juhtima nende tegusid, mida kalapsed ise tahavad, kui nad on alaealised ja neil jääb veel vajaka teadmistest. Sest Jumal, olles andnud inimesele arusaamise oma tegude suunamiseks, on kinkinud talle paratamatult selle juurde kuuluva tahte- ja tegutsemisvabaduse inimese üle kehtiva seaduse piires. Aga ajal, mil inimene on olukorras, kus tal endal ei ole arusaamist, millega oma tahtet juhtida, ei ole tal ka oma tahtet, mida järgida. See, kes saab aru tema eest, peab ka tahtma tema eest ja ta peab tegema tema tahtele ettekirjutusi ning korraldama tema tegusid. Ent kui ta jõuab nii kaugele, kui jõudis ta isa, mil too sai vabaks meheks, siis saab ka pojaist vaba mees.

¹⁸ Siin viidatakse Robert Filmeri mõtele, mida Locke tsiteeris 4. peatükis, lõigus 22.

59. See peab paika kõigi seaduste kohta, millele inimene allub, olgu selleks loomu- või tsiviilseadused. Kas inimese üle kehtib loomuseadus? Mis andis talle vabaduse selle seaduse all? Mis andis talle õiguse käsutada omandit vabalt ja vastavalt omaenda tahtele sellest seadusest juhitud? Ma vastan: täiskasvanu seisund [*State of Maturity*], milles elavat inimest peetakse võime- liseks tundma seda seadust nii, et ta suudab hoida oma tegusid selle seaduse piires. Kui ta on jõudnud sellisesse seisundisse, siis eeldatakse, et ta teab, kui kaugelt see seadus teda juhib ja millises ulatuses ta oma vabadust võib kasutada — see annabki talle õiguse vabadusele. Kuni selle ajani peab teda juhtima keegi teine, kellelt oodatakse, et ta teab, kui palju vabadust seadus lubab. Kui selline mõistuse seisund, selline tegevusvabaduse iga tegi tema vabaks, siis seesama teeb vabaks ka tema poja. Kas inimese üle kehtib Inglismaa seadus? Mis andis talle vabaduse selle seaduse all? See tähendab, mis andis talle vabaduse olla oma tegude ja varade peremees omaenda tahte kohaselt vastavalt sellele seadusele? Selle andis võime seda seadust mõista. Viimast eeldatakse selle seaduse kohaselt kahekümne ühe aastast inimeselt ning mõnel juhul ka varem. Kui see tegi isa vabaks, siis teeb see vabaks ka poja. Kuni selle ajani me näeme, et seadus ei võimalda pojale oma tahtet, vaid teda peab valitsema tema isa või hooldaja tahte, kes saab seadusest aru tema eest. Ja kui isa sureb ning tal ei õnnestu jätta maha kedagi, kes asendaks teda selle vastutuse kandmisel, kui ta ei ole määranud eestkostjat, kes juhiks tema poega alaealisuse perioodil, mil arusaamine on puudulik, siis kannab selle eest hoolet seadus — keegi teine peab teda juhtima ja olema talle tahteks nii kaua, kuni ta saavutab vabaduse seisundi ja tema arusaamine sobib valitsema tema tahtet. Kuid seejärel on isa ja poeg võrdselt vabad samamoodi, nagu on võrdselt vabad ka õpetaja ja õpilane, kui viimane pole enam alaealine. Mõlemad alluvad võrdselt koos samale seadusele, ilma et isale jääks mingiki võimu oma poja elu, vabaduse või vara üle, olgu nad siis pelgalt loomuseisundis ja loomuseaduse all või ametisse seatud valitsuse kehtestatud seaduste all.

60. Ent kui hälvete tõttu, mis võivad erakorraliselt looduses aset leida, ei jõua mõni sellise mõistusetasemeni, kus võiks eeldada, et ta on suuteline seadust tundma ning sel moel seaduse reeglite järgi elama, siis ei ole ta mitte kunagi võimeline olema vaba inimene, teda ei saa kunagi anda vabaks ise oma tahtet käsutama

(sest ta ei tea vabaduse piire ega ole tal ei arusaamist ega õiget juhatast selle kohta), vaid ta peab jätkama teiste inimeste õpetuse ja juhtimise all kogu selle aja, mil tema enda arusaamine pole võimaline seda ülesannet täitma. Ja niimoodi ei saa kunagi lasta oma vanemate valitsemise alt vabaks "vaimuhaigeid ja nõdrameelseid" lapsi, kes pole veel jõudnud nende aastatenu, kus neil võiks olla arusaamist, ja vaimset alaarenenuid, kellel sünnipärane hälve ei võimalda kunagi jõuda arusaamiseni¹⁹; kolmandaks, "hullumeelseid, kelle kohta ei saa sel hetkel kuidagi öelda, et neil oleks kasutada õiget mõistust oma tegevuse juhtimiseks, endale teejuhina, mõistust, mis juhib teisi inimesi, kes on nende eestkostjad, et otsida ja leida nende hüvangu nende eest," ütleb Hooker.¹⁹ Kõik see ei tundu olevat mitte midagi enamast sellest kohustusest, mille Jumal ja loodus on pannud inimesele, nagu ka teistele olenditele: kaista oma järeltulijaid nii kaua, kuni need suudavad ise enda eest hoolt kanda, aga sellest ei piisa, et olla näiteks või tõestuseks *lapsevanemate* kunnnglikule võimule.

61. Nüüsi on meile *sündides* kaasa antud *vabadus*, nagu meile on antud ka mõistus; aga see ei tähenda, et me sündides neid kasutada oskaksime, vaid vanus, mis toob esile ühe, toob endaga ka teise. Ja nõnda näeme, kuidas *loomupärane vabadus ja vanematele allumine* saavad olla koos ning on mõlemad rajatud samale põhimõttele. *Laps on vaba* oma isa kaudu, tänu oma isa arusaamisele, mis peab teda juhtima nii kaua, kuni ta arendab välja enda oma. *Inimese vabadus otsustamisõiguse eas* ning *lapse allumine oma vanematele* ajal, mil ta pole veel sellesse ikka jõudnud, sobivad nii hästi kokku ja on nüvõrd eristatavad, et ka kõige piimedamad *isadusõiguse* toel monarhiat juhtustavad inimesed ei saa tähele panemata jätta seda *erinevust* ja ka kõige põikpäisemad peavad nõustuma nende kokkusobivusega. Sest kui nende õpetus oleks õige, kui Aadama õige pärija oleks praegu teada ja kui sellest tuleneva õigusega asuks monarh oma troonil kogu selle temale asetatud absoluutse ja piiramatu võimuga, millest räägib Robert Filmer, kas ei juhtuks siis ikkagi nii, et kui monarh sureb kohe pärast pärija sündi, peab *laps* hoolimata sellest, et ta ei saaks kunagi olla rohkem vaba ja suverääne, alluma oma emale ja hoidjale, oma õpetajale ja nõuandjale, kuniks vanus ja

haridus annavad talle mõistust ja võime valitseda ennast ja teisi? Tema elulised vajadused, tema keha tervis ja tema vaimu harimine nõuavad, et teda ei juhtiks mitte tema enda, vaid teiste inimeste tahe. Ja ometi, kas keegi mõtleb, et see piirang ja allutamine ei sobiks kokku selle vabaduse ja suveräänsusega, millele tal oli õigus, või rõõviks temalt selle, või et ta andis ära oma impeeriumi neile, kes käsutasid teda lapsepõlves? Selline käsutamine vaid valmistas teda võimudeks paremini ja varem ette. Kui keegi küsiks minult, "millal on minu poeg piisavalt *vana*, et olla *vaba*?", siis ma vastaksin: täpselt samal ajal, kui tema monarh on piisavalt vana, et valitseda. Hooker lisab arukalt: "Kuid millal võib inimese kohta öelda, et ta oskab piisavalt mõistust kasutada, olema tegusid juhtima — seda on palju kergem tajuda meeltega, kui kellelgi oskuste või teadmistega kindlaks määrata."²⁰

62. Riigid ise panevad tähele ja tunnustavad seda, et on teatud *aeg, mil inimesed* peaksid *hakkama käituma nagu vabad inimesed*, ja seepärast ei nõuta kuni selle ajani inimestelt avalike kohustuste täitmist ega mõnel teisel viisil kuuletumist, ustavus- ega truudusvannet oma riigi valitsusele.

63. Inimese *vabadus* ja voli käituda iseenese tahte kohaselt *põhineb* sellel, et tal on *mõistus*, mis suudab teda juhtida seaduse juurde, mille järgi ta peab käituma ning mis annab teada, milles ulatuses ta võib vabalt kasutada oma tahet. Kui ta jäetaks piiramatusse vabadusse enne seda, kui tal on mõistus, mis teda juhtiks, siis ei võimaldataks talle mitte temale loomupäraselt kuuluvat eesõigust olla vaba, vaid tõugatakse ta vägisi elajate sekka ning jäetakse maha seisundisse, mis on sama armetu ja sama palju allpool inimesele väärliselt, kui on nende elajate seisund. Just see annab *vanematele voli* valitseda oma *alaealiste* laste üle. Jumal on kohustanud vanemaid kandma hoolt oma järeltulijate eest ning on loonud neisse vastavad õrnuse ja hoole tunded seda võimu mahendama, et nad võiksid rakendada seda võimu laste heaks — nagu tema tarkus seda oli ette näinud — nii kaua, kuni neil on vaja selle võimu all olla.

¹⁹Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, 7. ptk, lõik 4.

²⁰Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, 6. ptk, lõik 5.

64. Kuid missugune põhjus võib ilendada *vanemate* hoolet, mida nad võlgnevad oma järeltulijatele, isa *piiramatuks omanõu- seks võimaks*, kui mitte tema selline karistamisõigus, mis on juht- tud kõige tõhusama karistuse leidmisest, eesmärgiga anda sellist tugevust ja tervist oma laste kehale, sellist kindlust ja kõlbelisust laste vaimule, et tema lapsed suudaksid olla kõige kasulikumad nii endale kui teistele — see on ühtlasi piir, kui kaugele ulatub isa karistusvõim. Ja kui isa olukord seda nõuab, siis võib ta panna lapsi tööle, kui nad on selleks võimelised, et end ise ülal pidada. Siiski, koos *isaga* saab sellest võimust osa ka *ema*.

65. Ei, see *võim* kuulub *isale* teatud isearaliku loomuvõimusega vaid niivõrd, kui ta oma laste eest hoolt kannab, ja niipea kui ta sellest loobub, kaotab ta oma võimu nende üle, sest isa võim eeldab laste toitmist ja kasvatamist, millega see võim on lahuta- matult seotud, ning see kuulub samavõrd ühe kaitseta lapse *kasuisale* kui mõne teise lapse pärisale — nii vähe võimu an- nab tühipaljas *sigilamise toiming* mehele oma järeltulija üle, juhul kui kogu tema hool lõpeb, ning see on kogu õigus, mis tal on isa nimele ja võimule. Ning mis saab sellest *isalikust võimust* sel- les maailma osas, kus ühel naisel on korraga rohkem kui üks mees? Või nendes Ameerika osades, kus mehe ja naise lahkumi- neku korral, mida juhtub tihti, jäetakse kõik lapsed emale ja nad järgnevad talle ning on täielikult ema hoole all ja ülalpidamisel? Kas pole nii, et kui isa sureb, kui lapsed on veel väikesed, siis on kõigial loomupäraselt nii, et lapsed peavad alaealisena kuu- letuma oma *emale* samamoodi, nagu nad kuuletusid isale, kui viimane oleks elus? Ja kes titeleks seepeale, et *emal* on oma laste üle seadusandlik võim? Et ema võib luua alalisi seadusi, mis panevad aluse igavestele kohustustele, korraldades kõike, mis puudutab nende omandit, ja piirates laste vabadust kogu nende eluea jooksul? Või kas ta võib surmanuhtlusega tagada nende seaduste järgimist? Sest see on *poliitilisele võimukandjale* omane *võim*, millele isal pole õiguse varjugi. Tema käskimisõigus oma laste üle on vaid ajutine ning ei küüni nende elu ja omandini. See on vaid abi lastele nende alaealisuse nõrkustes ja puudustes, või paratamatult vajalik rangus laste kasvatamisel. Ja ehkki *isa* võib käsutada oma vara, nii nagu talle meeldib, juhul kui tema lapsed ei ole puuduse tõttu surenas, ei ulatu *tema võim* siiski laste elu ja varani, mille on andnud nalle kas nende endi töökus või teiste in- meste heldekäelisus, ega ka nende vabaduseni, juhul kui lapsed

on kord juba jõudnud vanuseni, kus nad on vabad ise otsustama. Siis lõpeb *isa valitsus* ning sellest päevast alates pole tal enam võimu oma poja vabaduse üle rohkem kui kellegi teise inimese vabaduse üle. See õigus ei ole võrreldav tingimatu või igavese seadusega, sest inimene võib sellest lahti öelda, viidates jumaliku seaduse loale "jätta maha oma isa ja ema ning hoida oma naise poole".²¹

66. Kuigi jõuab kätte aeg, mil *laps* on sama *vaba* oma isa tahtele ja käsule allumisest, nagu isa on vaba ükskõik millise teise inime- se tahtele allumisest, ja neid mõlemaid keelab ainult see, mis on ühtmoodi üle nende mõlema, olgu siis loomuseadus või antud riigi kohalik seadus, ei vabasta siiski see vabadus poega *austusest*, mida ta Jumala seaduse ja loomuseaduse järgi peab *osutama* oma *vanematele*. Vanemad on Jumala suures inimrassi kestmise plaanis vahendiks, ning oma laste elus vajaduseks, sest Jumal on andnud vanematele kohustuse oma järeltulijaid toita, kaitsa ja ülles kasa- tada. Samuti on ta andnud lastele eluärgse kohustuse *austada* oma *vanemaid*, mis hõlmab endas sisimat lugupidamist ja aukartust, mida tuleb ka igati välja näidata, ning kohustab last hoiduma te- gemast midagi sellist, mis võiks eales häirida või ohustada nende inimeste õnne või elu, kellelt ta oma elu on saanud, nelle vigu teha või neid solvata. Samuti on laps kohustatud igati kaitsma, toetama, aitama ja trööstima neid, kelle abil ta ise elu on astunud ning on saanud küpseks kõikideks elu naudinguteks. Sellest ko- hustusest ei saa lapsi vabastada ükski riik ega vabadus. Kuid see ei tähenda sugugi vanematele käsuvõimu andmist oma laste üle ega voli teha seadusi ja võõrandada oma äranägemise järgi laste elu või vabadust. Üks asi on võlgneda austust, lugupidamist, tänutunnet ja abi, teine asi on nõuda lastelt täielikku kuuletumist ja allumist. Ka troonil olev monarh võlgneb oma emale *austust*, mis on *vanematele viitiline*, kuid ometi ei vähenda see monarhi võimu ega alluta teda oma ema valitsemise alla.

67. Alaealise allutamine annab isale ajutise valitsemisõiguse, mis tühistub koos lapse täiskasvanuks saamisega. *Lapse kohn- seks olev austus* annab vanemale eluärgse õiguse rohkemale või vähemale lugupidamisele, aukartusele, toetusele ja ka vastutule- likkusele samamoodi, nagu isa hoolt, kulusid ja heldust lapse kasvatamisel on olnud rohkem või vähem, ning see austus ei lõpe

²¹ 1Ms 2:24; Ef 5:31.

lapsepõlvega, vaid kehtib kõigis inimese elu faasides ja olukordades. Võib juhtuda, et nende kahe võimu puudulik eristamine, s.t üks on isa õigus oma alaealist last *kasvatada* ning teine tema õigus olla *austatud* oma elu jooksul, on põhjustanud suure osa selles küsimuses tehtud vigadest. Kui rääkida neist võimudest õigesti, siis neist esimene on pigem laste eesõigus ja vanemate kohustus, mitte aga isaliku võimu teatud väljendus. Oma laste toitmise ja kasvatamine on kohustus, mis lasub vanematel oma laste heaks sedavõrd kindlalt, et mitte miski ei saa neid sellest kohustusest vabastada. Ja kuigi *võim lapsi karistada ja käsutada* käib sellega kaases, siiski on Junal pununud inimloomuse põhimõtetesse sellise õrmuse oma järeltulijate vastu, et pole põhjust karta, nagu vanemad kasutaksid oma võimu liiga karmilt — liialdused on harva ranguse suunas, sest loomuse tugev erapoolikus tõmbab neid teises suunas. Ja sellepärast Kõikvõimas Junal, kui ta tahtis väljendada oma õrna suhet iisraellastega, ütleb neile, et kuigi ta neid karistab, karistab ta neid "nagu mees karistab oma poega",²² s.t õrmuse ja kindumusega, ning ta hoidis iisraellasi vaid nii karmi korra all, nagu neile kõige parem oli, ning kergem kord oleks olnud neile halvem. See on selline võim, millele *lapsed* on saanud käsu *kuuletuda*, et nende vanemate vaevad ja mured ei muutuks suuremaks ega saaks halvasti tasutud.

68. Teiselt poolt on *austus* ja toetus ehk kõik see, mida tänuikkus käib anda vastutasuks hüvede eest, mis on saanud vanemate abil ja vanematelt, lapse vältimatu kohus ning väärline vanemate eesõigus. See on ette nähtud vanemate eeliseks samamoodi, nagu hoolitsus on laste eelis, kuigi kasvatamine, mis on vanemate kohustus, näib sisaldavat rohkem võimu, sest lapsepõlve runalused ja nõrkused nõuavad piiranguid ja karistusi, mis on kõigile näha valitsemine ja teatud liiki võim. Sõnas *austus* sisalduv kohustus nõuab vähem kuuletumist, kuigi kohustus olevat tugevam täiskasvanutel kui väikestel lastel. Kuid kes arvaks, et käsk "lapsed, olge kuulekad oma vanemale"²³ nõuaks inimeselt, kellel on oma lapsed, samasugust allumist oma isale, nagu see käsk nõuab tema veel väikestelt lastelt temale endale; ja et selle reegli tõttu ta oleks kohustatud kuuletuma igale oma

isa käsule, kui viimasel peaks enesele ettekujutatud võimu alusel olema takistust kohelda teda ikka veel kui poisikest?

69. Esimene osa *isalikust* võimust, või pigem kohustusest, milleks on *kasvatamine*, kuulub isale teatud kindla ajani. Kui kasvatamise kohustus on lõppenud, tühistub see võim iseenesest, ning see on võõrandatav ka enne seda. Sest inimene võib jätta oma poja õpetamise mõne teise inimese hoolde, ning see, kes on teinud oma pojast *õrpoisi* kellegi teise juures, on ta selleks ajaks vabastanud suurest osast kuuletumisest nii temale endale kui ka emale. Ent teine osa isalikust võimust, kogu *austatud olemise õigus*, jääb alati-seks täiel määral kehtima; seda ei saa mitte miski tühistada. See on mõlema vanema niivõrd lahutamatu õigus, et isa ei saa võtta seda õigust emalt ega saa keegi vabastada oma poega *austamast* oma ena, kes ta ilmale tõi. Kuid need mõlemad võimud on väga kaugel õigusest teha seadusi ning kehtestada neid karistustega, mis võivad laieneda varale, vabadusele, ihulikketele ja elule. Käsundamise õigus lõpeb lapse jõudmisega täiskasvanuikka, ja kuigi pärast seda jääb alati poja kohustuseks osutada oma vanematele *austust* ja lugupidamist, toetust ja kaitset ning kõike, milleks tänuikkus võib inimest kohustada, pidades silmas kõige suuremat kasu, milleks ta loomupärast on võimeline, siiski ei anna see kõik isa kättesse kuninga võimukepprit ega suveräänset võimu. Tal pole oma poegade vara või tegude üle sellist võimu ega õigust, et ta oma tahte kohaselt võiks teha oma poegadele ettekirjutusi kõikides asjades, kuigi tema pojale võib olla vägagi sobiv pida lugu isa tahtest paljudes asjades, kui need tema ja ta perekonna jaoks väga ebanugavad pole.

70. Inimene võib võlgneda vanale või targale inimesele *austust* ja lugupidamist, oma lapsele või sõbrale kaitset, vaevatutele abiaandmist või toetust ja heategijale tänuikkust sellisel määral, et kõik see, mis tal on või mis ta teha suudab, ei saa olla piisavaks tasuks. Ent kõik see ei anna kellelegi või ega õigust teha seadusi sellise inimese üle, kes on neile võlgu. Ja on selge, et kogu seda võlgnevuse suurust ei määra mitte üksnes isa õigus — ja mitte üksnes sellepärast, et võlgu ollakse, nagu on öeldud, ka emale —, vaid need kohustused vanemate ees, ja määr, mida lastelt nõutakse, võivad olla erinevad, sõltuvalt erinevast hoolest ja heatahtlikkusest, vaevast ja kuludest, mida tihti jagatakse ühele lapsele rohkem kui teisele.

²² 5Ms 8:5.

²³ Ef 6:1.

71. See osutab põhjusele, miks *ühiskonnas elavad vanemad*, kes ise on alamate rollis, säilitavad *oma laste üle võimu* ning neil on sama palju õigust allutada oma lapsi kui loomuseisundis olevatel vanematel, mida ei saaks üldse juhtuda, kui kogu poliitiline võim oleks ainult isalik ja kui need võimud tõepoolest langeksid kokku. Sest sel juhul kuuluks valitsejale kogu isalik võim ja alamale ei jääks sellest loomulikult mitte midagi. Kuid need kaks võimu — *poliitiline* ja *isalik* — on *täiesti erinevad* ja eraldiseisvad, nad on rajatud niivõrd erinevatele alustele ning neile on antud niivõrd erinevad eesmärgid, et igale alamale, kes on isa, kuulub oma laste üle samapalju *isalikku võimu*, kui seda on valitsejal oma laste üle. Ja iga valitseja, kel on vanemad, võlgneb neile samapalju pojalikku ustavust ja kuuletumist, kui palju võlgneb ka kõige tähtsusetum alam oma vanematele. Seega ei sisalda need kaks võimu mitte mingis osas ega viisis seda laadi omandiõigust, mis on valitsejal või võimukandjal oma alamate üle.

72. Kuigi vanemate kohustus *kasvatada* oma lapsi ja laste kohustus *austada* oma vanemaid hõlmavad ühelt poolt kogu võimu ja teiselt poolt allumist, kusjuures mõlemat sellisel määral, nagu on kohane sellele suhtele, siis ikkagi on *isal* tavaliselt *veel üks võim*, mis seob tema lapsed kuuletumisega talle. Kuigi see võim on tal teiste inimestega ühine, tekivad olukorrad, kus seda võimu rakendada, isadel peaaegu alati oma isiklikus perekonnas, ning et näited selle võimu rakendamisest kusagil mujal on harvad ja vähem tähelepandavad, siis peetaksegi inimeste seas seda võimu osaks *isalikust kohtuvõimust*. Ja see on see võim, mis kuulub tavaliselt isadele, et *anda edasi oma vara* inimestele, kes on neile kõige enam meeltnõõda. Tavaliselt on isa vara, vastavalt-iga riigi seadusele ja tavale, teatud võrdelisteks osadeks jaotatuna laste väljawaateks ja pärandiks, kuid siiski on üldjuhul isa võimuses anda seda kas kitsama või heledema käega, vastavalt sellele, kuidas tühe või teise lapse käitumine on sobinud kokku tema tahte ja tujudega.

73. See isa võim ei seo lapsi sugugi nõrgalt kuuletumisega tema külge. Ja maa kasutamise juurde kuulub alati ka allumine selle riigi valitsusele, millest see maa on osa. Tavaliselt arvatakse, et *isa võib kohustada oma järeltulijaid alluma sellele valitsusele*, mille alam ta ise on, ja et temaleping kehtib ka tema järeltulijatele. Kuid tegelikult on see allumine kõigest üks tarvilik tingimus, kuuludes

selle valitsuse all oleva maa ja tema pärimise juurde, mis kehtib ainult neile, kes nõustuvad selle tingimusega, ja mis seetõttu pole loomupärane piirang või kohustus, vaid vabatahtlik allumine. Sest *iga inimese laps* on loomu poolest sama *vaba* kui see inimene ise või kui eales on olnud ükskõik kes tema esivanematest, ning nad võivad valida — kuivõrd nad on selles vabaduses seisundis —, millise ühiskonnaga nad ühinevad ja millise riigi alluvusse nad end asetavad. Aga kui nad tahavad kasutada oma esivanemate *pärandit*, siis nad peavad nõustuma nendesamade tingimustega, mis kehtisid nende esivanemate puhul, ning nad peavad tunnistama kõiki tingimusi, mis vastava vara juurde kuuluvad. Selle võimuga isad tõesti kohustavad oma lapsi kuuletuma endale isegi siis, kui lapsed on saanud täiskasvanuks, ning samuti on väga tavaline, et nad allutavad lapsed ka ühele või teisele poliitilisele võimule. Aga kumbagi neist ei tee isad mitte ainulaadse *isaduseõiguse*, vaid neile kuuluva hüvitamise võimaluse tõttu, millega nad lastele järeleandlikkuse peale sunnivad ja seda korvavad. See isa võim ei erine *prantslase* võimust *inglase* üle, kui inglase lootus, et prantslane jätab talle maavalduse, seob inglasi kindlasti tugevalt kuuletumisega prantslasele. Aga siis, kui see maavaldus on talle jäetud ja ta tahab seda kasutada, peab ta kaheldamatult nõustuma nende tingimustega, mis kuuluvad *maavalduste* juurde riigis, kus see asub — olgu siis Prantsusmaal või Inglismaal.

74. Eespool öeldut kokku võttes võib seega järeldada, et kuigi *isa võim* käsutada kehtib vaid laste alaealisuse ajal ning sellisel määral, nagu on sobiv karistamiseks ja juhatause andmiseks just sellises vanuses, ja hoolimata *austusest* ja lugupidamisest ning kõigest muust, mille nimetus ladina rahvastel oli *aukurtus*, mida lapsed vastuvaleldamatult võlgnesid vanematele kogu oma eluea jooksul ja kõigis olukordades, pakkudes vanematele väärilist toetust ja kaitset, ei anna see siiski isale oma laste üle valitsamise võimu, s.t võimu teha seadusi ja rakendada karistusi. Ehkki kõige selle juures pole tal oma poja omandi ega tegude üle võimu, on siiski ilhtne ette kujutada, kui kerge oli *perekonnaisal* saada valitsejaks perekonnale üle maailma algaegadel — ja nagu see on mitmes paigas tänini, kus rahvastiku hõredus võimaldab perekondadel eralduda asustamata kohtadesse ning neil on ruumi ümber asuda

ja jääda paikseks seni veel asustamata elupaikadesse.²⁴ Sest isa oli olnud valitseja oma laste üle varajasesst lapsepõlvest saadik ja kuna neil oleks ilma mõningase juhatuseta olnud raske koos elada, oligi kõige sobivam, kas laste selgesõnalisel või vaikival nõusolekul, jätta see võim isa kanda ka siis, kui nad olid juba suureks kasvanud, sest isa võim näis peaaegu ilma ühegi muutuse jätkuvat, kuna selleks polnud tõesti vaja midagi muud kui vaid lubada *isal* ainuisikuliselt oma perekonnas kasutada seda loomuseadust täidesaatvat võimu, mis kuulub loomupäraselt igale vabale mehele, ja selle loaga anda talle üle ainuvalitsejalik võim, samas kui tema lapsed jäid edasi loomuseisundisse. Järgnevast on ilmne, et see ei leidnud aset mingi *isaliku õiguse*, vaid üksnes tema laste nõusoleku alusel: keegi ju ei kahitle, et kui võõras, kelle juhust või asjatoimetused olid tema perekonna juurde toonud, tapab mõne tema lastest või saab hakkama mingi muu kuritööga, siis võib isa tema nagu ka ükskõik kelle tema lastest süüdi mõista ja surmata või mõnel muul moel karistada, mida tal ei ole lubatud teha mitte tänu isalikule võimule kellegi üle, kes ei ole tema laps, vaid tänu loomuseadust täidesaatvale

²⁴“Seepärast pole *esimese filosoofi* [Arch-philosopher] aramus, et tähtsam inimene igas majapidamises oli alati justkui kuningas, sugugi mitte aluseta. Kui paljud majapidamised ühinesid tsivililühiskondadeks, olid esimesed valitsejad nende seas kuningad, mis näib olevat ka põhjuseks, miks sõna *isa* kasutati endiselt edasi nende puhul, kes isade hulgast valitsejateks tehti. Muistsel ajal oli valitsejatel kombeks teha nii, nagu seda tegi Melkisedek, kes kuningana pidas ka preestriametit, nagu seda tegid kõigepealt isad, kellest see komme võib-olla saamoodi pärines. Süski ei ole see mitte ainus valitsemise liik, mis inimeste seas on kasutusele võetud. Selle üht liiki valitsemise ebanu-gavused on olnud põhjuseks teistsuguste valitsusvormide leiuamisele. Niisiis, ühesõnaga, igat liiki avalik valitsemine [*regimen*] on ilmselgelt tekkinud läbimõeldud ettepaneku, nõupidamise ja kokkuleppe tulemusel inimeste vahel, kes otsustasid, et see on otstarbekohane ja tarvilik; kui loodust temas eneses vaadelda, siis ei ole võimatu ka see, et inimene võiks elada ilma ühegi avaliku valitsuseta.” Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, 10. ptk, lõik 4. *Autori tsitaat*. [Hookeri “esimene filosoof” on Aristoteles, kes raamatus *Politiika* (I raamat, 2. ptk) ütles, et kuningavõim kujuneb loomupäraselt välja esimese valitsusvormina. Melkisedek oli Vana Testamendi kohaselt Saalenni kuningas, kes oli ühtaegu ka preester (1Ms 14:18). *7lk.*]

võimule, millele tal oli õigus inimesena. Ja ainult isa võis karistada võõrast oma perekonnas, kus tema laste lugupidamine oli jätunud sellise võimu teostamise tema kätte, andes talle väärikuse ja autoriteedi, mis laste tahtmise kohaselt pidi jääma isale kogu tema ülejäänud perekonna üle.

75. Nii oli lastel kerge ja peaaegu loomulik vaikiva ning vaevalt et välditava nõusoleku andmisega valmistada ette *isa võimu ja valitsemist*. Oma lapsepõlves harjusid nad järgima isa juhtseid ning jätma oma väikeste erimeelsuste lahendamise isale — nii et kes võinuks olla sobivam valitseja nende üle siis, kui neist olid saanud täiskasvanud inimesed? Laste vähene omand ja veel väiksem saamahinnu andis harva põhjust suuremateks lahkarvamusteks, ja kui mõni selline ka tekkis, siis kust oleksid nad võinud leida sobivama vahekohtuniku kui tema, kelle hool neid kõiki oli ülal pidanud ja üles kasvatanud ning kellel jätkus hellust nende kõigi jaoks? Ei ole imeks pandav, et nad ei teinud vahet oma lapsepõlve ja täisea vahel ega otsinud kedagi teist kohtunikuks pärast kahekümne ühe aastaseks saamist või mõnes teises eas, mil nad said iseenda ja oma vara vabaks käsutajaks, kui neil ei tekkinud soovi lapsepõlveseisundist välja astuda. Valitsus, mille all nad olid elanud, oli jätkuvalt neile pigem kaitseks kui piiranguks ja nad ei suutnud kusagilt mujalt leida suuremat kaitset oma rahule, vabadustele ja varale kui *isa valitsemises*.

76. Seega said loomupärased *perekonnaisad* märkamatu muutuse kaudu ka oma perekonna *poliitiliseks ainuvalitsejaks* [political Monarchs]. Kui neil õnnestus elada kaua, jätta endast maha võimekaid ja väärikaid päriljaid ning anda trooni mitme põlvkonna jooksul edasi pärimisjärgluse kaudu või mõnel muul moel, siis panid nad aluse pärilikele või valitavatele kuningriikidele, igauks oma põhiseaduse ja tavadega, nii nagu juhust, plaanid või võimalused juhtusid neid kujundama. Aga kui valitsejate õigus oleks tulenenud isade õigusest ja see tõestaks piisavalt *isade* loomupärast *õigust* poliitilisele võimule, sest nemad ju olid tavaliselt need, kelle käes me leiame olevat *de facto* valitsusvõimu täideviimise, siis ma ütlen, et kui see väide oleks õige, siis tõestaks see sama hästi, et kõik valitsejad — ja mitte ainult valitsejad — peaksid olema preestrid, sest on kindel, et alguses oli *perekonnaisa pigem preester kui valitseja oma majapidamises*.

7. PEATÜKK. POLIITLISEST EHK TSIIVILÜHISKONNAST

77. Jumal on loonud inimese selliseks olendiks, kes ei tunne end üksinda hästi, ja on pannud temasse vajaduse-, mugavuse- ja kalduvusesunduse, et juhtida teda *ühiskonda*, nagu ta pani inimese ka mõistmise ja keele, et ta saaks seal ühiskonnas püsivalt ja kasulikult elada. *Esimene ühiskond* oli mehe ja naise ühiskond, mis pani alguse vanemate ja laste ühiskonnale, millele lisandus aja möödudes isanda ja sulase ühiskond. Ning kuigi kõik need ühiskonnad võivad esineda koos, nagu see tavatses olla, ja moodustada ühe perekonna, kus peremehele või perenaisele kuulub teatud liiki, s.o perekonnale kohane valitsemine, siiski ei piisanud igast üksikust ega mitte ka neist kõigist kokku, arvestades igatühe erinevaid eesmärke, kohustusi ja sidemeid, *poliitilise ühiskonna* moodustamiseks, nagu me peagi seda ka näeme.

78. *Abieluühiskond* luuakse mehe ja naise vahel vabatahtliku lepinguga ning kuigi peamiselt seisneb see sellises ühenduses ja õiguses teineteise ihule, nagu on vajalik abielu peamiseks eesmärgiks, sigimiseks, siis ometi toob see endaga kaasa vastastikuse toetuse ja abi ning samuti ka huvide ühenduse, mis pole vajalik mitte üksnes nende hoolet ja kiindumuse liitmiseks, vaid ka nende ühiste järeltulijate jaoks, kellel on õigus olla toidetud ja ülal peetud oma vanemate poolt nii kaua, kuni nad saavad võimaliseks ise enda eest hoolt kandma.

79. Kuna *mehe ja naise vahelise ühenduse* eesmärgiks ei ole mitte ainult sigimine, vaid ka inimliku jätkamine, peaks see ühendus mehe ja naise vahel kestma ka pärast sigimist nii kaua, kui on vaja noorte järeltulijate toitmiseks ja abistamiseks, keda tuleb ülal pidada neil, kes nad endale muutesid, s.t neid tuleb ülal pidada, kuni nad on võimalised ise omal jõul hakkama saama ja ise enda eest hoolt kandma. Me näeme, et seda reegliti, mille lõpmatult tark Looja oli oma käetööle seadnud, järgivad alamad olendid järjekindlalt. Rohust toituvate, elusjärglasi sünnitavate loomade puhul ei kesta *ühendus isase ja emase vahel* kauem sugukastist, sest emasloomal niasat piisab vastundinu toitmiseks senikaua, kuni see saab võimaliseks ise rohust toituna; isasloomal ainult sigitab, kuid ei kanna hoolt emasloomale ega vastundinu eest, kelle ülalpidamisele ta kuidagi kaasa aidata ei saa. Kuid kiskjate seas kestab *ühendus* kauem, sest emasloom ei ole täiel määral suute-

line elatama ennast ning toidma oma paljusid järeltulijaid ainult enda röövsaagist. Rohusöömisest vaevanõudvam ja ka ohtlikum eluviis teeb vajalikuks isasloomale abi nende ühise perekonna ülalpidamisel, mis ei suudaks nii kaua elus püsida, kuni pojad ise on võimalised saaki püüdma, muidu kui vaid tänu isas- ja emasloomale ühisele hoolet. Sedasama tuleb tähele panna kõigi lindude puhul (välja arvatud mõned kodulinnud, kelle puhul toidu küllus vabastab isaslinnu noore pesakonnast eest hoolitsemisest ja selle toitmisest), kelle järeltulijad vajavad toitu veel peas olles, mistõttu isas- ja emaslind jätkavad paarilistena nii kaua, kuni järglased on suutelised kasutama oma tibu ning ise enda eest hoolt kandma.

80. Ja ma arvan, et selles seisneb peamine, kui mitte ainus põhjus, miks *inimeste seas on isane ja emane seotud pikaajalisemaks ühenduseks* kui teiste olendite puhul, nimelt et naine on võimaline rasedaks jääma ning *de facto* kannab tavaliselt taas last ja sünnitab uuesti kaua enne seda, kui eelmine laps on saanud sõltumatuks oma vanemate antavast abist ning on suuteline ise omal jõul hakkama saama, olles ära kasutanud kogu selle abi, mida vanemad talle võlgnevad. Siinjuures isa, kelle ülesandeks on kanda hoolt enda sigitatud laste eest, on kohustatud jätkama abieluühiskonda sama naisega kauem, kui see kehtib teiste olendite puhul, kelle järeltulijad saavad võimaliseks end ise elatama enne seda, kui taas kord tuleb sigimise aeg. Nende vahel katkeb ühenduslik side iseenesest ning nad on vabad seni, kuni Hymenaios oma tavalisel iga-aastaselt ajal paneb neid taas uut kaaslast valima. Selle juures jääb üle vaid imestada suure Looja tarkust, kes on andnud inimesele ettenägelikkuse ja oskuse panna tallele tuleviku tarbeks ja rahuldada ka antud hetke nõudmisi ning kes on teinud mõõdapäsmatult vajalikuks selle, et *mehe ja naise ühiskond kestaks kauem* kui isas- ja emasisenditel teiste olendite hulgas. Sest nii saab julgustada neid töökusele ja ühendada nende huvid parentini selleks, et nad varuksid endale eluks vajalikku ning paneksid kõrvale vara nende ühise järeltulija jaoks, mida kõike häiritks üliväga muutuvad paarisuhed või abieluühiskonna kerget ja sagedased lahutused.

81. Ehkki need seosed kohustavad *inimsugu*, mis teeb *abielu* kõitlikud inimese puhul kindlamaks ja kestvaamaks kui teiste loomade puhul, siis ometi võib see anda põhjust pärida, miks

see *kokkulepe*, millega on tagatud sigimine ja üleskasvatamine ning pärandi eest hoolitsemine, ei võiks olla paikapandav kas nõusoleku teel, teatud ajaks või teatud tingimustel, samamoodi nagu iga teine vabatahtlik kokkulepe, sest ei asja enda loomuses ega ka selle eesmärkides endis pole mingit tarvidust, miks abielu peaks alati kestma kogu elu; viimase all mõtlen ma sellist abielu kokkulepet, mis pole piiratud ühegi õigustloova seadusega ja mis peaks seetõttu nagu kõik sellised lepingud olema eluaegne.

82. Kuid mehel ja naisel, kuigi neil on vaid üks ühine hool, aga siiski erinevad arusaamised, on teinekord paratamatult ka erinevad tahted. Sellepärast on vajalik, et kui lõplik otsustusõigus, s.t valitsemine, peaks antama kellegi kanda, langeks see valik loomupärastel mehele kui võimekama ja tugevama. Ent see võim, ulatudes vaid nende ühise hoole all olevatele asjadele ja varale, jätab naisele täielikuks ja vabaks omandiks selle, millele lepingu kohaselt on tal ainuomane õigus, ega anna mehele rohkem võimu naise elu üle, kui naisel on mehe elu üle. *Mehe võim* on niivõrd kaugel absoluutse monarhi võimust, et *naisel* on paljudel juhtudel vabadus end mehest lahutada, kui seda lubab loomuõigus või nendevaheline leping, olgu see leping sõlmitud nende endi tahte kohaselt loomuseisundis või selle maa tavade ja seaduste järgi, kus nad elavad. Lapsed jäävad sellise lahutuse puhul kas isale või emale, nii nagu leping ära määrab.

83. Et kõik *abielu* eesmärgid oleksid poliitilise valitsuse all saavutatud, nii hästi nagu nad on loomuseisundis, ei piira tsiviilvõimukandja kummagi lapsevanema kooselu ajal nende õigust ega võimu, mis on loomupärastel vajalik sellisteks eesmärkideks nagu sigimine ja vastastikune toetus ja abi, vaid otsustab ainult sellise lahkarvamuse, mis võib mehe ja naise vahel tekkida kooselu eesmärgede puudutavates küsimustes. Kui see oleks teistmoodi ja see piiramatult võimu ei lubata. Kuid abielu kuuluks loomupärastel mehele ning oleks *mehe ja naise vahelisele ühiskonnale tingimusk*, siis ei saaks olla abielu üheski sellises riigis, kus mehele sellist piiramatut võimu ei lubata. Kuid abielu eesmärgid ei nõua mehelt sellist võimu; *abieluühiskonna* seisund ei anna talle seda võimu, sest abielu seisundiks polnud selline võim üldsegi vajalik. *Abieluühiskond* sai toimida ja oma eesmärged saavutada ilma sellela. Ei, ühisvara ja võim selle üle, vastastikune abi, tröst ja ülalpidamine, ja teised asjad, mis *abieluühiskonda*

kuuluvad, võivad olla erinevad ja korraldatud sellise lepinguga, mis ühendab meest ja naist selles ühiskonnas nii palju, kui on vajalik sigimiseks ja laste üleskasvatamiseks seni, kui lapsed tulevad ise oma eluga toime; mida pole vaja eesmärkideks, mille täitmiseks ühiskond loodi, seda pole vaja ühelegi ühiskonnale.

84. *Vanemate ja laste vahelist ühiskonda* ning erinevaid õigusi ja võime, mis neile vastavalt kuuluvad, olen ma eelmises peatükis niivõrd põhjalikult käsitlenud, et siinkohal pole vaja midagi selle kohta lisada. Ma arvan, et on selge, et see on väga erinev poliitilisest ühiskonnast.

85. Sõnad *isand* ja *sulane* on sama vanad kui ajalugu, aga neid on seostatud väga erinevates seisundites olevate inimestega. Vaba mees teeb endast teise inimese sulase, kui müüb tollele teatud ajaks oma tööd, mida ta asub tegema vastutasuks palga eest. Ja kuigi see asetab tavaliselt sulase oma isanda perekonda ja selle igapäevase korra alla, annab see isandale siiski vaid ajutise võimu sulase üle, ja mitte rohkemat võimu sellest, mis on kirjas nendevahelises lepingus. Kuid on ka teist liiki sulaseid, keda me nimetame erisuguse nimega — *orjad* —, kes, olles ningis õiglasest sõjas vangi langenud, on loomuõiguse alusel allutatud oma isandate piiramatule omandiõigusele ja omavolilise võimu alla. Need inimesed on, nagu mina ütlen, kaotanud oma elu, ja koos eluga ka oma vabaduse ja vara — ning olles *orjuse seisundis*, kus neil pole õigust mitte mingisugusele omandile, ei saa neid kuidagi pidada osaks tsiviilühiskonnast, mille peamiseks eesmärgiks on omandi alalhoidmine.

86. Seepärast vaadeldes *perekonnaisa* kõrgis neis suhetes, mida koos mõistetakse perekonna koduse valitsemisena, mille järgi alluvad talle *naine, lapsed, sulased* ja *orjad*. Ükskõik milline sarnasus võiks neil suhetel ka olla oma korra, ametite ja ka suhete hulga poolest väikese riigiga, siiski on perekonnaisa valitsemine väga erinev nii oma ülesehituselt, võimult kui eesmärgilt. Või kui mõelda perekonnast kui monarhiast, ja absoluutsest monarhist kui *perekonnaisast*, siis kuuluks absoluutsele monarhiale vaid väga nõrk ja lühiajaline võim, mis on selge eespool öeldu põhjal — et *perekonnaisal* on vägagi erinev ja nii kestuselt kui ka ulatuselt teistmoodi piiratud *võim* kõigi nende isikute üle, kes elavad selles perekonnas, sest kui orjad välja jätta (ja perekond on perekond samavõrd, ja tema kui *perekonnaisa* võim on sama suur sõltumata

sellest, kas selles perekonnas on või ei ole mõnda orja), pole tal seadusandlikku võimu elu ja surma küsimuses ühegi üle nendest, ja mitte ka sellist võimu, mis ei võiks kuuluda *perekonna*male saamoodi nagu temalegi. Ja kindlasti ei saa olla piiramatut võimu kogu *perekonna* üle sellel, kellele kuulub perekonnas iga üksiku individi üle vaid väga piiratud võim. Ent seda, kuidas *perekond* või mõni muu inimeste ühiskond erineb sellest, mis on tõeliselt *poliitiline ühiskond*, näeme kõige paremini siis, kui uurime, milles *poliitiline ühiskond* ise seisneb.

87. Nagu on juba tõestatud, sünnib inimene nii õigusega täiuslikule vabadusele kui ka voliiga kõigi loomuseaduse õiguste ja eesõiguste vabaks kasutamiseks võrdselt iga teise inimese või inimeste hulgaga maailmas. Talle kuulub loomupäraselt võim kaista teiste inimeste rünnakukatsete ja nende tehtava kahju eest mitte ainult oma omandit, s.t oma elu, vabadust ja vara, vaid ka võim mõista kohut ja karistada selle seaduse rikkumisi teiste poolt nii, nagu ta on veendunud, et üleastumine seda nõuab, isegi surma endaga selliste kuritegude puhul, kus teo tõsidus tema arvates seda nõuab. Aga et ükski *poliitiline ühiskond* ei saa olemas olla ega püsida ilma võimuta, mis hoiaks alal omandit ja karistaks sellel eesmärgil kõigi selle ühiskonna liikmete kuritegusid, siis saab *poliitiline ühiskond* olla ainult seal, kus igaüks selle liikmetest on loobunud oma loomulikust võimust ja andnud selle üle kogukonnale kõrgis olukordades, kus tal on võimalik paluda kaitset selle kogukonna loodud seadustelt. Niimoodi on väljastatud iga üksiku liikme kõik eraviisilised otsused ja kogukonnast saab vahekohtunik, kes, toetudes kehtestatud ja alalistele seadustele, mis on erapooletud ja samad kõigi osaliste suhtes, ning samuti toetudes kogukonna poolt neid seadusi täide viima volitatud inimestele, otsustab kõik erimeelsused, mis võivad kerkida esile selle ühiskonna mis tahes liikmete vahel mis tahes õigust puudutavas küsimuses, ja karistab nende kuritegude eest, mida mõni liige selle ühiskonna vastu on sooritanud, seaduses määratud karistusega. Selle tõttu on lihtne teha vahet neil, kes on *poliitilises ühiskonnas*, ja neil, kes ei ole; need, kes on ühinenud üheks ühiskonnahaks [*Body*] ning kes saavad pöörduda ühise kehtestatud seaduse ja kohtustisteemi poole, millel on võim otsustada nendevahelisi lahkarvamusi ja karistada kurjategijaid, on *tsiviilühiskonnas*. Aga need, kellel ei ole sellist pöördumisevõimalust — ma mõtlen maa peal —, on ikka veel loomuseisundis, olles ise kohtunikuks ja

tõmukaks seal, kus pole kedagi teist; see on täiuslik loomuseisund, nagu ma eespool olen näidanud.

88. Niisiis riiklik ühiskond tähendab võimu otsustada, milline karistus vastab kõige paremini millisele korrarikkumisele, mida on sooritatud selle riikliku ühiskonna liikmete seas (mis on *seaduste tegemise võim*), nagu ka võimu karistada ükskõik millisele tema liikmele tehtud ükskõik millise kahju eest, mis pole tekitatud mõne selle ühiskonna liikme poolt (mis on *võim sõja ja rahu üle*) — ja kogu seda võimu võib ta rakendada iga selle ühiskonna liikme omandi alalhoidmiseks, nii palju kui on võimalik seda teha.²⁵ Ent kuigi iga inimene, kes on astunud tsiviilühiskonda ja kes on saanud ükskõik millise riikliku ühiskonna liikmeks ning on seeläbi loobunud oma võimust karistada enda eraviisilise otsuse alusel loomuseadusest üleastumist, on ta vaatamata sellele, koos kohtumõistmise loovutamise seadusandlikule võimule kõigil nel juhudel, kus tal on võimalik pöörduda abi saamiseks kohtuniku poole, andnud riigile õiguse kasutada tema jõudu riigi kohtuotsuste täideviimiseks, millal iganes teda kutsutakse seda tegema — need on tõesti tema enda otsused, sest need on tehtud tema enda või tema esindaja poolt. Siit saab alguse tsiviilühiskonna *seadusandlik* ja *täidesaatev võim*, mille ülesanne on otsustada alalistele seadustele toetudes, kui rangelt tuleb selles riiklikus ühiskonnas karistada kuritegusid, või erakorralise otsuse alusel, mis põhineb kuriteo vaadeldavatel asitõenditel, määrata, kui suures ulatuses tuleb heastada väljastpoolt ühiskonda tehtud kahju; ning nende mõlema võimu puhul tuleb rakendada kõigi ühiskonnaliikmete kogu jõudu seal, kus selleks vajadus tekib.

²⁵ Locke liigub siin sujuvalt mõiste *political society* [poliitiline ühiskond] kasutamisel, nagu on eelnevas lõigus, mõiste *commonwealth* kasutamisele. Ainuke erinevus kahe mõiste vahel seisneb selles, et *commonwealth* osutab mingile konkreetsel poliitilisele ühiskonnale, s.o millesse iga inimene paratamatult peab kuuluma, kui ta asub poliitilise ühiskonna seisundis. Käesolevas tõlkes kasutatakse mõiste *commonwealth* vastena enamasti mõistet *riik*, v.a neil juhtudel, kui Locke'i rõhuasetus on riigil kui "kodanike ühendusel", mispuhul kasutatakse väljendit "riiklik ühiskond". Niivõrd kui Locke'i sõnakasutuses *commonwealth* eristub mõistest *monarchy*, tuleb ka selle tõlke kontekstis vahet teha "riigil" ja "monarhial".

89. Seepärast leiame poliitilise ehk tsiviilühiskonna seal ja ainult seal, kus mingi hulk inimesi on niimoodi ühte ühiskonda liitnud, et igaüks neist loobub loomuseadust täidesaastavast võimust ja annab selle tildsusele. Ja seda tehakse nii igal pool, kus mingi hulk loomuseisundis olevaid inimesi astuvad ühiskonda, et ühe kõrgema võimu alla luua üks rahvas ja üks poliitiline keha [*Body Politick*], või seal, kus keegi ühineb mõne juba loodud valitsuslega ja saab selle osaks. Sest niimoodi volitab ta ühiskonda või selle seadusandlikku võimu, mis kõik on üks, tegema tema eest seadusi, nii nagu seda nõuab ühiskonna avalik hüvang, mille täideviimise juurde kuulub õigusega ka tema enda abi (sest need on otsekui tema enda määrused). Ja see viib inimesed loomuseisundist riiklikku ühiskonda, seades maa peale kohtuniku, kes on volitatud lahendama kõiki erimeelsusi ja hüvitama kahjusid, mis võivad sündida ükskõik millisele riikliku ühiskonna liikmele — selleks kohtunikuks on seadusandlik võim või selle määratud võimukandjad. Ja kus iganes on mingil viisil ühinenud mingi hulk inimesi, kellel pole sellist otsustavat võimu, mille poole pöörduda, seal ollakse endiselt loomuseisundis.

90. Seega on ilmne, et *absoluutne monarhia*, mida mõned inimesed peavad aansaks valitsuseks maailmas, on tegelikult tsiviilühiskonnaga kokkusobimatu ega saa tildse olla tsiviilvalitsuse liik. Sest tsiviilühiskonna *eesmärgiks* on vältida ja parandada neid loomuseisundi ebamugavusi, mis paratamatult tekivad siis, kui iga inimene on kohtumõistjaks tema endaga seotud juhtudel, selle abil, et kehtestatakse avalik võim, mille poole igaüks selles ühiskonnas saab pöörduda iga talle tehtud ülekohtu või üles kerkinud lahkarvamuse pärast ning millele peaks kuulutama igaüks selles ühiskonnas.²⁶ Millisesse seisundisse nad ka kuuluksid, kui nende jaoks pole sellist võimu, mille poole pöörduda, ükskõik millise nendevahelise erimeelsuse lahendamiseks, on need inimesed en-

²⁶“Kogu ühiskonna avalik võim on kõrgemal igast hingest, keda sama ühiskond sisaldab. Ja seda võimu kasutatakse peamiselt selleks, et anda seadusi kõikidele, kes selle võimu all on, millele me peame sellisel juhul kuulutama, välja arvatud siis, kui on osutatud põhjusele, mis näitab vaieldamatult, et mõistuse või Jumala seadus kirjutab ette vastupidist.” Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, 16. pkt, lõik 5. *Autori märkus*.

diselt loomuseisundis. Ja nii on loomuseisundis ka iga *absoluutne valitseja* nende suhtes, kes kuuluvad tema *omandiõiguse* alla.

91. Kuna oletatakse, et vaid absoluutsele valitsejale endale kuulub kogu seadusandlik ja täidesaatev võim, siis pole võimalik leida ühtegi kohtuniku ega pöörduda abisaanuseks kellegi poole, kes võiks ausalt, erapooletult ja asjatundlikult otsustada ning kelle otsusest võiks oodata abi ja hüvitust mis tahes kahjule või vaevale, mida valitseja ise või tema käsk võivad tekitada. Nii et selline inimene, kaudku ta *tsaari* või *suvereeni* tiitlit või mis teile meeldib, on kõigi tema omandiõiguse all olevate inimeste suhtes loomuseisundis samavõrd, nagu ta on seda kogu ülejäanud inimkonna suhtes. Sest kus iganes leidub kaks inimest, kelle üle pole alalisi seadusi ega ühist kohtumõistjat, kelle poole maa peal pöörduda, et lahendada omavahelisi õigusvaidlusi, seal on nad endiselt loomuseisundis koos kõigi sellest tulenevate ebamugavustega,²⁷ ainult sellise armetu erinevusega alama või pigem absoluutse valitseja orjaga võrreldes, et kui tavalises loomuseisundis on tal vabadus otsustada oma õiguse üle ja kogu oma parima jõu ulatuses seda ka säilitada, siis nüüd, kui monarhi tahtel või käsul tungitakse tema omandi kallale, pole tal mitte üksnes ain-

²⁷“Et kaotada kõik sellised vastastikused nurinad, kahju- ja ülekohtused — s.t sellised, mis käivad loomuseisundis elavate inimeste juurde —, ei olnud muud võimalust kui vaid saavutada omavahel üksmeel ja kokkulepe, määrata ära mingit liiki avalik valitsus ning allutada end sellele nii, et nende kaudu, kellele nad andsid valitsemis- ja juhtimisvõimu, võiks olla soetatud ülejäanutele rahu, hingeõnnistus ja õnnelik seisund. Inimesed teadsid alati, et seal, kus nende vastu tulnaks jõu ja ülekohtuga, tohivad nad olla isenda kaitsjad, nad teadsid, et võivad ükskõik mil viisil endale hüvesid otsida, ometi ei tohiks seda kõike lubada siis, kui seda tehakse teistele ülekohtu tehes, vaid sellele tuleb vastu seista kõikide inimeste poolt ja kõikide sobivate vahenditega. Lõpuks nad teadsid ka, et ükski inimene ei saa põhjendatult võtta enda kätte omaenda õiguse üle otsustamist, ja kaitsa seda õigust oma meelevalja järgi, kuivõrd iga inimene on erapoolik isenda ja nende suhtes, keda ta suuresti mõjutab. Ja sellepärast, et vaidlused ja tülid oleksid lõputud, kui inimesed ei oleks ühiselt nõus, et kõike korraldaks keegi, kelles nad kokku lepivad — ilma sellela ei oleks ühtki põhjust, miks üks inimene võiks saada teise inimese üle isandaks või kohtumõistjaks.” Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, 10. pkt, lõik 4. *Autori märkus*.

samatki võimalust abi saada, nagu inimestel ühiskonnas peaks olema, vaid olles surutud justkui allapoolle mõistuslike olendite tihist seisundit, ei jäta talle vabadust oma õiguse üle otsustada ega seda kaitsta ning nüüvisi jääb ta kaitsetuks kogu selle viletsuse ja ebamugavuse ees, mida inimene võib karta sellelt, kes on vabas loomuseisundis ning keda on pealegi veel meelitustega moraalset rikutud ja võimuga relvastatud.

92. Sest see, kes mõtleb, et *piiramatu võim puhastab inimeste vere* ja parandab inimloomuse alatuse, ei pea vastupidises veendumiseks tegema muud kui lugema kas selle või mõne muu ajastu ajalugu. See, kes on jultunud ja ülekohtune Ameerika metsades, ei toimiks arvatavasti kuigivõrd paremini ka troonil olles, kus õpitud tarkus ja religioon võivad aidata õigustada kõike, mida ta oma alamatele teeb, ning mõök vaigistab kiiresti kõik need, kes sõandavad tema tegudes kahelda. Sest seda, mida tähendab *absoluutse monarhia pakutav kaitse*, missugusteks oma rikkide isadeks teeb absoluutne monarhia valitsejaid ning millist liiki õnne ja turvalisust toob ta tsiviilühiskonda seal, kus sellist liiki valitsus on kasvanud täiuslikuks, seda võib kergesti näha, kui lugeda suhete kohta Tseilonil.²⁸

93. Tõepoolest, ka *absoluutsetes monarhiates* nagu teisteski valitsustes maailmas on alamatel õigus pöörduda seaduse poole ning kohtunikel on õigus lahendada igit lahkarvamust ja ohjeldada kõiksugust vägivalda, mis võib tekkida alamate eneste vahel, nende endi keskel. Seda peab igaüks vajalikuks ja usub, et inimesest, kes püüab seda ära võtta, tuleks mõelda kui availikust ühiskonna ja inimkonna vaenlasest. Ent kas see tuleneb tõelisest inimkonna- ja ühiskonna-arnastusest ning sellisest heategevusest, mida me üksteisele võlgneime, selles on põhjust kahelda. Sest see pole enamast sellest, mida iga inimene, kes armastab iseenda võimtu, kasu või tähtsust, võib teha ja tegelikult peabki tegema, nimelt takistama selliseid loomi, kes töötavad ja rassivad vaid tema meeleheaks ja kasuks, üksteisele viiga tegemast ja üksteist hävitamast. Nii kantakse nende eest küll hoolet, kuid mitte armastusest, mida peremees nende suhtes tuneks, vaid enese-armastusest ja kasust, mida nad annavad. Sest kui küsitaks, milline julgustus, *milline tava* kaitseb sellises seisundis *absoluutse*

valitsaja vägivalda ja rõhumise eest? — sellist küsimust ei saa tekkidagi. Nad on kärmel sulle vastama, et juba üksnes turvalisuse kohta pärimine väärib surma. Alama ja alama vahel, väidavad nad, peavad olema mõõdupuud, seadused ja kohtunikud, et tagada alamate vastastikune rahu ja julgeolek. Aga mis puudutab *valitsajat*, siis tema peab olema *absoluutne* ning kõikidest sellistest tingimustest üle, sest kuna ternal on rohkem võimu teha valu ja ülekohtu, siis on ka õige, kui ta seda teeb. Küsida, kuidas sa saaksid end kaitsta kahju või ülekohtu eest, kui tugevaim on seda valmis tegema, on praegu kildkomnavaim ja mässukutluts. Justkui oleksid inimesed siis, kui nad loomuseisundist välja astudes ühiskonda sisenesid, kokku leppinud, et seaduste piirangute alla peaksid kuuluma kõik inimesed peale ühe, kellele peaks alles jääma kogu loomuseisundi vabadus, mida võim on veelgi kasvatanud ja karistamatus ohjeldamatuks muutnud. Nii võiks mõelda, et inimesed on sedavõrd rumalad, et nad kannavad hoolet selle eest, et vältida seda paha, mida võiks neile teha tukrud ja rebased, kuid on rahul või peavad seda koguni turvalisuseks, kui neid pistavad nahka lõvi.

94. Kuid ükskõik mida ka lipitsejad võivad rääkida, et lahutada inimeste meelt, ei takista see neid ometigi tundmast — ja kui nad tajuvad, et keegi mis tahes ühiskondlikust seisundist seisab väljaspool neid tsiviilühiskonna piire, mille sees nad ise on, ning nad ei saa maa peal kellelegi kaevata kahju üle, mida tema võib neile tekitada, kalduvad nad endid pidama tema suhtes, kelle kohta see kõik käib, loomuseisundis olevaks, ja nad tahavad nii pea kui võimalik kanda hoolet selle eest, et taastada see *tsiviilühiskonnas olev olustus ja turvalisus*, mille jaoks tsiviilühiskond alguses rajati ning mille pärast nad üldse sellesse astusid. Seepärast, kuigi see juhtus võib-olla vaid algusaegadel, kandus (nagu näidatakse edaspidi pikemalt selle arutelu järgmises osas) teiste vaikival nõusolekul mõnele heale ja suurepärasele inimesele — kes oli muutunud ülejäätute seas väljapaistvaks, kes hakkas pidama tema headusele ja vooitusele omistatud aupaklikkust teatud liiki loomupäraseks voilituseks — üle peamine võim, koos ühiskonnaliikmete vaheliste erineeliste süste üle otsustamisega, kusjuures see leidis aset ilma ühegi teistsuguse ettevaatusabinõuta peale veendumuse tema õiglusest ja tarkusest. Ometi kui aeg, andes mõjuvõimu ja (nagu mõned inimesed tahaksid meid veenda) pühaduse tavadele, millele oli

²⁸ Locke viitab Robert Knoxi raamatule *An Historical Relation of the Island of Ceylon* (1680).

pannud alguse esiaegade hooletu ja mitte ettenägev lihtsameelsus, tõi kaasa teist sorti võimupärijaid, siis inimesed, avastades, et nende vara ei ole enam selle valitsuse all turvaline (kuigi valitsusel ei ole teist eesmärki peale vara säilitamise), nagu see enne oli, ei saanud enne tunda end ohutult või rahulikult *ega mõelda endast kui tsiviilühiskonna liikmetest*, kui seadusandlik võim oli antud inimeste kollektiivsetele kogudele, nimetatagu neid senatiiks, parlamendiks või nii nagu teile meeldib.²⁹ Sel moel saab iga üksikisik alluma koos teiste kõige tähtsusetumate inimestega nende seadustele, mis ta ise oli kehtestanud kui selle seadusandliku kogu liige; samuti ei saanud mitte keegi oma või järgi vältida seaduse jõudu, kui see kord oli loodud, ega taotleda endale ka ühegi üleoleku alusel erandit, et seeläbi anda luba iseenda või mõne tema ülalpeetava isiku eksimusele. *Ülski tsiviilühiskonnas elav inimene ei saa olla vabastatud selle seadustest.*³⁰ Sest kui keegi inimene võiks teha seda, mida ta heaks arvab, ja maa peal pole võimalust pöörduda kellegi poole selleks, et leida hüvitust, või pole kaitset ükskoik millise kahju vastu, mida ta teeb, siis ma küsin, kas pole ta mitte endiselt täiuslikult loomuseisundis ega saa nümoodi olla *selle tsiviilühiskonna osa ega liige* muidu, kui ei öeldaks, et loomuseisund ja tsiviilühiskond on üks ja sama asi, aga ma pole kunagi kohanud ühtki nii suurt anarhia soosijat, kes seda väidaks.

²⁹“Alguses, kui teatud liiki valitsus oli kord kindlaks määratud, siis toona vahest valitsemisviisi osas eriti kaugemale ei mõeldudki, kui vaid et kõik oli lubatud nende tarkusele ja otsustamisvabadusele, kes pidid valitsema, kuniks inimesed oma kogemuse abil leidsid selle kõikide ühiskonna osade jaoks väga ebanülgava olevat. Nii et asi, mille nad olid mõelnud välja ravimina, tegelikult vaid suurendas valu, mida ta oleks pidanud ravima. Nad nägid, et ühe inimese tahte järgi elamine sai kõikide inimeste viletuse põhjuseks. See sundis neid jõudma seadusteni, milles kõik inimesed võisid juba ette ära näha oma kohustust ning teada karistusi, mis seadustest üleastumiste eest olid ette nähtud.” Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, 10. ptk, lõik 5. *Autori märkus.*

³⁰“Tsiviilseadus on kogu poliitilise keha tegu, mille tõttu ta valitseb sellesama keha iga üksiku osa üle.” Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, 10. ptk, lõik 4. *Autori märkus.*

8. PEATÜKK. POLIITILISTE ÜHISKONDADE ALGUSEST

95. Nagu öeldud, kõik inimesed on loomult vabad, võrdsed ja sõltumatud; kedagi ei saa ilma tema enda *nõusolekuta* sellest seisundist välja tuua ja teise inimese poliitilisele võimule allutada. Ainus viis, kuidas keegi loovutab oma loomupärase vabaduse ning *seob end tsiviilühiskonnaga*, on nõustudes liituda ja ühineda ühte kogukonda teiste inimestega eesmärgil elada üksteise keskel mugavalt, ohutult ja rahumeelselt, kasutada turvaliselt oma vara ning olla kindlamalt kaitstud nende eest, kes pole sellest kogukonnast. Nii võib ühineda ükskoik kui palju inimesi, sest see ei kahjusta kõigi ülejäänute vabadust; nemad jäävad endiselt loomuseisundi vabadusse. Kui ükskoik milline hulk inimesi on nümoodi *nõustunud looma üht kogukonda* või valitsemiskorda, siis on nad seeläbi kohe kokku liidetud ning moodustavad *ühe poliitilise keha* [Body Polittick], kus *enimuse*l on õigus kõiki teisi esindada ja nende eest otsustada.

96. Sest kui ükskoik milline hulk inimesi on iga üksikliikme nõusolekul moodustanud *kogukonna*, siis nad on sellega teinud selle *kogukonna* üheks kehandiks ja koos sellega andnud sellele võimu tegutseda ühtse kehandina, mis juhtub siis, kui järgitakse vaid *enimuse* tahet ja otsust. Kuna iga kogukonda kehastab üksnes selle liikmete nõusolek ja et kehand peab liikuma ühes suunas, siis on mõõdapääsmatu, et kehand liiguks sinna, kuhu seda kannab tugevam jõud, milleks on *enimuse nõusolek*, või muudu osutub võimatuks, et kogukonnal liikmete nõusolek kehastab või hoiab ülal seda ühte kehandit, *ühte kogukonda*, milleks iga liitunud liige oma nõusolekuga oli soovi avaldanud; seega igaüks on selle nõusoleku põhjal kohustatud järgima *enimuse* otsuseid. Ja seepärast me näeme, et juhul kui esinduskogudes, millele õigustloovad seadused on andnud tegutsemisvõimu, pole see õigustloov seadus, mis neid volitab, seadnud [otsuse vastuvõtmise pii-riks] ühtegi kindlat hulka, on *enimuse otsus* terviku otsus, ning see määrab ära, nagu tulenedes mõistus- ja loomuseadusest endast, terviku võimu.

97. Ja nümoodi teistega kokku leppides moodustada üks poliitiline keha ühe valitsuse all, kohustub iga inimene iga selle ühiskonna liikme ees alluma *enimuse* tahtele ning järgima selle otsuseid, või muudu ei oleks üldse mingit tähtsust sellel *algsel*

kokkuleppele, mille alusel ta liitub koos teistega *ühte ühiskonda*, ega oleks üldse mingit kokkulepet, kui ta jäaks vabaks ega oleks seotud millegi muuga kui vaid sellega, mis teda varem loomuseisundis sidus. Sest milles seisneks siis üldse mingi kokkulepe? Mis uut kohustust saaks tekkida, kui ühiskonna mis tahes määrused ei kohustaks teda hoolimata sellest, mida ta ise õigeks peab ja millega ta ise tegelikult nõustub? See oleks ikka veel sama suur vabadus, kui tal oli enne seda kokkulepet või kui igatühi oli loomuseisundis, milles ta võib end allutada mis tahes otsusele ja seda toetada, kui ta seda ise õigeks peab.

98. Sest kui ei kuulata mõistust ega peeta *enamuse nõusolekut* igale üksikisikule kohustuslikuks *terviku otsuseks*, siis ei saa mitte miski peale iga üksikisiku nõusoleku luua milleski terviku otsust. Kuid sellist nõusolekut on tegelikult võimatu saavutada, kui me võtame arvesse inimeste tervise põdurust ja hõivatust asjatöimetustega, mida on hulgi, kuigi arvult palju vähem kui riigil, ent mis siiski hoiavad paljusid paratamatult eemal avalikest esinduskogudest. Kui me lisame sellele arvamuste pajususe ja huvide vastandlikkuse, mida kõigis inimkogumites paratamatult tekib, oleks sellistel tingimustel ühiskonda astumine nagu Cato käik teatrisse — ainult selleks et sealt kohe tagasi tulla.³¹ Ühiskonna sellise asutamise puhul ei kehtaks võimas Levitaatan niigi kaua kui kõige väetunud olendid ega laseks tal üle elada seda päevagi, mil ta sündis — seda aga saab mõelda ainult siis, kui me eeldame, et mõistuspäraseid olendid võiksid endale soovida ja asutada ühiskondi üksnes selleks, et neid kohe laiali saata. Sest seal, kus *enamus* ei saa otsustada kõigi ülejäänute eest, seal ei saa nad toimida ühe kehandina, ja selle tagajärjel saadetakse nad otsekohe taas laiali.

99. Niisiis, igaüks, kes astub loomuseisundist välja *ühte kogukonda*, peab enesestmõistetavalt loovutama kogukonna *enamusse* kogu võimu, mis on vajalik nendeks eesmärkideks, milleks nad ühiskonda astuvad, kui nad just selgesõnaliselt ei lepi kokku mõnes enamusest suuremas arvus. Ja see loovutamine saab teoks juba ainuüksi nõustumises *ühineda üheks poliitiliseks ühiskonnaks*, mis on *kogu see kokkulepe*, mis on või mida on vaja *riiklikku ühis-*

³¹ Locke peab silmas Marcus Porcius Cato Nooremat (95–46 eKr), Rooma riigimeest, kes pööldas ranget ja konservatiivset ühiskondlikku korda ning suhtus kriitiliselt teatrisse.

konda astuvate või seda moodustavate üksikisikute vahel. Seega ei ole see, mis rajab ja tõepoolest *moodustab mis tahes poliitilise ühiskonna*, midagi muud kui vaid teatud hulga vabade inimeste nõusolek, kes on võimelised moodustama enamust selleks, et sellesse ühiskonda liituda ja selles ühineda. Ning see ja ainult see lõi, või saab luua, *alguse* mis tahes *seaduslikule valitsusele* maailmas.

100. Sellele on minu teada esitatud kaks vastuväidet:

Esiteks see, et *ajaloos ei leidu ühtegi juhtumit, kus rühm üksikisest sõltumatuid ja omavahel võrdselt inimesi oleks tulnud kokku ja sellisel moel alustanud ja rajanud valitsuse*.

Teiseks see, et *inimestel ei saa olla sellist õigust seda teha: kuna kõik inimesed on sündinud valitsuse all, siis peavad nad sellele alluma ning neil pole pole rajada uut valitsust*.

101. Esimesele vastuväitele on vastus järgmine. Ei tule üldse imestada, et *ajalugu* on andnud meile väga vähe ülestähendusi inimestest, kes *elasisid koos loomuseisundis*. Niipea kui selle seisundi ebamugavused, armastuse ja ühiskonna puudumine olid kokku toonud mingigi hulga neist, siis nad kohe liitusid ja ühinesid selles, kui nad kavatsesid koos jätkata. Ja kui me ei saa oletada, et *inimesed* on kunagi elanud *loomuseisundis*, sest me pole neist sellises seisundis suurt midagi kuulnud, siis ei saa me ka oletada, et Salmanassari või Xerxese sõdurid olid kunagi lapsed, sest me teame vähe neist enne seda, kui nad olid meesteks kasvanud ja sõjaväeks liitunud.³² Valitsus on igal pool eelnenud kirjalikele ülestähendustele ning kirjajakunst tekib ühe rahva seas harva enne, kui tsiviilühiskond on juba kaua aega kestnud ja hoolitsemud teisi rohkem vajalikke kunste kasutades rahva ohutuse, rahulolu ja külluse eest. Alles siis, kui nad on elanud kauem oma alguse mälestusest, hakkavad nad otsima omä *asutajate* ajalugu ja uurima oma *algust*. Sest *riikidega* on samamoodi nagu üksikisikutega, *iseenda sünni ja imikuea osas* on nad tavaliselt *võhitud*. Ja kui nad ka teavad midagi oma *algusest*, siis näevad nad seda juhuslikest ülestähendustest, mida teised sellest alles on hoidnud. Need ülestähendused, mis on meil maailma ükskõik millise riigikorralduse [*Polities*] algusest — välja arvatud juutide omast, kus

³² Salmanassar III, Assüüria kuningas 858–824 eKr; Xerxes (Hšajaršai) I, Pärsia kuningas 486–465 eKr.

Jumal ise vahetult seksus —, mis sugugi ei toeta isalikku võimu, on kõik kas selged näited just sellisest algusest, nagu ma olen osutanud, või on neis sellest vähemalt silmanähtavaid jälgi.

102. Sellel, kes ei tunnista, et Rooma ja Veneetsia said *alguse* paljude vabade ja üksteisest sõltumatu inimeste ühinemisest, kelle seas ei olnud loomupärast üleolekut ega allumist, sellel peab olema veider kalduvus eitada ilmselget tõsiasja, kui see tema oletusega kokku ei sobi. Ja kui uskuda José de Acostat, siis tema ütleb meile, et paljudes Ameerika osades ei olnud üldse valitsust. "Leidub tähelepanuväärseid ja selgeid arvamusi," ütleb ta Peruu elanikest rääkides, "et neil inimestel ei olnud kaua aega ei kuningaid ega riike, vaid nad elasid salkadena, nagu tänini elatakse Floridas, nagu elavad *cheriguana*'d, ning Brasílija ja paljude teiste rahvaste elanikud, kel pole kindlaid kuningaid, vaid kes valisid oma väepealikud enda äranägemist mõõda, nii nagu rahus või sõjas tarvidus tekkis".³³ Kui öeldakse, et seal sündis iga inimene oma isa või perekonnapea alanaks, siis lapse kohane allumine oma isale ei võtnud temalt ära vabadust ühineda selise poliitilise ühiskonnaga, nagu ta heaks arvas — see on juba tõestatud. Aga olgu sellega kuidas on, siiski on ilmne, et need inimesed olid tegelikult *vabad*, ja ükskõik millise eesõiguse mõned poliitikud nüüd kellelegi neist ka annaksid, ise nad seda endale ei nõudnud, vaid nad olid nõusoleku kaudu kõik *võrdsed*, kuni nad sellesama nõusolekuga seadsid valitsejad endi üle. Nii et kõik nende *poliitilised ühiskonnad said alguse* vabatahtlikust ühinemisest ja vastastikusest kokkuleppel inimeste vahel, kes vabalt tegutsedes endale valitsejad ja valitsusvõrmeid valisid.

103. Ja ma loodan, et võetakse arvesse ka seda, et need, kes koos Palantusega Spartast lahkusid, nagu on maininud Justinus,³⁴ olid üksteisest *sõltumatud vabad mehed* ja seadsid oma

³³Locke kasutas Hispaaniast pärit ja Perusse siirdunud jesuiitliku misjonäri José de Acosta (1539–1600) raamatu *Historia Natural y Moral de las Indias* (1590) Edward Grimstone'i tõlget inglise keelde *The natural and morall historie of the Indies* (1604). I raamat, 25. ptk. Seal viidatakse, et *cheriguana*'d oli metsik hõim, kes elas Andidest ida pool.

³⁴Locke viitab kolmanda sajandi Rooma ajaloolase Marcus Junianus Justinuse teosele *Ex Trogi Pompeii*, kus (3. raamat, 4. ptk) kirjeldatakse, kuidas Palantuse juhitud spartalased rajasid 708. aastal eKr Lõuna-Itaaliasse sadamalinn Tarentumi, oma ainu koloonia.

nõusolekuga endi üle valitsuse. Nõnda olen ma esitanud mitu ajaloolist näidet *vabadest ja loomuseisundis olevatest inimestest*, kes kokku saades ühinesid ja *rajasid riigi*. Ja kui selliste näidete väheus oleks väide, millega tõestatakse, et *valitsust* nii ei *rajasid* ega saanudki nii rajada, siis ma arvan, et isaliku impeeriumi pooldajad võiksid sellisest väitest pigem loobuda kui seda loomupärase vabaduse vastu välja mängida. Aga kui nad saavad tuua piisavalt ajaloolisi näiteid isalikest õigusest *alguse saanud valitsustest*, siis ma arvan, et võiks ilma suurema ohuta neile järele anda (kuigi väide sellest, mis on olnud, pole ka kõige paremal juhul suurt maksev selle kohta, mis peaks õigustatult olema). Ent kui ma võiksin neile antud juhul nõu anda, siis nad teeksid hästi, kui ei uuriks liiga tõsiselt *valitsuste algust*, s.o seda, kuidas need *de facto* alguse said, et nad ei peaks pettuma, leides enamiku valitsuste asutamiseks midagi, mis väga vähe toetab nende edendatavat plaani ja seda sorti võimu, mille eest nad võitlevad.

104. Kokkuvõtteks ütleb mõistus, olles selgelt meie poolel, et inimesed on loomupäraselt vabad, ja ka näited ajaloost osutavad, et just sellele alusele rajati ja *rahva nõusolekuga loodi* rahuaial asutatud *valitsused*. On vähe põhjust kahelda nii selles, kellel on õigus, kui selles, milline on olnud inimeste arvamus või tegevus *valitsuste esmase rajamise osas*.

105. Ma ei eita, et kui me vaatame *riikide alguse* suunas tagasi nii kaugele, kui ajalugu võimaldab, siis üldiselt leiame need ühe inimese valitsenise ja juhtimise alt. Ja ma kaldun ka uskuma, et seal, kus perekond oli piisavalt rohkearvuline, et end ise elatada, ja pereliikmed jätkasid elanist kõik üheskoos ilma teistega segunemata, nagu seda tihti juhtub, kui on palju maad ja vähe rahvast, siis valitsus sai tavaliselt alguse isast. Sest isa, kellele kuulub loomuseadusega samasugune võim nagu igale teiselegi inimesele karistada oma äranägemise järgi kõiki üleastumisi selles seadusest, võib seega karistada ka korda rikkuvaid lapsi, isegi kui nad on välja kasvanud alaealisusest ja saanud täiskasvanuks. Ja üsna tõenäoliselt alhusid lapsed tema karistusele ning ühinesid kõik üksteise järel temaga kurjategija vastu, andes sellega talle võimu viia täide oma karistust iga korrarikkumise eest, mis tegi temast tegelikult seadusandja ja valitseja kõigi üle, kes tema perekonnaga seotuks jäid. Isa oli usaldamiseks kõige sobivam, isalik kiindumus kindlustas neile tema hoole all nende vara ja

onandiosa ning see lapsepõlve komme kuuletuda oma isale tegi lihtsamaks alistumise pigem temale kui kellelegi teisele. Seega, kui neil peab olema üks, kes neid valitseb, sest valitsemine vaevalt on välditav üheskoos elavate inimeste seas, siis kes võiks selleks paremini sobida kui nende ühine isa, kui just hooletus, õelus või mõni muu mõistuse või ihu viiga pole teinud ta valitsemise jaoks sobimatuks? Aga kui isa kas suri, jättes oma järgmise pärija maha ebapiisava vanuse, tarkuse, julguse või mõne muu omadusega nii, et ta polnud täielikult valmis valitsema, või kus mitmed perekonnad said kokku ja nõustasid elama koos — seal ei saa kahelda, et nad kasutasid oma loomupärast vabadust, kui seadsid ametisse inimese, keda nad pidasid kõige võimekamaks ning arvasid kõige tõenäolisemalt neid hästi valitsevat. Sellega kooskõlas leiame rahvaid Ameerikas, kes (elades väljaspool Peruu ja Mehhiko võidukate mөөkade ja laienevate impeeriumide haardelust) ehkki tavaliselt küll eelistasid, *ceteris paribus*,³⁵ elust lahkunud kuninga pärijat, siiski, kui nad leidsid tolle mingilgi moel nõrga või suutmatu olevat, vaatsid temast oma loomupärast vabadust kasutades mөөda ja seadsid oma valitsejaks kõige tugevama ja vaprama mehe.

106. Niisiis, ehkki vaadates tagasi nii kaugesse minevikku, kui on kirjalikke ülestähendusi maailma rahvastamisest ja rahvaste ajalooost, leiame *valitsemise* tavaliselt ühe inimese käest, ei lükka see siiski ümber mu väidet, (nimelt) et *poliitilise ühiskonna algus* sõltub üksikisikute nõusolekust ühineda ja moodustada üks ühiskond, pärast mida, kui nad on nimoodi ühinenud, võivad nad püstitada sellist sorti valitsuse, nagu nad soovivaks peavad. Aga kuna see on andnud inimestele võimaluse eksida ja mөөda, et valitus on juba loomult monarhiline ning kuulub isale, siis poleks siinkohal vale vaadelda, miks inimesed valisid alguses üldjuhul sellise valitsusvormi. Kuigi isa ütleolek võis mõnede riikide esimesel asutamisel anda põhjust koondada esialgu võim ühe inimese kätte, on siiski ilmne, et põhjus, miks jätkati *valitsusvormiga*, mis kehasus *ühesainsas isikus*, ei olnud mitte isaliku võimu austamine ega tunnustamine, sest kõik pisimonarhiad, s.t peaaegu kõik *monarhiad*, on oma algusaja lähedal olnud tavaliselt või vähemalt puhuti *valitaavad*.

³⁵Lad k 'Kui muud tingimused on võrdsed'.

107. Seega esiteks, kõige alguses piisas selleks, et soetada ja alal hoida inimestele kogu seda poliitilist õnne, mida nad ühiskonnas otsisid, isa valitsemisest, mis kehtis nende lapsepõlves, kes temast põlvnesid, olles harjutanud neid *ühe inimese valitsemisega* ja veendes neid selle piisavuses seal, kus seda rakendatakse alluvate suhtes oskuse ja hoolega, kindluse ja armastusega. Polnud ime, et nad loomupärastelt sattusid ja jäid sellise valitsusvormi juurde, millega nad olid alates imikueast end harjutanud ning mille nad kogemuse varal olid leidnud olevat kasulik ja ohutu. Kui me lisame sellele, et *monarhia* oli lihtne ja täiesti endastmõistetav inimestele, keda kogemus polnud veel valitsusvormide osas õpetanud ega impeeriumi võimuharus või jultumus õpetanud olema valvel eelisõiguste kuritarvitamise ja piiramatu võimu ebamugavuste suhtes, mida monarhia trooni pürandamisel kaldus põhjustama ja neile kaela tooma, siis neile ei tundunud monarhia üldsegi kummaline, nii et nad ei vaevanud end kuigivõrd sellega, et mөөda välja viis, kuidas ohjeldada kõikumõeldavaid liialdusi nende poolt, kellele nad olid loovutanud võimu endi üle, ega sellega, kuidas tasakaalustada valitsusvormi selle mõningaid osi eri kätesse andes. Nad polnud tundnud vägivaldse valitsuse rõhunnist ega andnud ka ajastu mood, nende vara suurus või eluviis (mis jätsid vähe ruumi ka dedusele või võimuharusse) neile ühtegi põhjust seda karta või end selle vastu kindlustada. Seepärast pole ime, et nad panid end sellisesse *valitsuskorraldusse*, mis polnud mitte ainult kõige endastmõistetavam ja lihtsam, nagu öeldud, vaid sobis ka kõige paremini nende hetkeseisundi ja olukorraga, mis seisnes pigem vajaduses kaitsta end vööramaste sissetungide ja kaljustuste eest kui vajaduses rohkearvuliste seaduste jätele. Võrdsus lihtsas vaeses eluviisis, mis hoidis nende soove iga inimese väkese vara kitsastes raamides, tekitas vähe vastuolusid ja seega polnud nende vastuolude lahendamiseks vaja ka paljusid seadusi — ei nõutud õiglust seal, kus oli üsna vähe õigusrikkumisi ja seaduserikkujaid. Seega neist, kes sallisid üksteist niivõrd, et ühineda ühiskonnaks, ei saa arvata muud, kui et nende vahel pidi valitsema tutvus ja sõprus ning usaldus; nad pidid tundma suuremat kartust vööraсте inimeste kui üksteise vastu. Ja seepärast pidi nende esimeseks hooleks ja mõtteks olema, kuidas kindlustada end vöörgõu vastu. Nende meelest oli loomupärane seada end sellise *valitsuskorralduse* alla, mis võiks kõige paremini teenida

seda eesmärgi, ning valida kõige targem ja vapram inimene juhatajana neid nende sõdades ja viina neid oma vaenlaste vastu ning olena peamiselt just selles nende *valitsejaks*.

108. Niimoodi me näeme, et Ameerikas — mis on endiselt näiteks esimestest aegadest Aasias ja Euroopas, mil elanikke oli maa-ala kohta liiga vähe ning inimeste ja raha puudus ei avaltunud inimesi oma maavaldusi suurendama ega avaramate maatükkide eest võitlema — ei ole indiaanlaste *kuningad* oieti midagi enamat kui vaid *oma sõjavägede pealikud*. Ja ehkki sõjas on nende käskimisvõim piiramatult, siiski kodus ja rahualal kasutavad nad seda õigust väga harva ning neil on vaid väga mõõdukas ülemvõim — sõja ja rahu üle otsustamine kuulub tavaliselt kas rahvale või nõukogule. Ent sõja korral, mis ei võimalda valitsejate paljusust, kandub käsutamisõigus loomupäraselt üle *kuninga ainuiskulisele võimule*.

109. Näib nõnda, et Iisraelis endas oli nende *kohtumõistjate* ja *esimeste kuningate* peamiseks *ülesandeks* olla *pealikuks sõjas* ja oma sõjaväele juhiks, mis paistab selgelt välja Jettala loost (millele teistes kirjakohades viitab [väljend] *lāheh vājja ja tuleb tagasi rahva ees* ehk marsib oma vägede eesotsas välja sõtta ning tagasi koju).³⁶ Kui ammonlased pidasid sõda Iisraeli vastu, läkitasid hirmunud gileadlased saadikud Jettala, oma suguharu sohilapse juurde, kelle nad olid hüüanud, kusnusega, kas ta aitab neid ammonlaste vastu, kui nad teevad temast oma valitseja — mida nad teevad järgmiste sõnadega: "Ning rahvas pani tema enesele pealikuks ja juhiks",³⁷ mis, nagu tundub, tähendab sama mis *kohtumõistja*: "Ja Jettala mõistis Iisraelile kohut kuus aastat",³⁸ s.t oli neile *vägede ülemjuhataks*. Nii et kui Jootani sõites Sekemi kodanikega kohutuse pärast, mida nad kandsid Gideoni ees, kes oli olnud nendele *kohtumõistjaks* ja valitsejaks, siis ta ütleb neile: "Mu isa sõdis ju teie eest, pani kaalu oma elu ja päästis teid midjanlaste käest".³⁹ Gideonist mainitakse vaid seda, mida ta tegi *väepealiku*na, ja see on tõesti kõik, mida võib leida tema või mis tahes teise kohtumõistja loost. Ja Abimelekit kutsutakse küll teistest erinevalt

kuningaks, kuid parimal juhul oli ta vaid nende *väepealik*. Ja kui Iisraeli lapsed olid tüdinunud Saamueli poegade õelast käitumisest, ihaldasid nad kuningat, et nad saaksid olla "nagu kõik muud rahvad, et meie kuningas meile kohut mõistaks, meie ees välja läheks ja meie võitlusi võitleks".⁴⁰ Jumal nõustus nende sooviga ja ütles Saamuellile: "Ma läkitan sinu juurde mehe [---]. Võia ta võrstsiks mu rahvale, Iisraelile, tema peab mu rahva päästma viilistie käest".⁴¹ Justkui *kuninga* ainus *ülesanne* oleks olnud juhtida nende sõjaväge ja võidelda neid kaistes, millega vastavuses teatab Saamuul Saulile ta ametissepühitsemisel talle õlikruusi pähe valades, et "Issand on võidnud sind võrstsiks oma pärisosale".⁴² Ja seetõttu ei esitanud need, kes pärast Sauli pühalikku valimist ja *kuningana* austamist *suguharude* poolt Mispas Sauli endale kuningaks ei tahtnud, muud vastuväidet kui see: "Mis abi on meil temast?"⁴³ just nagu oleksid nad öelnud: "See mees ei sobi meile *kuningaks*, kuna tal pole sõjapidamise oskusi ega piisavalt kogemust selleks, et ta suudaks meid kaitsta." Ja kui Jumal otsustas anda valitsemise üle Taavetile, tegi ta seda sõnadega: "Aga nüüd ei jää su kuningriik püsima: Issand on enesele otsinud oma südame järgi mehe ja Issand on teda käskinud olla võrstsiks oma rahvale."⁴⁴ Otsekui kogu *kuningavõim* polnuks midagi muud peale *väepealiku* võimu. Ja seetõttu, kui need *suguharud*, kes olid jäänud Sauli perekonnaga juurde ja olid Taaveti võimuloleku vastu, tulid alistumise tingimustega Hebronisse Taaveti juurde, ütlesid nad talle teiste põhjuste hulgas, et nad pidid alistuma talle kui oma kuningale, et Taavet oli nende *kuningaks* tegelikult juba Sauli valitsemisajal, ja seepärast polnud neil nüüd põhjust kohelda teda teisiti kui oma *kuningat*. "Juba varem," ütlevad nad, "kui Saul oli veel meie kuningas, olid sina Iisraeli väljavijaks ja tagasitoojaks. Sinule on Issand öelnud: Sina pead hoidma mu rahvast Iisraeli kui karjane ja sina pead olena Iisraeli võrstsit!"⁴⁵

110. Niisiis, kas *kasvas perekond* järk-järgult üle *riigiks*, ja isalikk võim kandus edasi vanimale pojale, mille all pojad kasvasid tiks-

³⁶ 4Ms 27:17.

³⁷ Km 11:11.

³⁸ Km 12:7.

³⁹ Km 9:17.

⁴⁰ 1Sm 8:20.

⁴¹ 1Sm 9:16.

⁴² 1Sm 10:1.

⁴³ 1Sm 10:27.

⁴⁴ 1Sm 13:14.

⁴⁵ 2Sm 5:2.

teise järel suureks, alistudes vaikimisi sellele võimule, mida kõik tunnistasid, sest selle leebus ja võrdsus ei häirunud kedagi, kuni aeg näis olevat kinnitanud ja kindlaks määranud pärimisjärgluse põlisoiguse; või mitmed perekonnad ja mitmete perekondade järeltulijad, keda juhus, naabruskond või asjatöimetused kokku oli toonud, liitusid ühiskonnaks ja vajasis väepealiku, kelle juhtimise all nad võiksid olla sõjas vaenlase eest kaitsitud, kusjuures selle vaese, kuid voolurliku ajastu süütus ja siirus (nagu on peaaegu kõik need ajad, mil rajatakse valitsusi, millel üldse võiks olla võimalus maailmas püsima jääda) andis inimestele üksteise suhtes suure usalduse, mis tavaliselt ajendas riikide esimesi rajajaid andma valitsemist ühe inimese kätte, ilma ühegi selgesõnalise piirangu või kitsendusetä peale selle, mida nõudis asja enda loomus ning valitsuse eesmärk — ükskõik kummal viisil siis ka algul valitsemine üheainsa isiku kätte anti, igal juhul on kindel, et kunagi pole seda kellelegi usaldatud millegi muu kui vaid avaliku hüve ja ohutuse tagamiseks, milleks need, kellele kuulus võim, seda riikide algusaegadel tavaliselt ka kasutasid. Ja kui nad poleks nii teinud, poleks noored ühiskonnad suutnud ellu jääda; ilma selliste hoolitsevate isadeta, kes olid avaliku hüve suhtes vastuvõtlikud ja tähelepanelikud, oleksid kõik valitsused oma algusaja nõrkuses ja jõuetuses kokku varisenud ning valitseja ja rahvas oleksid peagi koos hukkunud.

111. Kuid ehkki *kuulsel ajastul* (enne veel, kui tühine auahnus ja kuri iha, *amor sceleratus habendi*⁴⁶ meelitas inimese vainu eksiarvamusse tõelisest võimust ja aust) oli rohkem voo-ruust ja järelikult samuti nii paremad valitsejad kui ka vähem pahelised alannad, ning toona ei kuulunud ühele poolele *tahituse järgi venivat eesõigust* rahva rõhumiseks ega olnud seega teisel pool-*lel* vajadust *vaidlustada eesõigusi* selleks, et võimukandja võimu vähendada ja ohjeldada,⁴⁷ mistõttu võimulolijate ja rahva vahel

⁴⁶“Omanmise neetud armastus”. Ovidius, *Metamorfoosid*, I, 131.

⁴⁷“Alguses, kui teatud liiki valitsus oli kord heaks kiidetud, siis toona vahest valitsemisviisi osas eriti kaugemale ei mõeldudki, kui vaid et kõik oli lubatud nende tarkusele ja otsustamisvabadusele, kes pidid valitsema, kumks inimesed oma kogemuse abil leidsid selle kõikide ühiskonna osade jaoks väga ebanugava olevat. Nii et asi, mille nad olid mõelnud välja ravimina, tegelikult vaid suurendas valu, mida ta oleks pidanud ravima. Nad nägid, et *ühe inimese tahet järgi elamine* sai *kõikide inimeste*

polnud ka võitlust valitsejate või valitsuse pärast — ometi, kui järgnenud aegadel võim säilis ja tugevnes, tähtmata ülesannet, milleks ta oli antud, ning auahnus ja toredus, millele alistasid kaasa meelitused, õpetasid valitsejaid, et neil on erinevad ja lahknivad huvid oma rahvast, siis arvasid inimesed olevat vajaliku uurida hoolsamalt *valitsuste algust* ja õigusi ning selgitada välja viisid, kuidas *ohjeldada liialdusi* ning *hoida ära* selle võimu *kurtarviti*, sest olid nad ju võimu usaldanud kellegi teise kätte üksnes omaenda hüvanguks, nüüd aga avastasid nad, et seda kasutati nende kahju tegemiseks.

112. Sellest võime näha, kui tõenäoline on see, et inimesed, kes olid loomupäraselt vabad ja kes omaenda nõusolekuga kas alistasid oma isa valitsemisele või eri perekondadest tulnuna ühinesid selleks, et moodustada valitsus, tavaliselt andsid *võimu ühe inimese kätte* ja eelistasid olla *üheainsa isiku* juhtimise all, ilma et selgesõnaliste tingimustega oleks piiratud või korraldatud tema võimu, mida nad tema aususes ja ettenägelikkuses piisavalt ohutuks pidasid. Nad ei kujutanud kunagi ette, et monarhia võiks olla jumalik õigus [*Jure Divino*] — mida inimesed polnud kuulnud enne, kui see ilmutati neile selle viimase ajastu teoloogia [*Divinity*] poolt —, ega tahtnud kunagi, et isalikule võimule kuuluks piiramatult omandiõigus või et ta oleks kogu valitsuse põhialus. Seda peaks olema piisavalt näitamaks, et nii palju, kui ajalugu meile valgust heidab, on meil põhjust järeldada, et kõik rahumeelsed *valitsuse* algused on *raijatud rahva nõusolekule*. Ma ütlen *rahumeelsed*, sest ühes teises kohas on mul võimalus rääkida vallutustest, mida mõned inimesed peavad samuti valitsuste tekkimise viisiks.

Teine vastuvõide, mida ma tean, et turgivalt esitatakse sellise riigikorralduste [Politise] *tekkeviisi vastu, nagu mina olen maininud, seisneb nimelt järgmises:*

113. Kuna kõik inimesed sünnivad *ühe või teise valitsuse all*, siis on *võimatu*, et keegi neist võiks *eales olla vaba ning ühineda teistega ja rajada uut valitsust või suudaks eales püstitada seaduslikku valitsust.*

vietsuse põhjuseks. See sündis neid jõudma seadusteni, milles kõik inimesed võisid juba ette ära näha oma kohustusi ning teada karistusi, mis seadustest ülestumiste eest oli ette nähtud.” Richard Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, I raamat, 10. ptk. lõik 5. *Autori märkus.* [Vaatamata mõnele väikesele sõnaerinevusele on see sama tsitaat, mis esineb §94-s. Locke'i allakriipsutus on asendatud kaldkirjaga.]

Kui see väide on õige, siis ma küsin: kuidas on maailma tekkinud nii palju seaduslikke monarhiaid? Sest kui keegi selle oletuse juurde jäädes suudab mulle näidata ühtainust ükskõik millal maailmas elanud inimest, kes on *vaba* rajama seaduslikku monarhiat, siis on minu kohus näidata talle veel kümnet teist *vaba inimest*, kel on omakorda voli ühineda ja panna alus uuele valitsusele, olgu siis tegemist kuningavõimu või mõne teise valitsusvormiga. See oleks tõestuseks, et kui üks inimene, *olles sündinud* kellegi teise *ülemvõimu all*, saab olla nii *vaba*, et tal on õigus juhtida teisi inimesi uues ja teistsuguses impeeriumis, siis võib igaüks, kes on *sündinud* kellegi teise *ülemvõimu all*, olla sama *vaba* ning saada mõne teistsuguse ja omaette valitsuse alamaks või valitsejaks. Ja niimoodi on nende endi põhimõtte kohaselt kas kõik inimesed, ükskõik kuidas *sündinud*, *vabad*, või siis on maailmas kõigest üks seaduspärane valitseja, üks seaduslik valitsus. Ja siis ei tule neil teha muud kui vaid näidata meile, milline see on. Kui nad sellega hakkama saavad, siis ei kahtle ma, et kogu inimkond nõustub ilma vastupanuta temale kuuletuma.

114. Kuigi vastuseks nende vastuväitele piisaks näitamisest, et see viib nendesamade raskusteni, mis tekiwad neil, kelle vastu nad seda kasutavad, püüan ma siiski natuke põhjalikumalt avada selle väite nõrkust.

"Kõik inimesed," ütlevad nad, "on sündinud valitsuse all ning sellepärast pole nad vabad uut valitsust rajama. Igaüks sünnib oma isa või valitseja alamana ning on seetõttu alalise allumise ja truuduse sidemetega seotud." On ilmne, et seda loomupärast *allumist* ühele või teisele inimesele, *millesse nad olid sündinud* ja mis neid sidus, pole inimesed kunagi omaks võtnud ega mõelnud sellest nii, nagu peaks see neid kohustama ilma nende endi nõusolekuta noile inimestele ja nende pärijatele edasi alluma.

115. Sest ajaloos ei esine teisi sedavõrd sagedasi näiteid, ei vaimulikest ega ilmalikest kui need, kes põõtasid selja ja katkestasid oma kuuletumise nende kohtuvõimule, kelle all nad olid sündinud, ning ka perekonnale ja kogukonnale, kus neid oli üles kasvatatud, sest nad *asutasid uued valitsused* teistes paikades, millest võrsus aegade alguses kogu see hulk väikesi riike, mida üha tuli juurde nii kaua, kuni jätkus piisavalt ruumi, ja kuni tugevam või õnnelikum neelas alla nõrgema, mille järel need suuremad omakorda lagunesid tükkideks ja jagunesid väiksemateks võimu-

deks. Kõik need on nii paljudeks tõendireks isaliku ülemvõimu vastu ja tõestavad ilmselgelt, et alguses ei loonud valitsusi mitte isa loomupärane õigus, mis kandus edasi tema pärijatele, kuna on võimatu, et sel alusel oleks saanud olemas olla nii palju väikesi kuningriike. Juhul kui inimestel poleks olnud *vabadust eralduda* oma perekonnast ja selles sisse seatud valitsusest, millist liiki see ka polnud, ning minna ja luua erinevaid riike ja teisi valitsusi, nii nagu nad heaks arvasid, oleks pidanud kõik olema vaid üksainus ülemaailmne monarhia.

116. See on olnud maailmas tavaks selle algusaajast kuni tänase päevani ega ole see ka praegu rohkem takistuseks inimkonna vabadusele, et nad on *sündinud asutatud ja põliste riigikorralduste all*, millel on kindlaskujunenud seadused ja valitsusvormid, võrreldes sellega, kui nad oleksid sündinud metsades vabalt ringi jooksvate asukate seas. Sest need, kes püüaksid meid veenda, et *mis tahes valitsuse all sündides oleme loomupäraselt selle alamad* ja et meil pole enam õigust ei nõuda ega omada loomuseaduse vabadust, neil pole muud põhjust selleks tuua (tuletades selle isalikust võimust, millele me oleme juba vastanud), kui et meie isad või esivanemad andsid ära oma loomupärase vabaduse ning kohustasid seeläbi iseenast ja oma järeltulijaid alaliselt kuuletuma valitsusele, millele nad ise alistusid. On tõsi, et kui keegi on võtnud endale mis tahes kohustusi või andnud lubadusi, siis on ta nendega seotud, kuid ta *ei saa* ühegi *kokkuleppega* kohustada *oma lapsi* ega järelsugu. Sest tema poeg on meheks saades kõiges sama *vaba* kui isagi ja ükski *isa* *tegu ei saa anda trena poja vabadust rohkem*, kui ta saab anda ära ükskõik millise teise inimese oma. Ta võib tõesti lisada maavaldusele, mis talle mingi riigi alamana kuulus, selliseid tingimusi, mis võivad tema poega kohustada olema selle kogukonna liige juhul, kui ta tahab kasutada seda vara, mis kuulus tema isale; sest kuna see maavaldus oli tema isa omand, võib isa käsutada või korraldada seda nii, nagu talle meeldib.

117. Ja see on tavaliselt andnud võimaluse selles küsimuses eksida, sest kuna riigid ei luba ühelgi osal nende võimu all olevast maast eralduda ega kasutada seda neil, kes pole sellest kogukonnast, siis ei saa poeg tavaliselt kasutada oma isa vara teisiti kui vaid samadel tingimustel, mis olid tema isal — üksnes selle tihiskonna liikmeks saades; sellega alutab ta kohe end seal kehtestatud valitsusele samavõrd nagu iga teinegi selle riigi alam. Inime-

sed ei pane tähele, et üksnes *nõusolek*, mille *valitsuse* all *siinitud vabad inimesed* annavad igauks eraldi ja üksteise järel, nii kui nad täiskasvanuks saavad, ja mitte kogu rahvahulgana koos, *teeb neist selle ühiskonna liikmed*, nii et mõeldes, et seda *nõusolekut* ei ole antud või et see pole vajalik, järeltavad nad, et nad on alamaid sama loomupäraselt, kui nad on inimesed.

118. Kuid on selge, et *valitsused* ise mõistavad seda teismoodi, nad ei taotle *võimu poja üle selle võimu pärast, mis neil oli isa üle*, ega suhtu lastesse kui oma alamatesse sellepärast, et nende isad seda juba on. Kui Inglismaa alam saab inglise naisega lapse Prantsusmaal, kelle alam see laps siis on? Mitte Inglismaa kuninga oma, sest lapsel peab olema juba sellisele eesõigusele. Ega ka mitte Prantsusmaa kuninga oma, sest kuidas võiks sel juhul isa viia last Prantsusmaalt ära ja kasvatada teda nii, nagu ta heaks arvab? Ja kas on kedagi peetud kunagi *reeturiks* või *ülejooksikaks*, kui ta riigist lahkus või selle vastu sõdis, sellepärast et ta sündis selles riigis, kuid vanematele, kes olid seal vööramaalased? Seega on selge nii valitsuste endi tavade kui ka õige mõistuse seaduse põhjal, et *laps ei sünni ühegi riigi ega valitsuse alamaks*. Ta on oma isa õpetuse ja voli all, kuni ta jõuab otsustamisõiguse ikka — siis on ta vaba mees, vaba vaima, millise valitsuse alla ta end seab, millise poliitilise keha külge ta end ühendab. Sest kui inglase poeg, kes sündinud Prantsusmaal, on vaba ja võib nii teha, siis on selge, et tema isalt, kes on selle kuningriigi alam, ei pärine mingit kohustust; samuti ei seo teda ükski tema esivanemate kokkulepe. Ja miks siis ei võiks kuuluda samal põhjusel ja samasugune vabadus tema pojale, kes on sündinud kusagil mujal? Võim, mis loomupäraselt kuulub isale oma laste üle, on sama, sõltumata kohast, kus lapsed sündivad, ja loomupärase kohustuste sidemed pole seotud monarhiate ega riikide kehtestatud piiridega.

119. Nagu on juba näidatud, on iga inimene loomupäraselt vaba ning mitte miski peale tema enda *nõusoleku* ei saa teda allutada ühelegi maisele võimule. Nüüd tuleb aga küsida, mida saab pida inimese *nõusoleku* piisavaks kuulutuseks, et panna teda alluma mingi valitsuse seadustele. Käesoleva teema puhul tuleb arvesse võtta tavapärasest eristust selgesõnalise ja vaikiva *nõusoleku* vahel. Keege ei kahtle, et iga ühiskonda astuva inimese selgesõnaline *nõusolek* teeb temast selle ühiskonna täieliku liikne, selle valitsuse alama. Keerulisem on aga see, mida tuleb mõista *vaikiva*

nõusolekuna ja millises ulatuses selline *nõusolek* kohustab, s.t millisel määral tuleb arvata, et keegi on *nõusoleku* andnud ja seeläbi mingile valitsusele alistunud seal, kus ta pole oma *nõusolekut* ühelgi moel avalikult väljendanud. Selle kohta ma ütlen, et iga inimene, kellel on mingi vara või kasutusõigus mingi valitsuse võimu all oleva mis tahes maa mõnes osas, annab seeläbi oma *vaikiva nõusoleku* ja on kohustatud niisuguse kasutusõiguse jooksul kuuletuma selle valitsuse seadustele samavõrd nagu iga teine selle valitsuse alam — olgu tema varaks maavaldus, mis on temale ja tema pärijatele igaveseks, või eluase ainult nädalaks, või olgu selleks pelgalt vabalt reisimine tee peal; ja tegelikult, lihtsalt viibimisest selle valitsuse aladel piisab vaikiva *nõusoleku* andmiseks.

120. Et seda paremini mõista, on paslik tähele panna, et iga inimene, kui ta alguses mis tahes riikliku ühiskonnaga liitub, on selle liitumisega lisanud ja allutanud kogukonnale selle vara, mis talle kuulub või mis tal saab olema, kui see vara ei ole juba mõne teise valitsuse oma. Sest oleks otseses vastuolus, kui keegi astuks koos teistega enda omandi kaitses ja korraldamiseks ühiskonna ning arvaks siiski, et tema maavaldus, mida kui omandit ühiskonna seadused peavad reguleerima, võiks olla vaba selle valitsuse õigusemõistmise alt, mille alam ta maomanikuna ise on. Nüüsis, sama teoga, millega keegi ühendab mingi riigiiga oma isiku, kes varem oli vaba, sellesama teoga ühendab ta selle riigiiga ka oma vara, mis oli varem vaba, ja need mõlemad, isik ja vara, saavad alluma selle riigi valitsusele ja omandiõigusele, nii kaua kuni see riik kestab. Järelikult sealtmaalt alates, *igalüks, kes kasutab pärandi, ostu, loa või mõnel muul teel saadud mis tahes osa selles maa*, mis on niimoodi riigi külge liidetud ja on *selle riigi valitsuse* all, *peab tegema seda vastavalt tingimustele*, mis selle kohta käivad, s.t *alludes selle riigi valitsusele*, mille õigusemõistmise all see maa on, samamoodi nagu iga teinegi selle riigi alam.

121. Ent kuna valitsuse otsene õigusemõistmise võim on ainult maa üle ja ulatub ka selle omanikuni (enne kui ta tegelikult on sisenenud ühiskonda) ainult siis, kui too elab sellel maal ja kasutab seda, siis *kohustus alluda valitsusele*, millega selline kasutamine teda seob, *algab ja lõpeb kasutamisega*. Nii et mil iganes omanik, kes pole valitsusele andnud midagi muud peale sellise *vaikiva nõusoleku*, loobub kõnealusest valdusest seda kas kinkides,

muies või mõnel muul moel, on ta vaba minema ja liituma mis tahes teise riigiga, või leppima teiste inimestega kokku uue riigi rajamises *in vacuis locis*.⁴⁸ ükskõik millises maailma osas, mille nad leiavad olevat vaba ja omanikuta. Samal ajal see, kes on juba kord tegeliku nõusoleku ja mõne selgesõnalise avaldusega andnud oma *nõusoleku* kuuluda mingisse riiki, on alaliselt ja asendamatult kohustatud olema ja jääma muutumatult selle riigi alamaks ega saa enam kunagi olla loomuseisundi vabaduses, välja arvatud juhul, kui valitsus, mille all ta oli, mõne õnnetuse tõttu laiali läheb või ei lase mõni muu avalik sündmus tal enam olla selle riikliku ühiskonna liige.

122. Mis tahes riigi seadustele allumine, vagalt elamine ning riigi seadustega antud eesõiguste ja kaitse nautimine *ei tee inimest selle riikliku ühiskonna liikmeks*. See on üksnes kõigile neile mõeldud kohalik kaitse ja kõigilt neilt oodatav ustavus, kes, kui nad ei ole sõjaseisundis, satuvad mõnele valitsusele kuuluvale alale, ükskõik millisesse kohta, kuhu ulatub valitsuse seaduse jõud. Kuid see *ei tee inimest rohkem selle ühiskonna liikmeks*, selle riigi eluaegseks alamaks, kui teeks üht inimest teisele alamaks see, kui esimene leiaks viimase perekonnas mõneks ajaks muu gava äraelanise, kuigi ajal, mil ta selles elab, on ta kohustatud järgima neid seadusi ning alluma sellele valitsusele, mille ta sealt eest leidis. Niimoodi me näeme, et *võõramalased*, kes elavad kogu oma elu teise valitsuse all ja naudivad selle eesõigusi ja kaitset, olles siiski samavõrd kohustatud, isegi oma südametunustuse ees, selle juhtimisele alluma kui mis tahes teine alaline elanik, ei muutu seeläbi siiski *selle riikliku ühiskonna alamateks või liikmeteks*. Viimasteks ei saa inimest teha miski muu peale tegeliku riikliku ühiskonda astumise, mis sünnib kindlameelse kohustuse ning selgesõnalise töötuse ja kokkuleppega. Just nii arvan ma poliitiliste ühiskondade tekkimisest ja sellest *nõusolekust*, mis *teeb ükskõik kellest ükskõik millise riikliku ühiskonna inime*.

9. PEATÜKK. POLIITILISE ÜHISKONNA JA VALITSUSE EESMÄRKIDEST

123. Kui inimene on loomuseisundis nii vaba, nagu eespool öeldud, kui ta on oma isiku ja vara täielik isand, võrdne kõige ülemaga ja alam mitte kellelegi, miks tahab ta siis sellisest vabadusest loobuda? Miks ta tahab ära anda selle piiramatult käsuvõimu ning allutada end mõne teise jõu ülemvõimule ja järelevalvele? Sellele on selge vastus, et kuigi loomuseisundis on tal selline õigus, on selle kasutamine siiski väga ebakindel ning seda ohustavad pidevalt teiste inimeste rünnakud. Kuna kõik on samavõrd kuningat nagu temagi, igaüks temaga võrdne, ning sealjuures suurem osa inimesi ei järgi rangelt võrdsuse ja õigluse printsiipi, siis loomuseisundis ei ole omandi kasutamine sugugi mitte ohutu ega tagatud. Seetõttu tahab inimene väljuda sellisest seisundist, mis on küll vaba, aga täis hirme ja pidevaid ohtusid. Tal on igati põhjust otsida väljapääsu ja olla nõus liituma ühiskonda koos teistega, kes on juba ühinenud või kavatsesid seda teha, et ühiselt *hoida alal* oma elu, vabadust ja vara, mida ma nimetan üldise nimega *omand* [Property].

124. Seepärast on suureks ja peamiseks *eesmärgiks*, miks inimesed ühinevad riiklikesse ühiskondadesse ja asetavad end valitsuse võimu alla, oma *omandi alalhoidmine*, mille tagamiseks jääb loomuseisundis palju vaja.

Esiteks puudub seal *kehtestatud*, kindlaks määratud ja kõigile teada olev *seadus*, mis on üksmeeles vastu võetud ning seatud õige ja vale mõõdupuuks ja üldiseks vahendiks, mille abil lahendada kõiki vastuolusid nende vahel. Kuigi loomuseadus on kõikidele mõistustikele olenditele selge ja arusaadav, on inimesed oma huvideid siiski erapoolikud, nagu nad on ka teadmatutes, sest nad pole loomuseadust tundma õppinud, mistõttu nad ei taha neid puudutatavates üksikjuhtumites tunnistada loomuseaduse raskendamist seaduse kombel siduvaks.

125. *Teiseks*, loomuseisundis ei ole *avalikku ja erapoolikut kohtuniku*, kellel oleks võim otsustada kõikide erimeelsuste üle vastavalt kehtestatud seadustele, sest selles seisundis on igaüks nii loomuseaduse kohtunõisjaks kui ka täideviijaks. Inimesed aga on enda suhtes erapoolikud, viha ja kättemaks viib neid kergeti äärmustesse ja teeb nad liiga kuunavarelikeks neid ennast

⁴⁸Lad k 'asustamata paikades'.

puudutatavates kohtuasjades, samuti nagu inimeste hoolimatus ja ükskõiksus muudab nad liiga hooletuks teisi inimesi puudutatavates kohtuasjades.

126. *Kolmandaks*, loomuseisundis pole tihiti jõudu, mis tagaks ja toetaks õiget kohtuotsust ning *kindlustaks* selle õige täideviimise. Neil, kes on ebaõigluse tõttu vihastanud, äpardub tehtud ülekohtu jõu abil tasastegemine harva, kui nad seda suudavad. Selline vastuhakk teeb karistamise tihiti ohtlikuks ja hävitavaks neile, kes niimoodi üleastujat karistada üritavad.

127. Niisiis, kõigist loomuseisundi privileegidest hoolimata on inimesed sellesse seisundisse jäädes ikkagi halvas olukorras, ja see sunnib neid kiiresti liituma ühiskonda. Seega me leiame harva arvestatavat hulka inimesi, kes mingil ajaperioodil sellises seisundis koos elavad. Ebanugavuste tõttu, millele nad loomuseisundis on avatud ja mis tulenevad igaühe juhustlikust ja äraarvamatust võimukasutamisest loomuseaduse eirajate karistamisel, soovivad inimesed leida varjupaika valitsuse kehtestatud seaduste all, otsides neis *kaitset enda omandile*. Just see panebki igaühte neist nii meelsasti loovutama oma isiklikku karistamisvõimu ühele inimesele, kes määratakse nende seast seda võimu rakendama — ja seda selliste reeglite järgi, nagu ühiskond või need, kes on rahva poolt selleks eesmärgiks volitatud, kokku lepivad. Sellega olene ära seletanud nii *seadusandliku kui täidesaatva võimu*, samuti valitsuste ja ühiskondade algupärased *õigused ning tekkimise*.

128. Kui jätta kõrvale lihtsate rõõmude nautimise vabadus, siis on inimesel loomuseisundis kaks peamist õigust:

Esimene õigus on teha *loomuseaduse* seatud piirides kõike, mida ta peab vajalikuks, et hoida alal ennast ja teisi inimesi. Selle õiguse alusel, mis on kõigile inimestele ühine, on tema ja kogu ülejäänud *inimkond üks kooslus* [*Community*], nad moodustavad ühe seltsi [*Society*], existudes kõigist teistest olenditest. Ja kui poleks väärastunud inimeste kolvatust ja pahelisust, ei oleks ka mingit vajadust mingi teise koosolemise järele — poleks vajadust eralduda sellest suurest ja loomulikust kooslusest ning ühineda otseste kokkulepete kaudu väiksematesse ja üksikeist eraldatud ühendustesse.

Teine õigus loomuseisundis on *võim karistada kuritegude eest*, mis on sooritatud loomuseaduse vastu. Inimene loobub oma

mõlemast loomuõigusest siis, kui ta liitub eraviisilisse [*private*], kui ma võin seda nii nimetada, või teatud poliitilisse ühiskonda, ja ühineb mõne riigiga, mis seisab omaette kogu ülejäänud inimkonnast.

129. *Ta loobub* oma esimesest õigusest, nimelt õigusest *teha kõike, mida ta peab vajalikuks enda ja kogu ülejäänud inimkonna alalhoidmiseks*, et olla juhitud ühiskonna seaduste poolt vähemalt niivõrd, kui seda nõuab enda ja kogu ülejäänud ühiskonna alalhoidmine. Sellised ühiskondlikud seadused kitsendavad paljuski inimese vabadust, mis kuulub talle loomuseaduse kohaselt.

130. *Teiseks*, ta *annab* täielikult *ära karistusvõimu*, ning lisaks ta rakendab oma loomupärast jõudu (mida ta varem võis kasutada loomuseaduse täideviimiseks omaenda volitusel ja nii, nagu ta pidas sobivaks) selleks, et aidata ühiskonna täidesaatvat võimu vastavalt seaduses nõutule. Sest olles nüüd uues seisundis, kus ta naudib lisaks ühiskonna kogu tugevusest tulenevale kaitsele ka paljusid teisi hüvesid, mis tulenevad teiste tööpanusest, toetusest ja seltskonnast, peab ta loovutama ka nii suure osa oma loomulikust vabadusest enda eest hoolt kanda, nagu seda nõuab ühiskonna hüve, heaolu ja turvalisus — see pole üksnes hädavajalik, vaid ka õiglane, kuna teised ühiskonna liikmed teevad sama moodi.

131. Aga kuigi inimesed annavad ühiskonda astudes loomuseisundi võrdsuse, vabaduse ja täidesaatva võimu ühiskonna kätte, et alistuda seadusandlikule võimule nii suures ulatuses, nagu seda nõuab ühiskonna hüvang, sünnib see siiski vaid iga inimese kavatsusest kaitsta paremini oma vabadust ja oma omandit (sest ei saa arvata, et ükski mõistustlik olend sooviks muuta oma olukorda halvemaks). Ühiskonna või selle asutatud *seadusandliku organi* võim *ei tohi kunagi ulatuda kaugemale tihitest hüvest*, vaid on kohustatud kaitsma igaühe omandit, kõrvaldades need kolm eespool mainitud puudust, mis tegid loomuseisundi nii ebakindlaks ja ebanugavaks. Ning iga riigi iga seadusandliku või kõrgeima võimu kandja on kohustatud valitsema kehtestatud *alaliste seaduste* alusel, mis on välja kuulutatud ja rahvale teada antud, mitte juhuslike määruste abil. Ta peab valitsema toetudes *erapooletutele* ja õiglastele *kohtunikele*, kes lahendavad õigusvaidlusi vastavalt nende seadustele ning rakendavad kogukonna jõudu riigisiseselt *ainult selliste seaduste täideviimisel*, või ka välismaal, selleks et

ära hoida või hüvitada võõrriigi põhjustatud kahju ning kaitsa ühiskonda sissetungide ja rüüsterkede eest. Kõigel sellel ei tohi olla muud *eesmärki* peale *rahu*, *turvalisuse* ja rahva *avaliku heaolu*.

10. PEATÜKK. RIIGIVORMIDEST

132. Nagu eespool näidatud, võib enamus, kellele loomupäraselt kuulub inimeste algsest ühinenisest saadik terve kogukonna võim, rakendada kogu seda võimu, et teha aeg-ajalt kogukonnale seadusi ja viia neid ellu enda määratud ametnike kaudu — sel juhul on valitsusvorm täiuslik *demokraatia*. Veel võib seaduste tegemise võim olla antud mõnede valitud inimeste ja nende pärijate või järeltulijate kätte, mispuhul on tegemist *oligarchiaga*. Ning veel võib see võim olla antud ühe mehe kätte ja siis on see *monarhia*, kui ühele mehele ja tema pärijatele, siis on tegemist *päritliku monarhiaga*, aga kui talle ainult eluajaks ja tema surma korral naaseb järglase määramise võim — aga ainult see võim — enamusele, siis on see *valitu monarhia*. Vastavalt nelle vormidele saab kogukond luua valitsuse ühend- või segavorme, nagu ta heaks arwab. Ja kui enamus on alguses andnud seadusandliku võimu ühele või enamale isikule ainult nende eluajaks või mis tahes piiratud ajaks, mille järel läheb kõrgeim võim tagasi enamuse kätte, siis kui see on niimoodi tagastatud, võib kogukond selle anda uuesti nendele, kellele heaks arwab, moodustades niimoodi uue valitsusvormi, sest *valitsusvorm sõltub* kõrgeima võimu *asukohest*, milleks on *seadusandlik võim*. On võimalik ette kujutada, et alam võim peaks tegema ettekirjutusi kõrgeinale võimule või et keegi teine peaks kõrgeima võimu võiks teha seadusi — seega, vastavalt sellele, kuidas seaduste tegemise võim on asetatud, on korraldatud ka *riigi valitsusvorm*.

133. Riigi all ei pea ma algusest peale silmas mitte demokraatiat ega mõnd teist valitsusvormi, vaid *igasugust sõltumatut ühiskonda*, mida ladina rahvad tähistavad sõnaga *civitas* ja millele meie keeles vastab kõige paremini sõna *Commonwealth*. See väljendab sellist inimeste ühiskonda [Society] kõige täpsemini, erinevalt ingliskeelsetest sõnadest *Community* [kogukond] ja *City* [linn], sest valitsuse all võib olla allutatud kogukondi ja linn tähendab meile midagi hoopis muud kui riik. Sellepärast palun ma ebaselguse vältimiseks lüüa kasutada sõna *Commonwealth*

[riik], mis on selles tähenduses, nagu ma leian seda olevat kasutanud kuningas James I,⁴⁹ ja ma arvan selle olevat algupärase tähenduse; aga kui see kellelegi ei meeldi, siis olen ma nõus seda parema vastu välja vahetama.

11. PEATÜKK. SEADUSANDLIKU VÕIMU ULATUSEST

134. Kuna inimeste peamine ühiskonda astumise eesmärk on enda omandi rahulik ja turvaline kasutamine, mille saavutamise peamiseks vahenditeks ja tööriistadeks on ühiskonnas kehtestatud seadused, siis on iga riigi *esimeseks ja põhjapanevaks õigustloovaks seaduseks seadusandliku võimu asutamine*, sest *esimene ja põhjapanev loomuseadus*, mis peab valitsema ka seadusandliku võimu üle, on *ühiskonna* ja iga isiku (niivõrd kui see on kooskõlas avaliku hüvega) *kaitsmine*. See *seadusandlik võim* pole üksnes riigi *kõrgeim võim*, vaid on ka püha ja muutmatu nende käes, kellele ühiskond selle on kord andnud — mitte kellegi teise väljastatud määruisel, ükskõik mis vormis seda ka sõnastataks või ükskõik kes selle taga ka seisaks, ei saa olla *seaduse jõudu* ja sunni, kui sellel ei ole rahva valitud ja määratud *seadusandliku võimu heakskiitu*. Ilma selleta ei oleks seadusel *ühiskonna nõusolekut*, mis on tingimata vajalik selleks, et seadusest saaks *seadus*. Seaduste tegemise võimu ühiskonna üle ei saa olla mitte kellelgi muudu kui vaid ühiskonna enda nõusolekul⁵⁰ ja tema volitusel. Sellepärast lõpeb igasugune *kuuletumine*, mil-

⁴⁹James I, Inglismaa kuningas 1603–1625; 1567–1625 ühtlasi Šoti-maa kuningas (James VI).

⁵⁰Seaduslik õigus teha seadusi, mis juhivad inimeste poliitilist ühiskonda, kuulub õigusega kogu ühiskonnale endale. Kui mõni valitseja või võimkandja siin maa peal peaks tegema seadusi lähtuvalt enda võimust ning mitte Jumala vahetu ja isikliku selgesõnalise volituse alusel või nende inimeste algsest nõusolekust tuleneva võimu alusel, kelle üle need seadused kehtestatakse, siis ei ole see parem ehtsast tüüriast. Need ei ole seadused, mida avalik heakskiit pole seadusteks teinud.” (Hooker, *Laws of Ecclesiastical Polity*, 1. raamat, 10. ptk, lõik 8.) “Selle küsimuse juures tuleb märkida, et kuna loomupäraselt puudub inimestel täielik ja täiuslik võim suure poliitiliste kogukondade valitsamiseks, siis tülise ilma oma nõusolekut andmata ei peaks me elama ühegi inimese käsu all. Me anname nõusoleku olla valitsejad siis, kui see ühiskond, mille osa

leks kõige pühalikumad töötused võivad ühte inimest teise suhtes kohustada, viimaks selles *kõrgemas võim*us ning on juhtunud seadustest, mida see võim kehtestab. Samuti ei vabasta ükski võõrvõimule või mõnele kohalikule alamalseisvale võimule antud vanne ühtegi ühiskonnaliiget tema kuuletumise kohustusest *seadusandlikule võimule*, mis tegutses vastavalt rahva usaldusele ega sunni inimest sellisele kuulekusele, mis läheks niimoodi kehtestatud seadustega vastuollu, ega ka kuuletuma rohkem, kui seadused ette näevad. On naeruväärne arvata, et keegi saaks lõppkokkuvõttes olla kohustatud alluma mingile *võimule*, mis pole antud ühiskonnas *kõige kõrgem*.

135. Ükskõik kas *seadusandlik võim* on antud ühele või mitmele, kas ta töötab pidevalt või kindlate ajavahemike jooksul, olguigi et ta on *kõrgem* võim igas riigis, siiski:

Esiteks, ta *ei ole*, ega saagi olla, täiesti *omavõimeline* võim rahva elu ja vara üle. Sest kuna ta on kõikide ühiskonnaliikmete ühisvõim, mis on loovutatud vaid seadusandja isikule või seadusandlikule kogule, ei saa seda võimu olla rohkem, kui oli neil isikuteel loomuseisundis enne seda, kui nad ühiskonda astusid, ning mille nad kogukonnale üle andsid. Sest ükski inimene ei saa teisele inimesele ära anda rohkem võimu, kui tal endal on, ja kellelgi ei ole piiramatut omavõllist võimu iseenda üle, et seda hävitada, ega kellelgi teise üle, et võtta tema vara. Inimene, nagu on tõestatud, ei saa allutada end teise inimese omavõllise võimule, ja et loomuseisundis pole tal omavõllist võimu teise inimese elu, vabaduse või vara üle, vaid on seda ainult nii palju, kui palju loomuseadus andis talle iseenda ja kogu ülejäänud inimkonna alalhoidmiseks, siis on see ka kõik, millest inimene loobub või saab loobuda riigi ja selle kaudu *seadusandliku võimu* kasuks, nii et seadusandjal ei saa olla sellest rohkem võimu. Seadusandja kõige suurem võim *piirdub* sellega, mis on ühiskonnale *avalik hüve*. See on võim, millel pole muud eesmärgi peale alalhoidmise, ja seepärast ei saa tal olla kunagi õigust alamaid hävitada, orjastada ega tahtlikult vae-

me olemine, on mingil ajal juba nõusoleku andnud ega ole seda nõusolekut sarnase üldise kokkuleppega tühistanud.

Sellepärast on iga liiki inimlikud seadused olemas vaid tänu kokkuleppele.” (*Ibid.*) *Autori märkus*.

sestada.⁵¹ Loomuseaduse kohustused ei lõpe ühiskonnas, vaid on paljudel juhtudel üksnes piiratud ning nende järgimise tagamiseks on neile inimlike seadustega lisatud kõigile ette teadaolevad karistused. Niimoodi kehtib loomuseadus igavese seadusena kõikidele inimestele, nii nagu *seadusandjatele*, nii ka kõigile teistele. Reeglil, mida nad kirjutavad ette teiste inimeste tegudele, peavad nii nagu nende endi ja ka teiste inimeste teod olema kooskõlas loomuseadusega, s.t Jumala tahtega, mille ilminguks loomuseadus on, ja *põhiapanevaks loomuseaduseks* on *inimkonna alalhoidmine*, mille vastu ei saa käia ükski seaduslik ega kehtiv inimlik karistus.

136. Teiseks, *seadusandlik* või *kõrgem* võim ei saa võtta endale õigust valitseda hetke ajal välja antud omavõlliste määrustega,⁵² vaid on *kohustatud jagama õiglust* ja otsustama alamate õiguste

⁵¹“Avalikke ühiskondi kannab kaks alust: üks on loomupärane kalduvus, mille kohaselt kõik inimesed soovivad setskondlikku elu ja sõpruskonda; teine on nende koosseisu viisi puudutav kord, milles on kas selgesõnaliselt või vaikimisi kokku lepitud. Viimane neist on see, mida me nimetame riigi [*Common-wealth*] seaduseks, hingeks sellele poliitilisele kehale, mille liikmed teeb seadus elavaks, hoiab koos ja paneb tööle sellistes tegudes, nagu nõuab üldine hüve. Poliitilised seadused on määratud inimeste seas väliseks korraks ja valitsuseks, need peavad alati olema kujundatud nii, nagu arvatakse, et inimese tahe on sisimas kangekaelne, määsuumeelne ja tunneks vastumeelt kuuletumises oma loomuse pühadele seadustele. Ühesõnaga, kuigi me eeldame, et inimene pole oma rikunud meelte poolest mitte palju parem metsikust elajast, kannavad seadused sellele vaatamata hoolt, et kujundada inimese välispidiseid tegusid niimoodi, et need ei oleks takistuseks ühisele hüvangule, milleks kõik ühiskonnad on asutatud. Kui seadused seda ei tee, siis pole nad täiuslikud.” Hooker, *Laws of Ecclesiastical Polity*, 1. raamat, 10. pkt, lõik 1. *Autori märkus*.

⁵²“Inimlikud seadused on abinõuks inimeste suhtes, kelle tegusid nad peavad juhtima, kuid olgu nad sellised abinõud, nagu nad on, nende mõõdupuaks on omad kõrgemad seadused, mida on kaks — jumalaseadus ja loomuseadus. Nii et inimlikud seadused peavad olema tehtud vastavalt üldistele loomuseadustele ega tohi rääkida vastu pühakirja mis tahes otsesele seadusele, sest muidu on nad halvasti tehtud.” Hooker, *Laws of Ecclesiastical Polity*, 3. raamat, 9. pkt.

“Sundida inimesi millekski ebanurgavaks näib mittemõistuspärane.” *Ibid.*, 1. raamat, 10. pkt, lõik 7. *Autori märkus*.

üle vastavalt väljakuulutatud alalistele seadustele ja kõigile ette teadaolevatele volitatud kohtunike abil. Et loomuseadust pole üles kirjutatud ning et seda ei saa leida mujalt kui vaid inimeste peast, siis neid, kes kirest või omahuvist kantuna loomuseadust valesti loevad või rakendavad, pole võimalik nii kergelt veenda nende eksimuses seal, kus pole aneetise määratud kohtunikku. Ja nii pole loomuseadusest kasu, nagu peaks olema — eriti seal, kus igaüks on ise kohtunikuks, seaduse tõlgendajaks ja täideviijaks ning seda ka teda ennast puudutavatel juhtudel — et määrata kindlaks õigusi ja kaista nende vara, kes selle seaduse all elavad. Samuti kuna sellel, kelle poolele jääb õigus, on tavaliselt kasutada vaid tema enda tugevus, pole tal piisavalt jõudu end kaitsta eest kaista ega kuivategijaid kaistada. Vältimaks neid ebamugavusi, mis põhjustavad loomuseisundis segadust inimeste vara suhtes, ühinevad inimesed ühiskondadesse, et neil oleks oma vara kindlustamiseks ja kaitsmiseks kogu ühiskonna ühendatud tugevus ning et neil võiks olla selleks kohustavad *alised seadused*, mille kaudu igaüks saaks teada, mis on tema oma. Sel eesmärgil loovutavad inimesed oma loomupärase võimu ühiskonnale, millesse nad astuvad, ning kogukond annab seadusandliku võimu sellele, kellele heaks arwab, selles usus, et inimesi juhiivad *avalikult väljakuulutatud seadused*, või muidu oleksid nende rahu, vaikus ja vara sama ebakindlad, kui need olid loomuseisundis.

137. Piiramatult omavoliline võim või valitsemine ilma kindlaks määratud alalist seadusteta ei saa kumbki kokku sobida ühiskonna ja valitsuse eesmärkidega, sest inimesed ei jätaks maha oma loomuseisundi vabadust ega kohustaks end üksteise suhtes muidu kui vaid oma elu, vabaduse ja vara kaitsesks ning oma rahu ja vaikus kindlustamiseks õigusi ja omandit korraldavate *kehtestatud seadustega*. Ei saa arvata, et nad kavatseksid, kui neil selleks võimu oleks, anda kellelegi, kas ühele või mitmele *piiramatult omavolilise võimu* oma isiku ja maaomandi üle ning anda võimukandjatele jõu teostada omavoliliselt nende üle oma piiramatata tabet. Nii asetaksid nad end halvemasse seisundisse, kui oli loomuseisund, kus neil oli vabadus kaista oma õigust teiste tekitatava kahju eest ning võrdsed tingimused jõukasutamiseks oma õiguse säilitamiseks, ükskõik kas neid ründas üksainus inimene või mitmed koos. Kusjuures eeldades, et nad on andnud end seadusandja *piiramatult omavolilise võimu* ja tahte alla, teevad nad ennast relvituks, samas relvastades seadusandja nii, et seadus-

andja saab pidada neile jahti siis, kui heaks arwab; on palju halvemas olukorras see, kes on jäetud kaitseta ühe inimese omavolilise võimu ees, kes käsutab sadat tuhandet inimest, kui see, kes on jäetud kaitseta saja tuhande inimese omavolilise võimu ees. Keegi ei ole kindel, et tema tahe, kes nii paljusid inimesi käsutab, on teiste inimeste omast parem, kuid tema jõud on sada tuhat korda tugevam. Ja sellepärast, ükskõik milline on riigi valitsusvorm, peab võimul olev jõud valitsema *avalikult väljakuulutatud ja vastuvõetud seadustega* ning mitte hetke ajel välja antud käskude ja ebaseaduste otsustega. Sest inimkond oleks loomuseisundist palju halvemas seisundis, kui ta relvastaks ühe või mitu inimest kogu rahvahulga ühendatud jõuga, et sundida rahvast suvaliselt kuuletuma nende äkilistest tujudest sündinud äärmuslikele ja piiranguteta või kitsendusteta määrustele ja kuni selle [teostumise] hetkeni teadmata tahtele, ilma et oleks ühtegi abivahendit, mis võiks nende tegusid juhtida ja õigustada. Selleks et kogu valitsuse võim oleks ainult ühiskonna hüveks, sest see ei tohiks olla *omavoliline* ega suvaline, peab seda võimu ellu viima *kehtestatud ja avalikult väljakuulutatud seaduste* kohaselt. Niimoodi saaks rahvas teada oma kohust ning tunda end seaduse piirides ohutult ja kindlalt, ning ka valitsejaid hoitaks neile kohastes piirides ega oleks neil kiusatust kasutada nende käes olevat võimu sellisteks eesmärkideks ja sellisel määral, mida rahvas ei teaks ega sooviks.

138. *Kohmandaks, kõrgeim võim ei saa võtta üheltki inimeselt ilma tolle enda nõusolekuta mitte mingit osa tema omandist*. Et omandi kaitses on valitsuse peamine eesmärk ja põhjus, miks inimesed ühiskonda astuvad, siis eeldab ja nõuab see paratamatult, et inimestel peab *olema omand*, sest kui seda poleks, tuleks arvata, et nad ühiskonda astudes jäävad ilma sellest, mis oli ühiskonda astumise eesmärgiks; see aga on liialt suur rumalus, et keegi võiks nii mõelda. See, et *inimestele kuulub ühiskonnas omand*, tähendab, et neil on õigus asjadele, mis kuuluvad neile kogukonna seaduste kohaselt, mille järgi ei ole kellelgi õigust ära võtta nende vara ega mis tahes osa sellest ilma nende enda nõusolekuta — vastasel korral ei oleks neil tildse *omandit*. Sest tõesti mul pole *omandit* selles, mida teine inimene võib õigusega ja ilma minu nõusolekuta minult ära võtta, siis kui heaks arwab. Seeja on ekslik mõelda, et mingi riigi kõrgeim või *seadusandlik võim* tohib teha, mida tahab, ning *omavoliliselt* käsutada alama vara või võõrandada oma suva järgi sellest mingi osa. Seda ei tule palju

karta valitsuskorra puhul, kus *seadusandlik võim* koosneb tervikuna või osaliselt vahetuva koosseisuga esinduskogudest, mille liikmetest saavad laialisaatmise järel kõigile ühiste seaduste all selle riigi alannad võrdsena kõigi teistega. Kuid valitsuskorra puhul, kus *seadusandlik võim* asub ühes alalises esinduskogus või on antud ühele inimesele, nagu absoluutses monarhias, on endiselt oht, et nad arvavad endli olevat ülejäänud kogukonnast erinevad huvid ning nad kalduvad suurendama iseenda rikkust ja võimu, võttes rahvalt seda, mida nad heaks arvavad. Sest siis ei ole inimese *omand* sugugi kindel, kui sellel, kes neid kui alannaid käsutab, on võim võtta ükskõik kelle *omandist* see osa, mis talle meeldib, ning kasutada ja käsutada seda nii, nagu tema heaks arvab, ehkki on olemas head ja erapooletud seadused, mis seavad piirid tema ja ta kaaslase omandile.

139. Nagu ma olen näidanud, on *valitsusele*, ükskõik kelle kätte see on antud, usaldatud võim sel tingimusel ja sel eesmärgil, et inimesed saaksid omada ja soetada *endale omandit*. Seega ei saa valitsejale või senatile, kuigi neil võib olla võim teha *seadusi omandi* korraldamiseks alannate vahel, mitte kunagi kuuluda võim võtta endale ilma alama nõusolekuta kogu tema *omandit* või osa sellest. Sest see tähendaks tegelikult, et alannad jääksid ilma *omandita*. Selleks et me võiksime näha, et isegi *piiramatul võim*, kus see on vajalik, *ei ole omaohtlik*, vaid on siiski *piiratud* selle põhjusega ja kitsendatud nende eesmärkidega, mis mõnel juhul seda piiramatust nõuavad, ei pea me vaatama kaugemale sõjaväes juurdunud korrast. Sest sõjaväe ja ühes sellega ka kogu riigi alalhoidmine nõuab *täieliku kuuletumist* iga kõrgema ohvitseri käsule ning ka kõige ohtlikuma või ebanõustlikuma käsu eiramine või vaidlustamine toob õigustatult kaasa surma. Ometi me näeme, et seersant, kes võib küll käsida sõduril marssida suurtükisuu ette või asuda vastutunnakule, milles ta peaaegu kindlalt hukub, ei saa käsida sõdurit anda talle ühte penni oma rahast. Samuti ei saa *kindral*, kes võib saata sõduri surma oma vahipostilt lahkimise või mitte kuuletumise eest kõige lootusetumatele käskudele, kogu oma piiramatul võimuga elu ja surma üle, siiski võtta kas või ühte veeringut selle sõduri varast ega omastada kas või tükikestki tema asjadest, kuigi ta võib samal ajal käsida tal teha ükskõik mida ja ta võib lasta ta üles puua vähimagi sõnakuulmatuse pärast. Selline pime kuuletumine on vajalik eesmärgiks, milleks väejuhl on tema võim, nimelt kõigi

ülejäanute kaitseks — kuid sellel pole midagi pistmist tema vara haldamisega.

140. On tõsi, et valitsusi ei saa ilal pidada ilma suurte kuludeta, ning igaüks, kes naudib oma osa riigipoolsest kaitsest, peab maksma osa oma varast valitsuse ülalpidamiseks. Aga see peab siiski toimuma tema enda nõusolekul, s.t enannuse nõusolekul, mille annab kas igaüks isiklikult või enda valitud esindaja kaudu. Sest kui igaüks väidaks endal olevat *võimu* oma voli järgi ja ilma rahva säärase nõusolekuta rahvast *maksustada* ja temalt *makse* koguda, siis eirab ta sellega *omandi peamist seadust* ja pöörab pea peale valitsuse eesmärgi. Sest mis omand see on, mis kuulub mulle selles, mida teine inimene võib õigusega ära võtta, kui ta seda tahab?

141. Neljandaks, see, kellele on antud *seadusandlik võim*, ei saa *anda seaduste tegemise võimu* kellelegi teise kätte. Et see võim on saadud rahvalt, ei tohi need, kellel see on, seda teistele edasi anda. Üksnes rahvas saab määrata riigi valitsusvormi, ning see toimub seadusandliku võimu asutamise ja nende määramise kaudu, kelle käes see võim saab olema. Kui rahvas on öelnud: "Me allume reeglitele ja meie üle valitsevad *seadused*, mille on vastu võtnud vaid sellised inimesed ning ainult sellise valitsusvormi all", siis ei saa keegi teine öelda, et mõned teised inimesed teevad neile *seadusi*, ega ole neile kohustuslik alluda ühelelegi teisele *seadusele* kui vaid neile, mis on kirjutatud nende poolt, kelle nad on valinud ja volitanud neile *seadusi* tegema. *Seadusandlik* võim, tulenedes otsese vabatahtliku annu ja kehtestamise alusel rahvalt, ei saa olla midagi muud kui see, mida otsese anniga üle anti, mis on üksnes võim teha *seadusi* ning mitte määrata *seadusandjaid* — seetõttu ei saa *seadusandlikul kogul* olla voli oma seaduste tegemise võimu kellelegi teisele edasi anda.

142. Siin on need *piirid*, mille Jumal ja loomuseadus ning ühiskonna antud usaldus on *seadnud* iga riigi ja iga valitsuskorra *seadusandlikule võimule*.

Esiteks, nad peavad valitsema avalikult *vähja kuulutatud* ja *kehtestatud seaduste* kohaselt, mis ei muutuks igal üksikjuhul, vaid järgiks sama reeglit nii rikka kui vaese, nii kohtu soosiku kui põllutööde tegeva maamehe suhtes.

Teiseks, ka need *seadused* ei tohi lõppkokkuvõttes olla kujuandatud mitte ühelgi teisel eesmärgil kui vaid *rahva hüvanguks*.

Kolmandaks, valitsus ei tohi tõsta makse rahva omandilt ilma rahva nõusolekuta, mille annab kas rahvas ise või tema valitud esindajad. See puudutab täiel määral vaid selliseid valitsuskordi, kus seadusandlik võim on alati kokku kutsutud või vähemalt, kus rahvas ei ole jätnud seadusandlust esindajatele, keda ta aeg-ajalt enda hulgast valib.

Neljandaks, seadusandlik võim ei tohi ega saa üle anda seaduste tegemise võimu kellelegi teisele ega asetada seda kuusagile mujale kui vaid sinna, kuhu rahvas selle on paigutanud.

12. PEATÜKK. RIIGI SEADUSANDLIKUST, TÄIDESAATVAST JA FÖDERATIIVSEST VÕIMUST

143. Seadusandlik võim on see, millel on õigus suunata seda, kuidas rakendatakse riigi jõudu ühiskonna ja selle liikmete kaitsmiseks. Aga et neid seadusi, mida viiakse pidevalt ellu ja mille jõud peab alati kestma, saab teha lühikese ajaga, siis pole vajadust, et seadusandlik kogu peaks olema pidevalt kokku kutsutud, sest kogu aeg pole tal tegevust. Kui nelisamadel isikutel, kel on võim teha seadusi, oleks ka võim neid ellu viia, siis võib võimu harrana kalduvale inimlikule nõtrusele osutada liiga suureks kiisatuseks vabastada end kuuletumast iseenda tehtud seadustele ja kohandada seadust vastavalt oma erakasule nii selle loomisel kui täideviimisel, mis tekitab neis kogu ülejäänud ühiskonna huvi eirneva huvi vastuolus ühiskonna ja valitsuse eesmärgiga. Sel-lepärast on hästi korraldatud riikides, kus terviku hüvet peetakse silmas, nii nagu peab, seadusandlik võim paigutatud korrapäraselt kokkukutsutavate erinevate inimeste kätte, kellele kuulub üksikult või koos teistega võim teha seadusi, kuid pärast seda lähevad nad laiali ja hakkavad taas alluma nellesamadale seadustele, mida nad tegid; see sunnib neid uuesti ja tuntuvalt hoolt kandma selle eest, et nad teeksid seadusi avalikuks hüvanguks.

144. Selleks et neil seadustel, mis on tehtud ühekorraga ja lühikese aja jooksul, oleks püsiv ja kestev jõud ning tagatud alaline täideviimine või selle järelevalve, on vaja, et oleks alaliselt olemas võim, mis jälgiks loodud seaduste täideviimist ja jõusse jäämist. Nii juhtub tihti, et seadusandlik ja täidesaatev võim on üksteisest eraldatud.

145. Igas riiklikus ühiskonnas on veel üks võim, mida võib nimetada loomupäraseks, sest see vastab võimule, mis loomupäraselt kuulub igale inimesele enne ühiskonda astumist. Kuiigi riiklikus ühiskonnas on selle liikmed endiselt üksteise suhtes erinevad isikud, ja sellistena valitsevad neid ühiskonna seadused, siis kogu ülejäänud inimkonna suhtes moodustavad nad ühtse kehandi, mis on endiselt loomuseisundis kogu ülejäänud inimkonna suhtes, nii nagu varem oli selle ühiskonna iga liige eraldi. Siit tuleneb, et tildsus [the public] tegeleb lahkhelidega, mis tekiavad ükskõik millisel ühiskonda kuuluvail inimesel sellest väljapoolle jäävate inimestega, kusjuures selle kahju korvamine, mis on tehtud selle kehandi ühele liikmele, haarab kaasa kogu terviku. Nii vaadel-des on üks kogukond kõigi teiste riikide või sellest kogukonnast väljapoolle jäävate isikute suhtes nagu üks loomuseisundis olev kehand.

146. Sellepärast sisaldab see võim otsustamist sõja ja rahu üle, liitude ja liigade üle ning kõikide lepingute üle kõikide riigita isikute ja kogukondadega — seda võimu võib nimetada föderatiivseks, kui see sobib; aga nii tuleb seda mõista, nime suhtes olen ma ükskõikne.

147. Need kaks võimu, täidesaatev ja föderatiivne, on küll iseneest erinevad, sest üks hõlmab endas ühiskonna kohalike seaduste täideviimist ühiskonna sees ja kõikide suhtes, kes sinna kuuluvad, teine julgeoleku ja avaliku huvi korraldamist ühiskonnast väljaspool, tegeldes kõigiga, kes võivad tuua kasu või põhjustada kahju — ometi seisavad need kaks võimu alati väga lähedal ühinemisele. Kuiigi föderatiivne võim, olgu selle heas või halvasti korralduses, on riigile väga tähtis, on seda siiski palju vähem võimalik juhtida etteantud, alaliste ja õigustloovate seaduste poolt kui täidesaatevat võimu ning paratamatult peab ta nii jääma nende ettenägelikkuse ja tarkuse hoolde, kelle kätte on tema korraldamine avalikus hüvanguks usaldatud. Sest seadused, mis puudutavad alamate käitumist üksteise suhtes, olles mõeldud nende tegude suunamiseks, võivad vabalt nende tegudele eelneada. Aga see, mis tehakse võõrriiklaste suhtes, sõltub paljuskil nende endi tegudest ning nende erinevatest kavatsustest ja huvidest, mistõttu see peab suures osas olema jäetud nende ettenägelikkuse hoolde, kellele see võim on üle antud, et nad korraldaksid seda oma parimate oskuste järgi riigile kasulikult.